Н. ЛЄНІН.

ДЕРЖАВА І РЕВОЛЮЦІЯ

ВІД ВИДАВЦІВ.

Тяжку боротьбу доводиться вести пролетаріяту і сільській бідноті цілого світу за своє визволення. Вороги робучого люду не спиняються ні перед якими засобами, аби задусити світову революцію, утримати старий капіталістичний лад, а по змозі й піти назад, повернути кріпацтво. Реакціонери й контрреволюціонери вбивають борців за соціяльне і національне визволення визискуваних тримають їх по вязницях, брешуть на них, перекручують їх думки, не пускають їх слова до широких мас, задурманюючи селянство і робітництво людожерськими, шовіністичними й середньовічними кличами. Сей свідомий своєї цілі похід чорного табору осяг великого успіху й на Україні, де не було глибшої та ширшої соціялістичної культури, де тепер — в польській, петлюрівській і деникинській области — суворо карається не тільки за революційні вчинки, але й за всяке революційне соціялістичне слово. Дійшло до того, що офиціяльні українські соціялістичні партії, згуртувавшися під Петлюрою, утворивши національно-шовіністичний блок, розбили єдиний соціялістично-революційний фронт і бються не за страх, а за совість разом з найчорнійшими дерилюдами: польською шляхтою, румунським боярством, московською чорною сотнею і цілосвітовим капитализмом проти пролетарської революції. Один член центрального комітету української соціялдемократичної робітничої партії веде боротьбу з коммунізмом і пролетарською революцією в найпоганійших буржуазних газетах, а другий на зібранню робітників по старому способу всіх ворогів соціялізма заявляє, нібито коммуністи, особливо ж московські большевики говорять: що твоє те моє, а що моє — теж моє, і оправдує погроми. Вважаючи се великим лихом, бажаючи усунути подібні явища, ми хочемо зробити приступними для українського робітництва і селянства і по сей бік революційного фронту писання батьків пролетарського коммунізму Маркса й Енгельса та його сучасних представників: Карла Лібкнехта, Рози Люксембург, Радека, Леніна, Бухарина та инших, щоби і тут дати змогу людям ознайомитися, що саме уявляють собою коммунізм та соціялізм і яким шляхом їх можна осягнути. Ми знаємо, що наш почин стрінеться не тільки з замовчанням, але й з ворожнечею протиреволюційного українського табору. Але тим потрібнійше наше видавництво як раз тепер, коли кожний учинок, кожне слово можуть причинитися до побіди чи до поражки справи соціяльного, а тим самим і національного визволення працюючих мас усіх народів цілого світу.

Віденъ, падолист 1919-го року. Гурток українських соціялістів

КОММУНІСТИЧНА БІБЛІОТЕКА, Ч. I.

ПРОЛЄТАРІ УСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЬ!

Н. ЛЄНІН

ДЕРЖАВА І РЕВОЛЮЦІЯ

ПЕРЕКЛАД П. ДЯТЛОВА

ВІДЕНЬ, 1920. — НАКЛАДОМ ГУРТКА СОЦІЯЛІСТІВ

З ДРУКАРНІ „АДРІЯ“, ВІДЕНЬ, II. РОСПОРЯДЧИК І. ЛОНДОН

ДРУКОВАНО 10.000 ПРИМІРНИКІВ

Lienin, N.

Derzhava i revoliutsiia. Pereklad P. Diatlova. London, Nakladom hurtka sotsiialistiv, 1920.

PURCHASE ORDER NO.
X162633

DEALER

tartakovsky

FUND	COPIES

DATE OF BILL	COST	DATE FWD.	LOCATION

SLAVIC & EAST EUROPEAN DEPT.

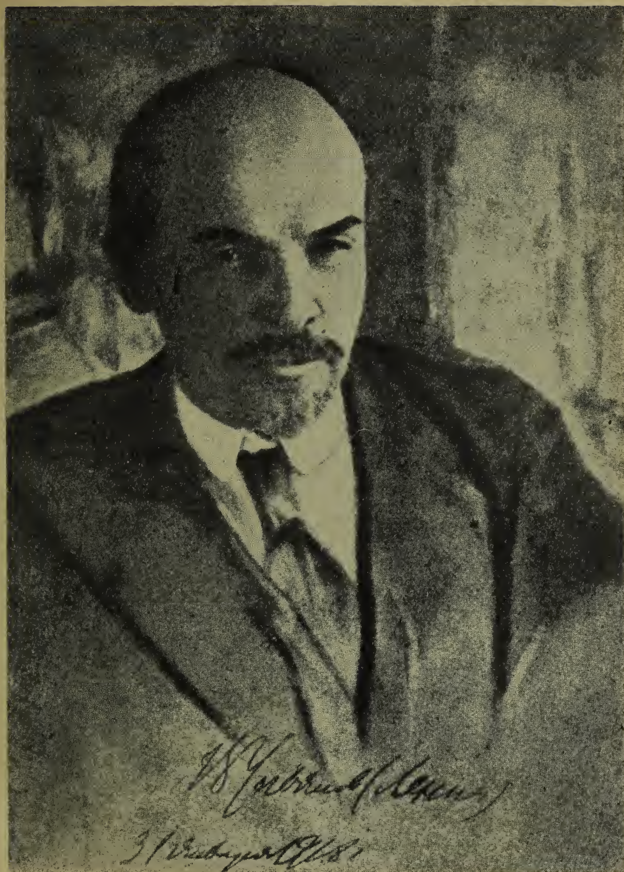

ВОЛОДИМИР УЛЬЯНІВ — Н. ЛЄНІН

Н. ЛЄНІН.

ДЕРЖАВА І РЕВОЛЮЦІЯ

МАРКСІВСЬКА НАУКА ПРО ДЕРЖАВУ Й ЗАВДАННЯ ПРОЛЄТАРІЯТУ ЗА РЕВОЛЮЦІЇ.

Передмова.

Питання про суть держави набуває тепер особливого значіння в теоретичнім і політичнім відношенню. Імперіялістична війна надзвичайно прискорила й загострила процес перетворення монополістичного капиталізму в капиталізм державно-монополістичний. Поневолення працюючих мас державою, яка все більше й більше зпаюється зі всемогутніми спілками капиталістів, стає все страшнійшим. Поступові країни — ми говоримо про тил сих країн — перетворюються в арештанські роти для робітників.

Нечувані страхіття й муки довгої війни роблять незносним положення мас і зміцнюють серед них обурення. Міжнародня пролєтарська революція очевидячки назріває. Питання про її відношення до держави набуває практичного значіння.

Оппортуністичні елєменти, які накупчилися за десятиліття порівнююче мирного розвою, створили в официяльних соціялістичних партіях цілого світу пануючу соціял-шовіністичну течію. Ся течія (Плеханов, Потресов, Брешковська, Рубанович, потім, у трохи захованій формі, панове Церетеллі, Чернов і К-о в Росії; Гед, Вандервельде у Франції й Бельґії; Гайдман і Фабійці в Анґлії й т. д. і т. д.), соціялізм на словах і шовінізм на ділі характеризується безсоромним лакейським пристосованням „провідників соціялізму“ до інтересів не тільки „власної“ національноі буржуазії, але зокрема також і до „власної держави“, бо більшість так званих великих держав поневолює й використовує вже від давнього часу цілий ряд малих і слабих народів. Ся імперіялістична війна саме є війною для захоплення й розділу подібної здобичи. Боротьба за визволення працюючих мас від впливу буржуазії взагалі й імперіялістичної буржуазії зокрема неможлива без поборювання оппортуністичних передсудків про „державу“.

Ми розглядаємо спершу науку Маркса й Енгельса про державу й спиняємося особливо докладно над забутими або оппортуністично понівеченими сторонами сеї науки. Ми займемося потім зокрема головним представником сих перекручувань Карлом Кауцьким, відомим провідником другої інтернаціоналі (1889 — 1914 рр.), котра так ганебно розбилася за сеї війни. Наприкінці ми спинимося на досвіді російських революцій 1905-го й 1917-го років. Ся остання закінчує, здається, тепер (початком серпня 1917-го року) першу фазу свого розвою. Цілу сю революцію можна одначе зрозуміти лише яко кільце в ланцюзі викликаних імперіялістичною війною соціялістичних, пролєтарських революцій. Питання про відношення соціялістичної революції пролєтаріята до держави набуває тому не тільки практично-політичного, але й надзвичайно актуального значіння, яко питання, що саме треба виясняти масам, що передовсім вони мають робити для свого визволення зпід ярма капитала.

АВТОР.

Серпень, 1917.

Розділ І.

Клясова суспільність і держава.

1. Держава яко продукт непримирности клясових протилежностей.

З наукою Маркса відбувається тепер те саме, що нераз ставалося в історії з ученнями революційних мислителів і провідників поневолених кляс в їх визвольній боротьбі. Пануючі кляси завжде переслідували великих революціонерів за їх життя й з найдикійшою лютостю, з божевільнійшою ненавистю, з безглуздійшими брехнями та наклепами виступали проти їх учення. А по їх смерти стараються зробити з них нешкідливі ікони, так мовити, канонізувати їх, припустити якусь славу їх імени для „потіхи" й для обдурення підяремних кляс перекрученням змісту революційної науки, притупленням революційного вістря, спаскудженням сеї науки. При такім „переробленню" марксизму тепер зходяться разом буржуазія й оппортунисти з рядів робітничого руху. Вони забувають, замазують, нівечать революційний бік сеї науки, революційний дух її. А на перше місце вони висовують те, що приймає буржуазія чи що їй здається припустним. Усі соціял-шовіністи тепер — „марксисти" се зовсім серіозно! І все частійше німецькі міщанські учені, завданням котрих ще вчора було нищити марксизм, говорять тепер про „національно-німецького" Маркса, котрий мовляв так блискуче виховав организовані спілки робітників для ведення грабіжницької війни.

При такім стані річей з огляду на нечуване поширення, котре знайшли перекручення марксизму, першим нашим завданням буде відновлення справжнього змісту марксівської науки про державу. Для сього необхідно

навести цілий ряд довгих цитат з власних творів Маркса й Енґельса. Довгі цитати роблять, розуміється, виклад незграбним і зовсім не сприяють його популярности. Але обійтися без них зовсім неможливо. Всі або принаймні всі важні місця з творів Маркса й Енгельса щодо питання про суть держави треба безумовно навести можливо цілостю, щоб читач міг самостійно судити про квінтессенцію, головний зміст поглядів основників наукового соціялізму й про розвій сих поглядів, а потім і для того також, аби документально доказати й наглядно представити їх понівечення пануючим тепер „кауцькіянством“.

Ми починаємо з найразповсюдженійшого твору Фридриха Енґельса „Повстання родини, приватної власности й держави“, котрий вийшов у Штутґарті 1894 року вже шостим виданням. (Ми мусимо перекласти цитати з німецького оріґіналу, бо російські переклади, не вважаючи на їх велике число, здебільшого неповні або дуже неточні).

„Держава“, каже Енґельс, резюмуючи свій історичний дослід: „зовсім не є отже зовні накиненою суспільству властю; так само ж вона не являється 'здійсненням моральної ідеї', 'образом і здійсненням розуму', як твердить Геґель. Вона є скорше продуктом суспільства на певнім щаблі розвою; вона є признання того, що се суспільство заплуталося в нерозвязне протирічча з самим собою, розкололося в непримирні протилежности, усунути котрих воно не в стані. Для того ж, щоб сі протилежности, кляси з поборюючими себе взаємно інтересами, не жрали себе і суспільство в безплодній боротьбі, стала необхідною власть, яка стоїть, здається, понад суспільством і має ніби змірняти конфлікт, тримати його в межах 'порядку'; ся власть, яка вийшла з суспільства, але становиться понад ним та все більше й більше стає йому чужою, і є держава“ (стор. 177-178 шостого німецького видання).

Тут висловлено з повною ясностю основну думку марксизму щодо питання про історичну ролю й значіння держави. Держава є вислід і прояв непримирности клясових протилежностей. Держава повстає там, тоді і постільки, де, коли й поскільки неможна обєктивно погодити між собою клясових протилежностей. І навпаки

істнування держави доказує, що клясові протилежности непримирні.

Саме на сім найважнійшім і найосновнійшім пункті починаєтся пофальшовання, перекручення марксизму, котре йде головне в двох напрямах.

З одного боку буржуазні й особливо дрібнобуржуазні ідеолоґи перед вимогою неоспорних історичних фактів змушені признати, що держава буває лише там, де істнують клясові ріжниці й клясова боротьба, але вони підголюють Маркса так, що держава являється орґаном клясового примирення. По Марксу держава не могла би ні створитися ні втриматися, коли було би можливим примирення кляс. У дрібнобуржуазних і дрібничково-філістерських професорів і письменників, при постійних добродушних покликаннях на Маркса, держава служить саме примиренню кляс. По Марксу держава єсть орґан клясового панування, орґан поневолення одної кляси иншою, служить для створення „порядку", котрий запевнює й робить законом се поневолення і змірнює конфлікти-сутички між клясами. По поглядам дрібнобуржуазних політиків сей порядок означає саме примирення, згоду кляс, а не поневолення й пригнічення одної кляси иншою; змірняти сутички — значить примиряти, а не відіймати в поневоленних кляс певні засоби й методи боротьби для усунення гнобителів.

Усі соціял-революціонери й меньшевики наприклад за революції 1917 року, коли питання про значіння й ролю держави на практиці стало перед нами руба, в цілій його величи, яко питання негайного чину, і то в масовім розмірі, нараз зкотилися цілком і зовсім до дрібнобуржуазної теорії „примирення" кляс „державою". Несчисленні ухвали й статі політиків обох сих партій просякнуті сею дрібноміщанською й філістерською теорією примирення. Дрібнобуржуазна демократія ніколи не буде в стані зрозуміти, що держава єсть орґан панування одної певної кляси, котра не може примиритися з своїм антиподом (з протилежною їй клясою). Відношення до держави єсть одним з наглядних доказів того що наші соціял-революціонери й меньшевики взагалі зовсім не соціялісти (що ми, большевики, завжде твердили), а дрібнобуржуазні демократи з майже соціялістичною фразеолоґією.

З другого боку понівечіння й перекручення марксизму значно тонше обмірковано й переводиться „кауцькіянством“. „Теоретично“ нічого не закидається ні проти того, що держава єсть орґаном клясового панування, ні проті того, що клясові протилежности непримирні. Але лишається без уваги або затушовується слідуюче: коли держава є продуктом непримирности клясових протилежностей, коли вона уявляє з себе власть, яка стоїть **понад** суспільством і стає „все більше й більше“ чужою для нього, то ясна річ, що визволення поневолених кляс не можливе не лише без насильної революції, але й **без усунення** того аппарату державної власти який створила延 пануюча кляса і в якім висловлюється ся „чужість“. Сей теоретично само собою зрозумілий вивід Маркс зробив, як ми то побачимо далі, з найбільшою ясністю на основі конкретного досліду задач революції. І саме сей вивід, як ми то подробно докажемо в нашім дальшім викладі, ... „забув“ і перекрутив Кауцький.

2. Окремі відділи озброєних людей, вязниці й б. иншого.

„Від старої родової орґанізації — продовжує Енґельс — держава відріжняється передовсім розділенням членів держави по областям“ ...

Нам здається се розділення „природним“, але воно вимагало тяжкої боротьби проти старої орґанізації по поколінням і племенам.

„Другою ознакою є заведення публичної власти, котра більше не уявляє з себе безпосередно орґанізованого в озброєну силу населення. Ся окрема, публична сила-власть потрібна тому, що самодіяльна озброєна орґанізація населення стала неможливою від часу поділу на кляси... Ся публична сила існує в кожній державі; вона складається не лише з озброєних людей, але і з річевих додатків, вязниць і ріжних примусових заведень, про які нічого не знала родова суспільність“.

Енґельс розвиває поняття тої „власти“, котру означають яко державу, власти, яка вийшла з суспільства, але становить ся понад ним і все більше й більше від-

межовується від суспільства. З чого передовсім складається власть? З окремих союзів озброєнних людей, які мають до свого розпорядження вязниці й багато инших річей.

Ми маємо право говорити про окремі союзи озброєних людей тому, що в кожній державі власна публична власть „не ідентична більше безпосередно“ з озброєним населенням, з його „самодіяльною озброєною орґанізацією“.

Як і всі великі революційні мислителі, Енґельс змагається звернути увагу клясовосвідомих робітників саме на те, що пануючому міщанству здається найменше вартим уваги, найзвичайнійшим явищем, освяченим не тільки певними, але й, можна сказати, закамянілими передсудками. Постійне військо й поліція — головна зброя державної власти, але ... як же се й може бути инакше?

З точки погляду величезної більшости европейців наприкінці 19-го століття, до котрих звертався Енґельс і котрі самі не зажили й не бачили жадної великої революції, се инакше й не могло бути. Для них було цілком незрозумілим, що се власне значить — „самодіяльна озброєна орґанізація населення“. На питання, нащо нібито потрібні окремі, стоячі понад суспільностю й чужі їй союзи озброєних людей (поліція, постійне військо), західноевропейський і російській філістер готовий відповісти парою позичених у Спенсера чи Михайловського фраз, покликанням на ускладнення громадського життя, поділ функцій і т. инш.

Подібне покликання здається „науковим“ і чудесно всипляє міщанина, затемняючи одночасно найважнійше й найосновнійше явище: поділ суспільности на кляси, які стоять у непримирній протилежности одна до одної.

Коли б не було сього поділу, то „самодіяльна озброєна орґанізація населення“ відріжнялася б складністю, доконалостю своєї техніки і т. п. від стада мавп, озброєних палицями, або від диких народів чи від родових суспільств, але подібна орґанізація була б можлива.

Вона одначе неможлива тому, що цивілізована суспільність поділена на ворожі та до того ще й на непримирно ворожі кляси, „самодіяльне“ озброєння котрих повело би до озброєної боротьби поміж ними. Утворюється держава, особлива власть, повстають окремі со-

юзи озброєних людей, і кожна революція, руйнуючи державний аппарат, ясно показує нам, як пануюча кляса змагається відновити сі служачі їй окремі союзи озброєних людей, як поневолена кляса пробує створити нову орґанізацію сього роду, яка була б здатна служити визискуваним, а не визискувачам.

Енґельс в наведених міркованнях теоретично ставить те саме питання, котре перед нами практично, наглядно і при тім в розмірі масового чину ставить кожда велика революція, а саме питання про відношення поміж „окремими“ союзами озброєних людей і „самодіяльною озброєною орґанізацією населення“. Ми побачимо, яку конкрєтну ілюстрацію до сього питання дали досвіди европейських і російських революцій.

Вернемося одначе до міркувань Енґельса.

Він указує на те, що між иншим, наприклад денеде в Північній Америці, ся публична власть слаба (річ іде про рідку для капиталістичної суспільности виїмку і про ті части Північної Америки доімперіялістичної доби, де переважав вільний колоніст), але що загалом кажучи вона міцнійшає:

„Вона (ся публична власть) зміцнюється одначе по мірі того, як загострюються клясові протилежности внутрі держави і як межуючі одна з одною держави стають більше й богатше населенням — придивіться лише до нинішньої Европи, де клясова боротьба й заборча конкуренція піднесли публичну власть до такої висоти, на якій вона грозить поглинути цілу суспільність і навіть саму державу...“

Се було написано найпізнійше початком 90-их років минулого століття. Останню передмову Енґельса датовано 16-им червня 1891-го року. Тоді розвій в напрямі імперіялизму — як щодо повного панування трестів, так і що торкається всевлади великих банків і ґрандіозної колоніяльної політики і т. п. — у Франції лише розпочинався, а в Північній Америці й Німеччині був і ще слабшим. Від того часу „заборча конкуренція“ пішла велетенськими кроками наперед тим більше, що зпочатку другого десятиліття 20-го віку земну кулю остаточно поділено поміж „конкуруючими завойовниками“, себто між великими хижацькими державами. Військові й воєнноморські приготовання від тієї доби

зросли безмірно і хижацька війна 1914 — 1917 років за опанування світом Анґлією чи Німеччиною, за розділ здобичи довела „виссання“ всіх сил суспільства хижацькою державною машиною до повної руїни.

Енґельс умів указати вже 1898 року на „заборчу конкуренцію“ яко на одну з головніймих ознак практикованої великими державами заграничної політики, тоді як нікчемні соціял-шовіністи 1914 — 1917 років, коли ся конкуренція в багато разів погострійшала й викликала імперіялістичну війну, прикривають хижацькі, грабівницькі інтереси „власної“ буржуазії викручуваннями про „оборону батьківщини“, „захowання республики й революції“ і т. п.!

3. Держава яко знаряддя для визиску поневолених кляс.

Для утримання особливої, стоячої понад суспільностю публичної сили потрібні податки й державні довги.

„Володіючи публичною властю і правом вибивати податки“, пише Енґельс: „урядники яко орґани суспільности стоять отже тепер понад суспільностю. Свобідної, добровільної пошани, з якою поважалося орґани родового ладу, їм не вистарчає, навіть коли б вони й могли її мати; створюється особливі виїмкові закони про святість і недотикальність урядників. „Найпоганійший поліційний слуга має більше ’авторитету’ ніж усі орґани родового суспільства разом; але наймогутнійший князь і найбільший державний муж чи полководець часу цивілізації може позавидувати найменшому старшині роду в непримусовій і безспорній пошані, яку той діставав.“

Сим самим поставлено питання про упривилейоване положення урядників яко орґанів державної власти. Основне питання є ось в чім: що ставить їх понад суспільність? Ми побачимо зараз, як розвязано на практиці се теоретичне питання Паризькою Коммуною 1871-го року і як затушовано його Кауцьким 1912 року.

„Тому, що держава повстала з потреби тримати туго на узді клясові протилежности; але тому ж одночасно, що вона повстала безпосередно з конфлікту сих

кляс, звичайно, яко правило, вона являється державою наймогутнійшої, економічно пануючої кляси, котра, користаючися державою яко засобом, стає також пануючою й політично, і так набуває нових засобів для тримання в ярмі й визиску пригніченої кляси...“ Не тільки антична та феодальна держави були орґанами для використання рабів і кріпаків, але також і „сучасна репрезентативна держава (являється) знаряддям для визиску наємної праці капиталом. Виїмково тим часом бувають доби, коли кляси, борючися між собою, тримають майже рівновагу одна з одною так, що державна власть яко посередниця ніби-то дістає тоді певну самостійність у відносинах до обох...“ Такою була абсолютна, самодержавна монархія 17 й 18-го століття, таким був бонапартизм першої й другої імперії у Франції і Бісмарк в Німеччині.

І таким — додамо ми дотого — було в республиканській Росії, правительство Керенського, котре перейшло до переслідування революційного пролєтаріята в той момент, коли совіти-ради наслідком дрібно-буржуазно демократичного провідництва стали вже занадто слабі, а буржуазія була ще не досить сильна, щоби просто розігнати їх.

„В ній (в демократичній республиці) багацтво уживає своєї власти не безпосередно, але тим певнійше“, а саме перше „у формі прямої коррупції, простого підкупу урядників (в Америці) і подруге шляхом ’братерського союзу’ правительства й биржі (у Франції й Америці)“. —

Тепер імперіялізм і панування банків розвинули обидві сі методи здійснювати й боронити всевладу багацтва в якій завгодно республиці до надзвичайної зручности. Коли наприклад за перших місяців демократичної республики в Росії, так сказати, за медового місяця недавнього шлюбу „соціялістів“, соціял-революціонерів та меньшевиків з буржуазією, пан Палчинський нівечив-саботував в коаліційнім кабінеті всі заходи до приборкання капиталістів з їх безсоромними вимогами, до стримання дальшого грабунку державного скарбу військовими постачаннями, а коли потім по виступленню з міністерства пана Палчинського (котрого, розуміється, заміщено зовсім таким же самим паном Палчинським) „нагороджено“ з боку капиталістів посадою з відповідною до неї

платнею в 120.000 карбованців — як се зоветься? Прямий чи непрямий підкуп? Спілка правительства з синдикалістами чи „лише“ приязні відносини? Яку ролю грали Чернови и Церетеллі, Авксентієви й Скобелеви? Чи вони прямі чи непрямі союзники тих миліонерів, які грабують державу?

Всевлада „багацтва“ в демократичній республиці вже тому певнійша, що ся всевлада не залежна від поганої шкіри капиталізму. Демократична республика найкраща політична прикривка капіталізму, яку лише можна собі уявити, і тому капитал, заволодівши (за посередництвом Палчинських, Чернових, Церетеллі й К-о) сею найкращою прикривкою, основує свою власть так певно й міцно, що жадна зміна осіб, начальства чи партій не можуть потрясти сеї власти в демократичній республиці.

Треба ще підкреслити, що Енґельс з найбільшою ясностю означив загальне виборче право яко зброю для панування буржуазії. „Загальне виборче право“, каже він, приймаючи в увагу очевидно довголітній досвід німецької соціял-демократії: „служить лише мірилом зрілости робітничої кляси. Більше нічим воно не може бути й не буде ніколи в теперішній державі“.

Дрібнобуржуазні демократи вроді наших соціял-революціонерів і меньшевиків, як рівнож і їх рідні брати, всі соціял-шовіністи й оппортуністи західної Европи сподівалися „багато чого“ саме від загального виборчого права. Вони поділяють і несуть в нарід, помилковий погляд, ніби загальне виборче право „в теперішній державі“ може дійсно висловити волю більшости працюючого населення і запевнити її переведення.

Ми можемо тут лише навести сей помилковий хід думок й указати на те, що зовсім ясну, точну, конкретну заяву Енґельса перекручується на кожнім кроці в пропаґанді й аґітації „официяльних“ (себто оппортуністичних) соціялістичних партій. Подрібне розяснення цілої помилковости сього розуміння, котре відкидається тут Енґельсом, ми дамо в своїм дальшім викладі поглядів Маркса й Енґельса на „теперішню“ державу.

Енґельс резюмує свої думки щодо сього в своїм найпопулярнійшім творі в таких словах:

„Держава не істнує отже вічно. Були суспільности які обходилися без неї, які зовсім і не уявляли собі держави й державної власти. На певнім щаблі економічного розвою, необхідно злученого з поділом суспільности на кляси, держава наслідком сього поділу стала необхідностю. Ми наближаємося тепер швидким кроком до такої степени розвитку виробу, на котрій істнування сих кляс не тільки що перестало бути необхідностю, але й стає рішучо перешкодою продукції. Вони падуть, так же само неминуче, як ранійше колись повстали. Разом з ними неминуче падає й держава. Суспільство, яке знову орґанізує продукцію на основі вільної й рівної ассоціяції продуцентів, відложить цілу державну машину туди, куди вона тоді належатиме: до музею стародавностей, поруч з самопрядкою й бронзовою сокирою“.

Сю цитату рідко знайдете в пропаґачній і аґітаційній литературі сучасної соціял-демократії. Але й тоді, коли стрінете сю цитату, її наведено здебільшого яко поклон перед святою іконою, себто для офіціяльного прояву пошани перед Енґельсом, без жадної спроби вдуматися, який великий розмах революції вимагає наперед ся віддача „цілої державної машини туди, куди вона тоді належатиме: до музею стародавностей“. Навіть і вірне зрозуміння того, що Енґельс зове державною машиною, знайдете лише рідко.

Слова Енґельса про „відмирання“ держави так відомі, так часто наводяться й так ясно показують цілу суть звичайного перекручування марксизму й оппортунізму, що нам здається потрібним близче занятися їми. Ми подаємо тут цілий виклад за 3-їм німецьким виданням Анти-Дюрінґа — „Перебудова науки пана Евґена Дюрінґа“, сторони 302 — 303:

„Пролєтаріят захоплює державну власть і перетворює засоби продукції спершу в державну власність. Але тим самим він перестає існувати сам яко пролєтаріят, скасовує всі клясові ріжниці й протилежности, а тим самим і державу яко державу. Дотеперішнє суспільство в межах клясових протилежностей потрібувало державу, себто орґанізацію тих чи инших визискуючих кляс для утримання своїх зовнішніх умов продукції, отже саме для насильного пригнічення визискуваних кляс в умовах поневолення, даних істнуючим способом

виробу (рабство, кріпацтво чи панщина, наємна праця). Держава була официяльною представницею цілого суспільства, його сполученням в одну відкриту корпорацію, але вона була сим лише оскільки вона була державою тої кляси, яка свого часу сама представляла ціле суспільство: за старовіку державою рабоволодільців, за середніх віків — феодальної шляхти, за наших часів — буржуазії. Стаючи нарешті дійсно представницею цілого суспільства, вона робить сама себе зайвою. Як тільки не буде більше жадної пригніченої кляси, як тільки усунеться клясове панування і спричинену дотеперішньою анархією продукції боротьбу за поодиноке існування, а також і виникаючі з того коллізії й ексцеси, нема чого більше угнітати, нема того, що робило необхідною окрему репрессійну власть, державу. Перший акт, в котрім держава виступає дійсно яко представниця цілого суспільства — перебрання до свого володіння засобів виробу в імени суспільности — являється одночасно й посліднім самостійним актом її яко держави. Втручання державної власти до суспільних відносин стає зайвим і засинає потім само собою поволі у всіх областях. На місце управління особами наступає завідування річами й провадження продукційних процесів. Державу не „усунеться“, вона „в і д і м р е“. Сим треба міряти фразу про 'вільну народну державу', отже як щодо її тимчасового аґітаційного оправдання, так і щодо її остаточної наукової невитриманности; сим треба міряти також і вимогу так званих анархистів усунути державу з сьогодня на завтра“.

Без похибу можна сказати, що з сих особливо богатих думками розважань Енґельса дійсним загальним майном соціялістичної думки у сучасних соціялістичних партій стало лише переконання, що держава по Марксу „відмирає“ в протилежність науці анархистів про „усунення“ держави. Перекрутити так марксизм значить зробити його оппортунізмом, бо при подібнім „товмаченню“ лишається тільки ще неясна уява про спроквольну, рівномірну, постепенну зміну, про відсутність скачків і бурь, про неістнування, революції. „Відмирання“ держави в принятім, загально розповсюдженім змислі, в розумінню мас означає без сумніву затушування, коли навіть зовсім не заперечення революції.

При сим подібне „товмачення“ являється найповерховнійшим, вигідним лише для буржуазії перекрученням марксизму; його можна пояснити собі лише неузглядненням головнійших обставин і уваг, які наприклад наведено в цитованих вже нами цілком міркуваннях Енґельса, резюмуючих його дослідження сього питання.

Перше. Зараз напочатку своїх розважань Енґельс каже, що пролєтаріят перебранням державної власти касує „також і державу яко державу“. Що се власне означає, думати над сим „не прийнято“. Се або зовсім іґнорується або ж товмачиться яко свого роду „геґеліянську слабість“ Енґельса. В дійсности в сих словах коротко й точно формуловано досвід одної з найбільших пролєтарських революцій, досвід Паризької Коммуни 1871-го року, про що ми говоритимемо докладнійше в иншім місці сього викладу. І справді Енґельс говорить тут про „скасовання“ буржуазної держави революцією пролєтаріята, тоді як слова про відмирання відносяться до пережитків пролєтарської державности по соціялістичній революції. Опісля сеї революції відмирає пролєтарська держава чи напівдержава.

Друге. Держава являється „окремою репрессивною властю“. Енґельс дає тут сю блискучу і в найвисшій мірі змістовну дефініцію з найбільшою ясностю, яку можна уявити. З неї але слідує отже, що окрему власть буржуазії для поневолення пролєтаріяту, пригнічення милїонів працюючих горсткою багатих необхідно замінити „окремою репрессивною властю“ для приборкання буржуазії (диктатурою пролєтаріяту). В сім саме й єсть скасовання держави яко такої. В сім є також і „акт“ перебрання володіння засобами продукції в імени суспільности“. І само собою ясно, що подібна заміна одної (буржуазної) „окремої репрессивної власти“ иншою (пролєтарською) „окремою репрессивною властю“ за жадних обставин не може відбутися шляхом „відмирання“.

Треттє. Енґельс говорить зовсім ясно про „відмирання“ — і ще більш пластично й барвисто про „засипання“ — по „перебранню володіння засобами продукції (державою) в імени суспільности“, себто по соціялістичній революції. Ми всі знаємо, що політична форма „держави“ за подібного часу є найповнійша демократія.

Але жадному з оппортуністів, які так безсоромно перекручують марксизм, не спадає на думку, що у Енґельса тим самим річ іде про „засипання“ й „відмирання“ демократії. На перший погляд се здається дивним. Але „незрозумілим“ се лишається лише для того, хто не розважив, що й демократія також держава і що тим самим, як тільки щезне держава, щезне й демократія. Буржуазну державу може „скасувати“ лише революція. Держава яко така, себто найповнійша демократія може лише „відмерти“.

Четверте. Енґельс до свого славутного твердження: „вона (держава) відмирає“ зараз же додає конкретне пояснення, що сю основну думку звернено, як проти оппортуністів, так і проти анархистів також. При сім Енґельс на перше місце висовує з своєї основної думки про відмирання держави вимогу, направлену проти оппортуністів.

Можна битися об заклад, що з десяти тисяч людей, які чули чи читали про відмирання держави, девять тисяч девятьсот взагалі не знають або не памятають, що Енґельс звернув свої виводи з сеї тези не тільки проти анархистів. А з решти ста осіб девятьдесят, розуміється, не знатимуть, що ж власне є „вільна народна держава“ і як се можна в поборюванню сього гасла бачити напади проти оппортуністів. Так робиться історію! Так велику революційну науку пристосовується непомітно до пануючого міщанства. Виводи проти анархистів повторювалося тисячі разів, уплощувалося, забивалося в голови в дуже упрощенім вигляді і вони набули певности передсудку. Виводи, звернені проти оппортуністів, навпаки затушовувалося й „забувалося“.

„Вільна народна держава“ була проґрамною вимогою й принятим гаслом німецьких соціялдемократів сімдесятих років. Се гасло не має в собі жадного політичного змісту, крім дрібнобуржуазного високомовного означення сути демократії. Енґельс припускав „тимчасове“ уживання сього гасла з аґітаційних причин, оскільки в нім натякало ся в леґальнім друку на демократичну республику. Але се гасло було оппортуністичним, бо означало не тільки прикрашення буржуазної демократії, але виявляло також невистарчаюче розуміння і для соціялістичної критики всякої держави взагалі. Ми виступаємо

при капиталізмі за демократичну республику яко за найліпшу для пролєтаріята державну форму, але ми не сміємо забувати, що в демократичній буржуазній республиці долею народа є наємне рабство. Далі: кожна держава являється „окремою репресивною властю“ проти поневоленої кляси. Отже кожна держава невільна і зовсім не є народною державою. Маркс і Енґельс нераз виясняли се своїм партійним товаришам в 70-их роках минулого століття.

Пяте. В тім же самім творі Енґельса, котрий містить в собі відомі всім міркування про відмирання держави, знаходяться пояснення й про значіння насильної революції. Оцінка її історичної ролі виростає в Енґельса в справжню похвалу насильної революції. Над сим „ніхто не задумується“, в сучасних соціялістичних партіях не прийнято розважати про вагу сеї думки або тим більше говорити про се. При щоденній пропаґанді й аґітації серед мас сі міркування не грають жадної ролі. При сім їх нерозлучно звязано в одну гармонійну цілість з „відмиранням держави“.

Ось пояснення Енґельса:

„...Але, що ся власть грає в історії ще й иншу ролю (ніж ролю диявольської сили), а саме революційну ролю, що вона, по словам Маркса, являється бабкою при родах кожної старої суспільности, вагітної новою, що вона служить знаряддям, котрим переводиться суспільний рух і розбивається закамянілі, відмерлі політичні форми, — про се у пана Дюрінґа нема зовсім ні слова. Лише з зітханням і стогоном припускає він можливість того, що при поваленню господарки визиску може бути необхідним насилля — на жаль! бо кожне ужиття насилля ніби деморалізує того, хто його уживає. І се перед лицем високого морального й духового піднесення, котре було наслідком кожної побідної революції! І се в Німеччині, де насильственний конфлікт, до котрого все ж може бути змушений нарід, принаймні мав би ту вигоду, що він винищив би в національній свідомости холопство, котрим вона пересяклася наслідком понижень тридцятилітньої війни. І сей кволий, безсоковитий і безсилий проповідницький спосіб думання має змагання навязатися революційній партії, котра знає історію?“

(193-я стор. третього німецького видання, кінець четвертої глави, 2-го розділу).

Як можна в одній науці сей похвальний гимн насильній революції, котрий співав уперто Енґельс німецьким соціялдемократам від 1878-го до 1894-го року, себто до самої своєї смерти, сполучити з теорією „відмирання“ держави?

Звичайно се переводиться з допомогою еклєктизму бездумного або софістичного зовсім припадкового (або зробленого для сподобання владодержцям) виривання то одної то другої уваги, при чім в 99 випадках зі ста, коли не частійше, наперед висовується саме „відмирання“. Замісць діалєктики виступає еклєктизм: се звичайне, найрозповсюдженійше явище в присвяченій марксизму сучасній літературі офиціяльної соціялдемократії. Подібні сурроґати, розуміється, не нові, їх можна було вже знайти і в клясичній грецькій філософії. При перекручуванню марксизму в оппортунізм заміна діалєктики еклєктизмом найлегше обдурює маси, дає, здається, задоволення, узгляднює ніби-то всі сторони явища, всі тенденції розвою, всі протилежні впливи і т. п., тим часом в дійсности зовсім не дає закінченого й революційного розуміння процесу історичного розвою.

Ми вже говорили про те і в дальших наших увагах спинимося ще близче над тим, що наука Маркса й Енґельса про неминучість насильної революції відноситься до буржуазної держави.

Пролетарська держава (диктатура пролєтаріяту) може зайняти її місце не шляхом „відмирання“, а по загальному закону лише насильною революцією. Величання, присвячене насильній революції Енґельсом і зовсім згідне з неодноразовими заявами Маркса (пригадаємо лише кінець „Убожества філософії“ та „Коммуністичного Маніфесту“ з гордою й відвертою заявою про неминучість насильної революції і критику Ґотської програми 1875-го року, в котрій він тридцять років пізнійше плямує оппортунізм сеї програми) — се величання зовсім не наслідок тимчасового захоплення, зовсім не декламація і не полемічний випад. Необхідність виховувати маси в подібних поглядах про насильну революцію лежить в основі цілої науки Маркса й Енґельса. Зрада сій науці з боку пануючих тепер соціял-шовіністичного

і кауцькіянського напрямів особливо пластично виявляється в тім, що як один, так і другий зовсім забули про таку пропаґанду, про таку аґітацію.

Заміна буржуазної держави пролетарською неможлива без насильної революції. Усунення пролетарської держави, себто усунення держави взагалі, можливе лише шляхом „відмирання“.

Маркс і Енґельс докладно й конкретно розвивали сі погляди при дослідженню кожної окремої революційної ситуації, аналізою, розбором досвіду кожної окремої революції. Ми переходимо тепер до сеї без сумніву найважнійшої части їх науки.

Розділ II.

Держава і революція. Досвід 1848 — 1851 років.

1. На передодні революції.

Перші твори зрілого марксизму, „Убожество філософії“ і „Коммуністичний Маніфест“ займаються як раз передоднем революції 1848-го року. Ми маємо отже в них саме виклад загальних основ марксизму, до певної міри обміркування тодішньої конкретної революційної ситуації. Тому являється може доцільним розглянути, що автори сих творів говорять про державу безпосередно перед виводами з досвіду 1848 — 1851 років.

„Працююча кляса протягом сього розвою поставить замісць старої буржуазної суспільности ассоціацію, яка виключає кляси і їх протилежности, і більше зовсім не буде властивої політичної власти, бо політична власть являється саме офиціяльним проявом клясової протилежности внутрі буржуазної суспільности“. (Убожество філософії, стор. 182, видання 1885 р.).

Поучаюче протипоставити сьому загальному викладу думки про щезнуття держави по скасованню кляс пояснення, які містяться в Коммуністичнім Маніфесті, написанім Марксом і Енґельсом кілька місяців пізнійше, в падолисті 1847-го року.

„Рисуючи найзагальнійші фази розвою пролєтаріяту, ми простежили більше чи менше скриту горожанську війну внутрі існуючого суспільства до того моменту, коли вона вибухає відкритою революцією і пролєтаріят основує своє панування насильним поваленням буржуазії“.

„Ми бачили вже вище, що першим кроком в робітничій революції являється піднесення пролєтаріяту до пануючої кляси, завойовання демократії“.

„Пролєтаріят ужиє свого політичного панування для того, щоби відняти у буржуазії поступовно весь ка-

питал, централізувати всі засоби продукції в руках держави, себто орґанізованого пролєтаріяту, яко пануючої кляси, і можливо швидко збільшити масу продукційних сил...“ (Стор. 31 й 37, 7-е видання, 1906 р.).

Тут ми знаходимо формулування одної з найвизначнійших і важнійших ідей марксизма про державу, а саме ідеї „диктатури пролєтаріяту“ (як висловлювалися Маркс і Енґельс по Паризькій Коммуні), далі надзвичайно цікаву дефініцію держави, котра також належить до числа „забутих слів“. Держава, себто орґанізований яко пануюча кляса пролєтаріят.

Се означення держави не тільки не пояснюється в пануючій пропаґандійній і аґітаційній літературі офиціяльних соціялдемократичних партій, його просто забуто, бо воно зовсім не лучиться з реформізмом, воно вдаряє в обличча звичайним оппортуністичним передсудкам і дрібнобуржуазним іллюзіям про „мирний розвій демократії“.

Пролєтаріят потрібує державу; се повторяють усі оппортуністи, соціял-шовіністи й кауцькіянці, вони твердять, що се ніби-то наука Маркса, і „забувають“ додати, що, перше, пролєтаріят потрібує, по Марксу, лише відмираючу державу, себто таку державу, яка зараз же починає відмирати і не може не відмерти. А друге, що працююче населення потребує „державу, себто орґанізований в пануючу клясу пролєтаріят“.

Держава, се окрема орґанізована сила, орґанізація власти для знасильнення якоїсь кляси. Яку ж клясу мусить отже приборкати пролєтаріят! Розуміється, лише визискуючу клясу, себто буржуазію. Працюючі потрібують державу лише, щоби подолати, перемогти опір визискувачів. Але провести сю перемогу, покликати її до життя в стані лише пролєтаріят яко єдина до кінця революційна кляса, яко єдина кляса, яка здатна злучити всіх працюючих і визискуваних в боротьбі проти буржуазії для повного усунення останньої.

Визискуючі кляси потрібують політичне панування для утримання визиску, себто для своєкорисних цілей незначної меншости проти величезної більшости народу. Визискувані кляси потрібують політичне панування для повного усунення всякого визиску, себто в інтересах величезної більшости народу проти незначної меншости сучасних рабоволодільців, себто поміщиків і капиталістів.

Дрібноміщанські демократи, сі ніби-то теж соціялісти, які клясову боротьбу заміняють мріями про догоду кляс, химерно уявляють собі соціялістичний переворіт не яко повалення панування пануючих кляс, а яко мирну покору меншости й її піддання свідомій більшости. Ся, нерозлучно звязана з признанням стоячої понад клясами власти, дрібноміщанська утопія повела на практиці до залишення інтересів працюючих кляс, як се показали наприклад історія французських революцій 1848 й 1871 років та досвід участи „соціялістів" в буржуазних міністерствах Анґлії, Франції, Італії й инших країн наприкінці 19-го й початком 20-го століття.

Маркс ціле своє життя поборював сей дрібноміщанський соціялізм, котрий пробуджено тепер в Росії до нового життя соціял-революціонерами й меньшевиками. Маркс провадив науку про клясову боротьбу послідовно до учення про політичну власть, про державу.

Повалити панування буржуазії в силах лише пролєтаріят, яко особлива кляса, господарчі життєві умови котрої штовхають і призначають її до сього повалення, і дають їй змогу й силу се зробити. Тим часом як буржуазія розщеплює й розпорошує селянство й усі дрібноміщанські верстви, вона орґанізує робітників, лучить їх разом. Лише пролєтаріят — наслідком свого господарчого значіння в великім підприємстві — здатний стати провідником всіх працюючих і визискуваних мас, котрі буржуазія визискує, поневолює й часто пригнічує не менше, а ще більше, ніж пролєтарів, але котрі не в стані самостійно боротися за своє визволення.

Наука про клясову боротьбу, котру Маркс прикладає до питання про державу й соціялістичну революцію, веде безумовно до признання политичного панування пролєтаріяту, себто його диктатури, з ніким неподіленої й основаної безпосередно на озброеній силі мас власти. Повалення буржуазії можливе лише перетворенням пролєтаріяту в пануючу клясу, котра здатна зломити неминучий, запеклий опір буржуазії і орґанізувати всі працюючі й визискувані маси для відновлення господарки.

Пролєтаріят потрібує державну власть, централізовану орґанізацію власти, орґанізацію примусу, як для подавлення опору визискувачів, так і для ведення

величезних мас населення, селян, дрібних міщан і напівпролєтарів при „упорядкованню“ соціялістичного господарства.

Вихованням робітничої партії марксизм виховує передовий відділ пролєтаріята, який здатний перебрати власть і повести цілий нарід до соціялізму, провадити й орґанізувати новий порядок, бути учителями, провідниками й вождями всіх працюючих і визискуваних при утворенню їх суспільного життя без буржуазії і проти неї. Пануючий тепер оппортунізм навпаки виховує представників дістаючих кращу платню робітників, які відокремлюються від робітничої партії й уміють вигідно „притулитися“ при капиталізмі, які продають своє право первородства зо горохвянку, себто зрікаються ролі революційних провідників народу проти буржуазії.

Держава означає орґанізований в пануючу клясу пролєтаріят, — ся теорія Маркса нерозлучно звязана з цілою його наукою про революційну ролю пролєтаріяту в історії. Закінчення сеї ролі уявляє з себе політичне панування, диктатура пролєтаріяту.

Але, коли пролєтаріят потрібує державу яко окрему примусову орґанізацію проти буржуазії, то з сього сама собою ясна неможливість створити таку орґанізацію без попереднього знищення, без розбиття державної машини, утвореної для себе буржуазією. „Коммуністичний Маніфест“ ставить кождого безпосередно перед остаточним виводом, про котрий Маркс говорить дальше, резюмуючи виводи з досвіду революції 1848 — 1851 років.

2. Висліди революції.

Підраховуючи висліди революції 1848 — 1851 років у своїм творі „Вісімнадцяте брюмера Люї Бонапарта“, Маркс висловлює слідуючі уваги відносно цікавлячого нас питання про державу:

„...Але революція докладна. Вона вже по дорозі палає чистилищним огнем. Вона сповняє свое діло методично. До 2-го грудня 1851-го року вона полагодила половину своєї підготовки, тепер вона полагоджує другу. Вона удосконалила парламентарну власть лише для того, щоби мати змогу її повалити. Тепер, коли вона досягла сього, вона удосконалює виконавчу власть, зводить

її до її найчистійшого виявлення, ізолює її, виставляє її яко єдиний закид проти себе самої, щоби концентрувати проти неї всі свої руйнуючі сили. І коли вона виконає сю другу половину своєї підготовчої праці, Европа підскочить на своїм місці й радісно кричатиме: славно підрито, старий кроте!"

„Ся виконавча власть з її величезною бюрократичною й мілітарною орґанізацією, з її далекозорою й штучною державною машинерією, півмиліонове військо урядників поруч з армією в друге півмиліона, сей страшний паразитичний наріст, котрий неначе тісною живою сіткою обплітає тіло французької суспільности й забиває всі її пори, повставши за часу абсолютної монархії, при розпаді феодалізму, прискорити котрий він поміг." Перша французька революція розвинула централізацію, „але одночасно й розмір, аттрибути й прислужників правительственної власти. Наполеон удосконалив сю державну машинерію." Леґітімна монархія й липнева монархія „нічого не додали до неї крім більшого поділу праці..."

„...Парламентарна республика нарешті побачила себе змушеною в своїй боротьбі проти революції репресивними заходами зміцнити засоби й централізацію правительственної власти. Всі переवороти удосконалювали сю машину, замісць того, щоби її розбити. Партії, котрі навперемінки боролися за панування, вважали заволодіння сею величезною державною будовою за головну здобич побідника." („Вісімнадцяте брюмера Люї Бонапарта", стор. 98—99, четверте видання, Гамбург, 1907).

В сім вартім уваги викладі марксизм робить велетенський крок наперед в порівнанню з Коммуністичним Маніфестом. Там питання про державу обговорюється ще надзвичайно абстрактно, в зовсім загальних зворотах і висловах. Тут се питання ставиться конкретно і вивід з нього формулується в найвищій мірі точно, певно, беручи його практично; всі попередні революції удосконалювали державну машинерію, тепер треба її розбити, зломити.

Сей вивід є найголовнійшою й основною річчу в Марксовім ученню про державу. І ся основна річ являється як раз тим, що не тільки забуто пануючими соціялдемократичними офиціяльними партіями, але й просто

перекручено (як ми се побачимо дальше) найвизначнійшим теоретиком II-ої інтернаціонали, К. Кауцьким.

В Коммуністичнім Маніфесті підведено ті загальні висліди історії, які з необхідністю змушують бачити в державі орґан клясового панування й спонукають до виводу, що пролетаріят не може повалити буржуазію, не перебравши спершу до своїх рук політичної власти, не досягши політичного панування й не перетворивши держави в „орґанізований, яко пануюча кляса, пролетаріят", і що ся пролетарська держава зараз по своїй побіді починає відмирати, бо в суспільности, в якій нема клясових протилежностей, держава непожиточна й неможлива. Тут не ставиться питання, як, розглядаючи се з точки погляду історичного розвою, має відбутися перетворення буржуазної держави в пролетарську.

Се питання як раз ставить і розвязує Маркс в 1852 році. Вірний своїй философії діалектичного матеріялізму, Маркс бере за основу історичний досвід великих революційних 1848—1851 років. Учення Маркса тут, як і завжде уявляє з себе осяяне глубокоосновним философським світоглядом і багатим знанням історії резюме досвіду.

Питання про державу ставиться конкретно: як історично повстала буржуазна держава, необхідна для панування буржуазії державна машинерія? Що уявляють з себе її зміни, її щаблі розвою протягом буржуазної революції і то приймаючи на увагу самостійний виступ поневолених кляс? Які задачі пролетаріята відносно сеї державної машинерії? Властива буржуазній суспільности централізована буржуазна держава повстала за доби занепаду абсолютизму. Дві найзнаменнійші для сеї державної машинерії інституції — урядництво й постійне військо. В творах Маркса й Енґельса нераз говориться, як сі інституції тисячею ниток звязано саме з буржуазією. Досвід кождого робітника пояснює сей звязок надзвичайно наглядно й виразно. Робітнича кляса вчиться познавати сей звязок на своїй власній шкурі. В сім є причина того, чому вона так легко і так точно розуміє науку про неминучість сього звязку, науку, яку дрібноміщанські демократи або по невідомости й легкодумству або й по ще нерозважнійшим причинам „взагалі" признають і з якої вони лише забувають зробити відповідні практичні виводи.

Урядництво й постійне військо — се паразити на тілі буржуазної суспільности, паразити, які повстали з внутрішніх протилежностей, роздвоюючих сю суспільність, але „забивають її життєві пори“. Пануючий тепер в офиціяльній соціалдемократії оппортунізм Кауцького зачисляє тих, хто бачить в державі **паразитичний орґанізм**, виключно до прихильників анархизму. Подібне перекручення марксизму приносить користь тим, що довели соціялізм до нечуваного сорому оправдування імперіялістичної війни уживанням поняття „оборони батьківщини“, але лишається без сумніву перекрученням.

Протягом всїх буржуазних революцій, значне число яких пережила Европа від часу занепаду феодалізму, продовжується розвій, удосконалення, зміцнення урядницького й військового аппарату. Зокрема велика буржуазія приваблює дрібне міщанство і в значній мірі покоряє йому працюючі маси з допомогою згаданого аппарату, постарчаючого верхнім верствам селян, дрібним ремесникам і т. п. порівнююче вигідні, спокійні й почесні посади, які ставлять урядників **понад** народом. Придивіться лише до того, що діялося в Росії першого півроку по 27-ім лютого 1917-го року: урядничі посади, які до того часу роздавалося головно чорносотенцям, стали здобиччу кадетів, меньшевиків і соціялреволюціонерів. Про які будь поважні реформи, власно кажучи, не думалося, але було змагання, відтягти їх „до установчих зборів“, а установчі збори відсовувати помалу, ну так до кінця війни. З поділом здобичи, з обсадженням посад міністрів, губернаторів і т. д. навпаки не вагалося і на установчі збори для сього не чекалося. Комбінаційна гра в справах складу правительства була в сути своїй лише виявленням сього поділу, розділу „здобичи“, який відбувався і нагорі й надолині, в цілій країні, в цілім центральнім і місцевім управлінню. Вислід, обєктивний вислід для півроку від 27-го лютого до 27-го серпня 1917-го року ясний: реформи відсунуто, розділення урядничих посад переведено, а зроблені при сім поділі „помилки“ направлялося новим переділом.

Чим більше одначе вчащаються сі перерозділи урядничого аппарату поміж ріжними буржуазними й дрібно-буржуазними партіями (оскільки говориться про Росію, то між кадетами, соціялреволюціонерами й меньшевиками),

тим яснійше стає поневоленим клясам з пролетаріятом на чолі їх запекла ворожість проти цілої буржуазної суспільности. Звідсі випливає для всіх буржуазних партій, навіть для демократичних і „революційно-демократичних“, необхідність зміцнити репресивні заходи проти революційного пролетаріяту, забезпечити репресивний аппарат, себто підтримати ту ж саму державну машинерію. Такий хід подій змушує революцію „концентрувати всі руйнуючі сили“ проти державної власти, поставити своєю задачею не удосконалення державної машинерії, а розбиття, скасування її.

Не лоґічні дедукції, а фактичний хід подій, живий досвід 1848—1851 років повели до подібної задачі. В якій високій мірі строго тримається Маркс фактичної основи історичного досвіду, видно з того, що в 1852-ім році він ще не ставить конкретно питання про те, чим треба замінити скасовану державну машину. Досвід не дав тоді ще жадних підстав для такого питання, яке поставлено на порядок дня історією пізнійше, в 1871-ім році. В 1852-ім році можна було з точностю природознавчого способу досліду лише констатувати, що пролєтарська революція наближається до завдання „концентрувати всі свої руйнуючі сили“ проти державної власти, до задачі „розбиття“ державної машинерії.

Тут може повстати питання: чи правильно узагальнювати досвід, уваги й виводи Маркса, прикладати їх широко поза межі історії Франції протягом трьох літ від 1848 до 1851 року? При розгляді сього питання ми пригадаємо спершу одну увагу Енґельса, а потім перейдемо до фактів.

„Франція“, писав Енґельс в передмові до треттього видання Вісімнадцятого брюмера: „уявляє з себе країну, де історичні клясові бої більше ніж де инде переводилося аж до розвязання, де отже і при перемінних формах, в котрих вони відбувалися, і в котрі укладалися їх наслідки, вони проявлялися в найгострійших обрисах; осередок феодалізму в середні віки, взірцева країна суцільної станової монархії від часу ренесансу, Франція за великої революції розторощила феодалізм і оснувала панування буржуазії в такій клясичній формі, як ні в одній иншій европейській країні. І боротьба повстаючого пролєтаріяту проти пануючої буржуазії виступає тут в инде невідомій досі, го-

стрій формі". (Стор. 3 и 4-а в виданню 1907 р.). Остання увага застаріла, оскільки від 1871-го року в революційній боротьбі французького пролєтаріяту настала перерва, хоча ся перерва, як би довго вона ні тривала, не виключає можливости, що за будучої пролєтарської революції Франція покаже себе яко клясична країна клясової боротьби до рішучого кінця.

Одначе при загальнім огляді історії поступових країн наприкінці девятнадцятого й початком двадцятого століття ми побачимо, що той же самий процес далеко помалійше, складнійше відбувався на значно більшім просторі. З одного боку вибудування „парламентарної власти" як в республиканських країнах (Франції, Америці, Швайцарії), так і в монархичних (в Анґлії, до певної міри в Німеччині, Італії, скандинавських країнах і т. д.) — з другого боку боротьба за власть між ріжними буржуазними й дрібнобуржуазними партіями, котрі ділили й переділяли „здобич" урядничих посад при незмінній основі буржуазного державного ладу, нарешті удосконалення й зміцнення „виконавчої власти", її урядничого й військового аппарату.

Без сумніву се спільні риси цілої новійшої революції капиталістичних держав взагалі. Протягом трьох літ від 1848 до 1851-го року Франція в швидкій, гострій, концентрованій формі виявила такі ж самі процеси розвою, які властиві цілому капиталістичному світу.

Зокрема одначе імперіялізм, доба банкового капиталу, велетенських капиталістичних монополів, доба вростання монополістичного капиталізму в державно-монополістичний капиталізм виявляють надзвичайне зміцнення „державної машинерії" нечуваний зріст урядничого й військового аппарату в звязку зі зміцненими репресивними заходами проти пролєтаріяту, як в монархичних так і в найсвобіднійших республиканських країнах.

Всесвітня історія без сумніву тепер в без порівнання більшім розмірі ніж 1852-го року веде до „концентрації всіх сил" пролєтарської революції для „зруйновання" державної машинерії.

Що пролєтаріят поставить на її місце, видно з поучаючого матеріялу, котрий дала Паризька Коммуна.

Розділ III.

Держава і революція. Досвід Паризької Коммуни 1871 р. Дослідження Маркса.

1. В чім був героїзм спроби коммунарів?

Як відомо, Маркс кілька місяців перед Коммуною, в осени 1870-го року, перестерігав паризьких робітників і указував, що спроба повалити правительство була би проявом безпорадної глупости. Але, коли в марті 1871-го року робітникам силоміць накинено рішучий бій і вони прийняли його, коли повстання стало фактом, Маркс з найбільшим захопленням привітав пролетарську революцію, не зважаючи на злі пророцтва. Маркс не понизився до педантичного осуду „невчасного“ руху, як то зробив смутно-славетний російський зрадник марксизму, котрий в падолисті 1905-го року писав в напрямі підтримання боротьби робітників і селян, а опісля грудня 1905-го року за ліберальним взірцем писав: „Вам не треба було хапатися за зброю“.

Маркс не задовольнив ся одначе захопленням героїзмом „штурмуючих небо“, як він висловився, коммунарів. Він зобачив в революційнім масовім русі, хоча сей рух і не досяг своєї мети, історичну спробу величезного значіння, практичний крок, який був важнійшим ніж сотні програм і пояснень. Розібрати сю спробу, вивести з неї тактичну науку, переглянути на основі сеї спроби свою теорію — вот задачі, які поставив собі Маркс.

Останню поправку, яку Маркс вважав потрібним зробити в Коммуністичнім Маніфесті, він перевів на основі революційного досвіду паризьких коммунарів.

Останню підписану обома авторами передмову до девятого видання Коммуністичного Маніфесту датовано 24-им червня 1872-го року. В сій передмові Карло Маркс і Фридрих Енґельс заявляють, що програма Коммуністичного Маніфеста „тепер... місцями застаріла".

„А саме", говорять вони далі: „Коммуна дала доказ, що 'робітнича кляса не може просто перебрати володіння готовою державною машиною і пустити її в хід для своїх власних цілей'..."

Наведену в останніх лапках цитату автори взяли з марксового твору „Горожанська війна у Франції".

Сим самим Маркс і Енґельс придавали головній і основній науці Паризької Коммуни таке величезне значіння, що вони долучили її яко важну поправку до Коммуністичного Маніфесту.

Надзвичайно знаменним є, що саме сю важну поправку перекручено оппортуністами. Її властивий зміст невідомий напевне девяти десятим, коли не девятидесяти девяти сотим читачів Коммуністичного Маніфесту. Докладнійше ми говоритимемо ще про се перекручення дальше в розділі, котрий займається зосібна сим перекрученням. Тимчасово вистачить піднести, що ходяче вульгарне „розуміння" наведеного нами славетного твердження Маркса прямує до того, ніби Маркс підкреслює тут ідею постепенного розвою в протилежність до завойовання власти і тому подобного.

В дійсности ж справа стоїть як раз навідворіт. Думка Маркса та, що робітнича кляса мусить розбити, поламати „готову державну машинерію" і не має обмежуватися на простім перебранню володіння нею.

12-го квітня 1871-го року, себто саме за часу Коммуни, Маркс писав Куґельманові:

„Коли ти переглянеш останній розділ мого 'Вісімнадцятого брюмера', ти знайдеш, що я висловлюю там свою думку про те, що найблизчою спробою французької революції буде вже не тільки як досі — перекласти з одної руки до другої бюрократично-мілітарну машинерію, але розбити її (підкреслено Марксом), і се являється передумовою кожної дійсно народної революції на Континенті. Сим є також і спроба наших героїчних паризьких партійних товаришів. (Стор. 709, Neue Zeit, тім XX, I тім 1901-02 р. Листи Маркса до Куґельмана

зявилися в російській мові що найменше в двух виданнях; одно з них надруковано під моєю редакцією й з моєю передмовою).

В сих словах: „розбити бюрократично-мілітарну машинерію,“ міститься, коротко висловленою, головна наука марксизма щодо питання про задачі пролєтаріята. І саме сю науку не тільки зовсім забуто, але й просто перекручено пануючим кауцькіянським „товмаченням“ марксизму!

Що торкається покликання Маркса на Вісімнадцяте брюмера, то ми навели відповідне місце повностю.

Цікаво піднести особливо два місця з наведених уваг Маркса. Перше, він обмежує свої виводи на Континент. Се було зрозумілим 1871-го року, коли Анґлія була ще взірцем чисто капиталістичної держави без мілітарізму і в значній мірі без бюрократії. Тому Маркс і виключив тоді Анґлію, де здавалася і була можливою революція і навіть народна революція без попереднього зруйновання „готової державної машинерії“.

Тепер, 1917-го року, в добі першої великої імперіялістичної війни, се обмеження Маркса відпадає, і Анґлія й Америка, найбільші представниці анґло-саксонської „свободи“ в світі в значінню відсутности мілітаризму й бюрократії, зовсім зкотилися в загально-европейське брудне, кріваве багно бюрократично-мілітарних інституцій, які все покоряють собі, все угнітають. Тепер „передумовою дійсної народної революції“ і в Анґлії і в Америці також є зломання, знищення, „готової державної машинерії“ (яка досягла там в 1914 — 1917 роках европейської, властивої імперіялізму доконалости).

Друге, особої уваги заслуговує надзвичайне змістовне зазначення Маркса, що зруйнування бюрократично-мілітарної машинерії уявляє з себе „передумову кожної дійсної народної революції“. Се поняття „народної“ революції здається дивним в устах Маркса, і російські плехановці, сі учні Струве, які бажали би славитися марксистами, могли би мабуть пояснити сей вислів Маркса яко обмовку, помилку в словах. Вони в такий сумноліберальний спосіб зфальшували марксизм, що для них існує лише голе протиставлення буржуазної й пролєтарської революції, при чім вони зовсім не мають живого представлення також і про сю ріжницю.

Коли звернутися наприклад до революцій двадцятого століття, то розуміється, що і портуґальську й турецьку революцію доводиться вважати за буржуазні. Але ані одна ані друга не були „народними“ революціями, бо народні маси, величезна більшість народу ні в одній ні в другій не приймали скільки будь помітної діяльної, самостійної участи з власними господарчими й політичними вимогами. Навпаки російська буржуазна революція 1905 — 1907-го років, хоча вона й не досягла таких „блискучих“ успіхів, яких тимчасово досягли портуґальська й турецька, була без сумніву „дійсною 'народною' революцією“, бо маси народа, більшість його, поневолені й визискувані найнизчі суспільні верстви його, виступали самостійно, придавали цілому перебігу революції свої ознаки, своїми вимогами, своїми спробами своїм власним способом збудувати нову суспільність намісць зруйнованої.

В Европі 1871-го року на Континенті в жадній країні пролєтаріят не уявляв з себе більшости народа. „Народна“ революція, яка пориває з собою до руху дійсно більшість народу, може лише тоді бути такою, коли вона обхоплює собою пролєтаріят і селянство. Обидві сі кляси складають тоді собою „нарід“. Спільне обом клясам те, що „бюрократично-мілітарна державна машинерія“ поневолює, пригнічує, визискує їх. Зломання, розбиття сеї машинерії вимагають дійсні інтереси „народа“, більшости його, робітників і більшої части селян. Се служить „передумовою“ вільного союзу між біднійшими селянами і пролєтарями; без такого союзу демократія мало забезпечена й соціялістичне перетворення неможливе.

Дорогу до такого союзу прокладала, як відомо, й Паризька Коммуна, яка не досягла своєї мети з цілого ряду внутрішніх і зовнішніх причин.

Коли отже Маркс говорив про дійсну народну революцію, то він зовсім не забував про власности дрібного міщанства (він часто й багато говорив про них) і гостро, точно зважував дійсне відношення сил кляс в більшости континентальних держав Европи 1871-го року. З другого боку він констатував, що розбиття державної машинерії вимагається інтересами робітників і селян, лу-

чить їх між собою і ставить перед ними спільну задачу усунути „паразитів“ і замінити їх чимсь новим.

А чим же саме?

2. Чим треба замінити зруйновану державну машинерію?

На се питання 1847-го року в Коммуністичнім Маніфесті Маркс дав ще зовсім абстрактну відповідь, вірнійше кажучи, відповідь, яка указує на задачі, а не на їх розвязання. Заміна державної машинерії „орґанізацією пролєтаріята, яко пануючої кляси“, „завойованням демократії, — така була відповідь Коммуністичного Маніфесту.

Не віддаючися утопіям, Маркс від досвіду масового руху чекав відповіди на питання, яку конкретну форму прийме ся орґанізація пролєтаріяту яко пануючої кляси, яким шляхом сю орґанізацію дасться злучити з найдосконалійшим і послідовнійшим „завойованням демократії“.

Досвід Коммуни, який він малий ні був, Маркс і досліджує точно в своїй „Горожанській війні у Франції“. Ми наводимо тут головнійші місця сього твору:

В девятнадцятім століттю розвинулася середньовічного походження „централізована державна власть, з її повсюдними орґанами — постійною армією, поліцією, бюрократією, духовенством, дворянством“. З загостренням клясових протилежностей між капиталом і працею „державна власть все більше й більше приймає характер публичної сили для подавлення робітничої кляси, машини для клясового панування. По кожній революції, яка означає поступ клясової боротьби, все яснійше й яснійше виступає просто поневолюючий характер державної власти“. Державна власть по революції 1848 — 49 років стає „національним воєнним знаряддям капиталу проти праці“. Друга імперія стверджує се.

„Як раз протилежностю до імперії була Коммуна. Вимога „соціяльної республики“, якою париський пролєтаріят почав лютневу революцію, висловлювала лише не-

виразне змагання до усунення не тільки монархичної форми клясового панування, але й самого клясового панування взагалі.

Що ж уявляла з себе тоді ся „певна“ форма пролєтарсько-соціялістичної республики? Як здобуто державу, утворити котру вона бажала?

...„Першим декретом Коммуни було скасування постійного війська й заміна його озброєним народом“.

Ся вимога знаходиться тепер в програмі всіх партій, котрі хотять зватися соціялістичними. Але, вартість їх програм можна найкраще оцінити по поводженню наших соціялреволюціонерів і меньшевиків, які по революції 27-го лютого просто зреклися від здійснення сеї вимоги!

...„Коммуна складалася з вибраних загальним голосованням в ріжних повітах Парижа мійських радників. Вони були відповідальними і кожного часу відкличні. Більшість їх, само собою розуміється, складалася з робітників або з признаних провідників робітничої кляси“...

„Дотеперішнє знаряддя державного управління, поліцію зараз же позбавлено всіх її політичних властивостей і перетворено в відповідальне й що хвилі відкличне знаряддя Коммуни... Рівно ж так і урядників всіх инших галузей управління... Починаючи з членів Коммуни і аж донизу, громадську службу треба було виконувати за робітничу платню. Придбані привилеї й репрезентаційні гроші високих державних сановників щезли разом з сими самими сановниками... Усунувши відразу постійне військо і поліцію, сю матеріяльну власть старого правительства, Коммуна негайно ж перейшла до зломання знаряддя духового пригнічення, попівства... Судові урядники стратили свою ніби-то незалежність... Надалі вони ставали виборними, відповідальними й відкличними“...

Розторощену державну машинерію тим самим Коммуна замінила, здавалося, „тільки“ доконалійшою демократією: усуненням постійного війська, повною виборностю й відкличностю всіх урядових осіб. В дійсности одначе се „тільки“ означало велетенську заміну одних інституцій інституціями основно иншого характеру. Тут як раз можна бачити один з прикладів „перетворення

кількости „в якість“: переведена з найбільшою, яку лише можна уявити, повностю й послідовностю демократія перетворюється з буржуазної демократії в пролетарську, з держави (себто окремої власти для приборкання певної кляси) в щось таке, що не являється вже зовсім державою.

Подавляти буржуазію й її опір все ще потрібно. Для Коммуни се було особливо дуже необхідним, і одною з причин її поражки є те, що вона робила се не досить рішуче. Але приборкуючий орґан тут уже більшість, а не меншість народа, як се було завжде досі при рабстві, кріпацтві й наємнім рабстві. Коли ж більшість народу сама подавляє власних гнобителів, то для сього більше не треба окремої власти. В сім значінню держава починає відмирати. Замісць окремих інституцій поставленої вище меншости (упривилейованого урядництва й провідників постійного війська) більшість може виконувати се сама. Чим більшу участь одначе приймає цілий нарід у виконанню функцій державної власти, тим менше потрібує він сеї власти.

Особливо вартий уваги в сім відношенню піднесений Марксом захід Коммуни: усунення репрезентаційних грошей ріжного роду, всяких финансових привилеїв урядництва, заведення робітничої платні для всіх урядових осіб в державі. В сім найяснійше виявляється поворіт: від буржуазної демократії визиску до демократії визискуваних кляс, від „публичної власти“ для подавлення певної кляси до подавлення визискувачів спільною силою більшости народа, робітників і селян. І як раз що до сього наглянійшого, може найважнійшого для питання про державу місця марксову науку зовсім забуто! В популярних коментарях, число котрих безмежно велике, про се не говориться. Про се „прийнято“ не говорити, неначе б річ ішла про „наївність“ минулих днів, так скажемо, як християне „забули“ про „наївність“ початкового християнства й його демократично-революційного духа, коли їх віру піднесено до державної религії.

Вимога зменшення платні найвищим державним достойникам здається неначе б вимогою наївної, примітивної демократії. Один з „основників“ найновійшого оппортунізму, колишній соціялдемократ Едуард Берн-

штайн, все знову й знову повторює се тривіяльне міщанське глузування з „примітивної“ демократії. Як усі оппортуністи і теперішні кауцькіянці, він зовсім не зрозумів, перше, що перехід від капиталізму до соціялізму неможливий без певного „повороту“ до „примітивної“ демократії (як же инакше має відбутися перехід до виконання державних функцій більшостю населення, самим народом) і, друге, що „примітивна демократія“ на основі капиталізму й капиталістичної культури не така сама, як примітивна демократія доісторичного й до капиталістичного часу. Капиталістична культура створила великі підприємства, фабрики, жалізниці, почти, телєфони і т. п. Але на сій основі більшість функцій старої „державної власти“ так попростійшала і може звестися до таких простих операцій реєстровання, зазначень, контролі, що всі люде, які вміють читати й писати, в стані полагоджувати сі функції, так що їх буде можна (і треба) виконувати за звичайну „робітничу платню“ й відобрати у них вінець чогось упривилейованого, „вищого“.

Переведена цілковита виборність і відкличність всіх без виїмки урядових осіб кожного потрібного часу, зведення їх окладів до щабля звичайної платні, сі прості й „самозрозумілі“ демократичні заходи лучать інтереси робітництва з інтересами більшости селян і служать одночасно стежкою сполучення між капиталізмом і соціялізмом. Сі заходи відносяться до державної, чисто політичної перебудови суспільности, але вони набувають, розуміється, властивого їм змісту і свого значіння лише зі здійсненням або приготуванням до здійснення „експропріяції експропріяторів“, одібрання засобів визиску у визискувачів, себто з переходом від капиталістичної приватної власности на засоби продукції до громадського володіння.

„Коммуна“, писав Маркс: „здійснила гасло всіх буржуазних революціонерів — дешеве управління, — скасувавши обидва найбільші джерела видатків, армію й урядництво.

З селянства, як і инших верств дрібної буржуазії лише незначна меншість „випливає на поверхню“, „стає людьми“ в буржуазнім значінню, себто або заможною людиною, буржуа, або добре поставленим, упривилейованим урядником. Переважаючу більшість селян понево-

люється правительством в кожній капиталістичній державі, де тільки є селяне (а вони є в більшій части капиталістичних держав). Тому селяне тужать за поваленням її, тужать за „дешевим“ правительством. Здійснити се може **тільки** пролєтаріят, і, здійснюючи се, пролєтаріят робить крок до перетворення держави в соціялістичну.

3. Усунення парляментаризму.

„Коммуна“, писав Маркс: „мала бути не парляментарною, а працюючою громадою, одночасно виконуючою й законодавчою“...

„Замісць призначення раз за три чи шість років, який член пануючої кляси має заступати нарід або наступати на нього в парляменті, загальне голосовання мало би служити орґанізованому в Коммуні народу, як індивидуальне право голосу кождому иншому працедавцеві служить для вишукання робітників, доглядачів і книговодів у своїм підприємстві“.

Ся варта уваги критика парляментаризму з 1871-го року наслідком пануючого соціял-шовінізму й оппортунізму тепер також належить до „забутих слів“ марксизму. Міністри й фахові парляментарі, зрадники пролєтаріяту й розділяючі посади соціялісти наших днів зовсім полишають критику парляментаризму анархистам і з сеї на диво мудрої причини проголошують **всяку** критику парляментаризму за „анархизм“! Нема отже зовсім нічого дивного, що робітництво поступових парляментарних країн при погляді на таких „соціялістів“ як Шайдеман, Давид, Лєґіен, Семба, Ренодель, Гендерсон, Вандервельде, Штавнінг, Брантінг, Біссолаті й К-о охоплювала огида і воно все частійше висловлювало своє співчуття анархо-синдикалізму, хоча сей останній уявляє з себе рідного брата оппортунізму.

Для Маркса революційна діалєктика ніколи не була тою порожньою, модною фразою, якою зробили її Плеханов, Кауцький і инші. Маркс умів без милосердя нападати на анархизм за те, що той зовсім не в стані був виужити „стійло“ буржуазного парляментаризму, особливо доки не було жадної революційної ситуації; але

одночасно він умів також провадити дійсно революційно-пролєтарську критику парляментаризму.

За кілька років раз призначати, який з членів udпануючої кляси має в парляменті заступати нарід чи наступати на нього — се властива суть буржуазного парляментаризму, не тільки в парляментарно-конституційних монархіях, але також і в найдемократичнійших республиках.

Коли ж ставиться питання про державу, розглядається парляментаризм яко одну з державних інституцій з точки погляду пролєтаріяту в сій области — де тоді вихід з парляментаризму? Як можна обійтися без нього?

Все знову доводиться повторяти: основану на досліді Коммуни Марксову науку так докладно забуто, що сучасному „соціялдемократові“ (читай сучасному зрадникові соціялізму) инша ніж анархистична або реакційна критика парляментаризму здається просто незрозумілою.

Виходу з парляментаризму, природна річ, доводиться шукати не в усуненні представничих тіл, а в перетворенню парляментів з говориленъ в „працюючі“ інституції. „Коммуна мала бути не тільки парляментарним але й працюючим, одночасно виконавчим і законодавчим тілом“.

„Не парляментарним, а одночасно виконавчим і законодавчим тілом“ — се вивід, який вдаряє просто в серце сучасних парляментарів і „мазунчиків“ парляментарської соціялдемократії. Погляньте на яку хочете країну з парляментарним управлінням від Америки до Швайцарії, від Франції до Анґлії, Норвеґії і т. д.: властиву „державну“ працю робиться за лаштунками департаментами, канцеляріями, штабами. В парляментах лише говориться, щоби вести за ніс „простий нарід“. Се вірно до такої міри, що всі сі цїли парляментаризму виявилися зараз же навіть і в російській буржуазно-демократичній республиці ще раньше, ніж вона знайшла час створити правильний парлямент. Такі герої багнистого дрібноміщанства, як Скобелів, Церетеллі, Чернов і Авксентіїв спромоглися за взірцем огидливого буржуазного парляментаризму забруднити навіть совіти і перетворити їх в самі говорильні. В совітах панове „соціялістичні“ міністри дурили довірливих мужиків. В правительстві без-

впинно йде кадріль, щоби з одного боку дати змогу можливо більшому числу соціялреволюціонерів і меньшевиків присісти по черзі до ясел добре оплачених і почесних посад, а з другого відвести увагу народу. А в канцеляріях і штабах тим часом відбувається „державна“ праця.

Орґан правлячої партії соціялреволюціонерів „Дѣло Народа“ проголосив недавно в одній редакційній статті — з недосяжною щиростю людей з „доброго суспільства“, в котрім „всі“ віддаються політичній проституції, — що навіть в провадженых „соціялістами“ (вибачте за слово) міністерствах цілий урядничий аппарат, лишився власне кажучи, старим, функціонує по старому й зовсім „відкрито“ саботує революційні підприємства. Навіть коли би такого признання і не було: хиба фактична історія участи соціялреволюціонерів і меньшевиків у правительстві не є вистарчаючим доказом? Знаменне те, що, сидячи спільно з кадетами в міністерстві, Чернови, Русанови, Зензинови й инші редактори „Дѣла Народу“ стратили всякий сором і не жахаються, неначе б річ ішла про якусь дрібничку, прилюдно оповідати про те, що „у них“ в міністерстві все по старому!! Революційно-демократична фраза — для обдурення сільських мужиків — і проволікання всіх справ канцелярійними урядниками для задоволення капиталістів, се — властива суть „чесної“ коаліції.

Коммуна заміняє продажний і багнистий парламентаризм буржуазної суспільности тілами, в яких свобода думки й досліду не зводиться до обману, бо парламентарі мусять самі працювати, самі переводити свої закони, сами контролювати, що вони здійснили, самі нести безпосередну відповідальність перед своїми виборцями. Заступничі тіла лишаються, але парламентаризму яко окремої системи, яко відділення законодавчої праці від виконавчої, яко упривилейовання парламентарів тут нема. Ми не можемо уявити собі демократії без заступничих тіл, і пролєтарської демократії також, без парламентаризму ж ми можемо і мусимо собі її уявляти, коли критика буржуазної суспільности для нас не порожні слова, коли наше прямування до повалення панування буржуазії являється поважним і щирим змаганням, а не „виборчою“ фразою для збору голосів між

робітниками, як у меньшевиків і соціялреволюціонерів, Шайдеманів і Лєґіенів, у Семба і Вандервельде.

Надзвичайно повчаюче, що Маркс, коли він говорить про функції т о г о урядництва, яке потрібує також і коммуна і пролєтарська демократія, наводить яко приклад урядників всякого иншого працедавця, себто звийчайного капиталістичного підприємства з робітниками, доглядачами й книговодами.

У Маркса нема ані краплі утопізму в тім значінню, щоби він прикрашував, уявляв собі фантастично „нову“ суспільність. Ні, він досліджує яко природний процес походження нової суспільности зі старої, переходові форми від другої до першої. Він тримається фактичного досвіду масового пролєтарського руху і старається вивести з нього практичну науку. Він „вчиться“ у Коммуни, як і всі великі революційні мислителі не боялися вчитися з досвіду великих повстань поневолених кляс, не звертаючися до них щоразу з педантичними „моральними поученнями“ (в роді Плеханівського: „Ви не мали братися за зброю“ або Церетеллівського: „Кляса мусить сама себе обмежувати“).

Про нагле, безслідне усунення урядництва на всіх місцях не може бути й мови. Се утопія, а розбиття старого урядничого аппарату й одночасний початок будування нового аппарату, який дасть змогу помалу усунути всяке урядництво — се зовсім не утопія, а досвід Коммуни, се — безпосередна, поставлена на порядок денний задача революційного пролєтаріята.

Капиталізм робить простійшими функції „державного управління“, дає змогу усунути „начальство“ і звести цілу справу до орґанізації пролетарів (яко пануючої кляси), яка в імени цілої суспільности призначає „робітників, доглядачів і книговодів“.

Ми зовсім не утопісти. Ми не „мріємо“ про те, як можна було би з р а з у обійтися без усякого управління, без усякого підрядження. Сі основані на нерозумінню задач диктатури пролєтаріята анархистичні сни зовсім чужі марксизму і служать лише відсуненню соціялістичної революції, аж доки люде не станут иншими. Ні, ми хочемо переведення соціялістичної революції з теперішніми людьми, які не можуть обійтися без підрядження, без контролі, без „доглядачів і книговодів“.

Але всі мають підряджуватися й коритися озброєному передовому відділу всіх визискуваних і працюючих — пролєтаріяту. Усунення специфічної упривилейованости державних урядників можна і треба розпочати зараз же, з сьогодні на завтра, а її місце мусять зайняти функції доглядачів і книговодів, до виконання яких вже тепер при нинішнім щаблі розвою здатні і які зовсім в стані полагоджувати за „робітничу платню“ горожане.

Ми, самі робітники, орґанізуємо велике підприємство, вибудовуючи те, що вже створив капитализм, спираючися на власний досвід робітників; ми здійснимо оперту на державну власть озброєних робітників строгу, жалізну карність і зробимо державних урядників простими виконувачами наших доручень, відповідальними, скромно оплаченими „доглядачами й книговодами“ (розуміється, разом з техніками всякого роду, кожної ранґи й степени) — се наша задача, задача пролєтаріята; се те, з чого треба *починати* при переведенню пролєтарської революції. Такий початок на основі великого підприємства поведе сам собою до спроквольного „відмирання“ всякого урядництва, до поступового створення такого ладу, ладу без знаків наведення, який не має нічого спільного з наємним рабством, ладу, при якім приймаючі все простійший вигляд функції догляду й рахунководства навперемінку полагоджується всіми і сі функції стають пізнійше звичкою й помалу перестають бути *особливими* функціями окремої верстви людей.

Один бистроумний німецький соціялдемократ означив у 70-их роках минулого століття *почту* яко взірець соціялістичного господарства. Се зовсім вірно. Почта тепер уявляє з себе господарство, орґанізоване в роді державно-*капиталістичного* монополю. Імперіялізм перетворює поволі всі тdespite трести в подібного роду орґанізації. Над „простим“ працюючим населенням, яке при сім голодає й завалене працею, тут стоїть та ж сама буржуазна демократія. Механізм громадського господарювання тут вже одначе готовий. По поваленню капиталістів, по подоланню опору сих визискувачів жалізним пястуком озброєних робітників, по розторощенню бюрократичної машинерії сучасної держави у нас буде позбавлений

паразитів механізм високої технічної досконалости, який обєднані робітники дуже добре самі можуть пустити в хід, призначаючи техніків, доглядачів, книговодів і лишаючи їх всїх, як і взагалі всіх державних урядників, виконувати свою діяльність за робітничу платню. Се — конкретна, практична, негайно здійснима задача відносно трестів, здійснення котрої при використанню досвіду, набутого вже Коммуною за її спроб на практиці (особливо в области державного будівництва), визволяє працююче населення від визиску.

Найблизча наша мета — орґанізувати ціле народне господарство на взірець почти, а саме так, щоби всі стоячі під контролею й проводом орґанізованого пролетаріяту техніки, доглядачі, книговоди, як рівнож і всі урядові особи діставали не перевищаючий робітничої платні оклад. Се — та держава, се — та господарча основа держави, яку ми потрібуємо. Се — те, що дасть нам усунення парламентаризму й утримання заступничих тіл, що позбавить працюючі кляси від проституовання сих институцій буржуазією.

4. Орґанізація національної єдности.

...„В короткім нарисі національної орґанізації, для дальшого випрацювання котрого у Коммуни не було часу, виразно зазначено, що політичною формою навіть найменшого села мусила би бути коммуна...“ Коммуна мала би вибирати також і „національну делеґацію“ в Парижі.

„Ті нечисленні, але важні функції, які потім ще лишалися би для центрального правительства, не скасовувалося, як се навмисне перекручено, але передавалося коммунальним, себто строго відповідальним урядникам“.

„Єдности нації не розбивалося, а навпаки її орґанізовувалося основними коммунальними законами; її здійснювалося знищенням тої державної машини, яка видавала себе за втілення сеї єдности, але бажала бути вищою й незалежною від нації, на тілі котрої вона була все-таки паразитичним наростом. Тим часом як поневолюючі лише орґани старої правительственної власти

треба було відтяти, оправнені функції власти, яка змагалася стояти понад суспільностю, відіймалося у неї й поверталося відповідальним слугам суспільности“.

До якої степени оппортуністи сучасної соціялдемократії не зрозуміли — краще може сказати: не хотіли зрозуміти — сих розважань, доказує геростратівськи-славетна книжка зрадника Бернштайна „Передумови соціялізма і задачі соціялдемократії“. Саме покликаючися на цитовані слова Маркса, Бернштайн писав: Тут ми находимо розвинутою програму, яка по своїм політичнім змісту виявляє в усіх важних рисах найбільшу подібність до федералізму — Прудона“: Коротко кажучи, при всіх инших ріжницях між Марксом і „дрібним буржуа“ Прудоном (Бернштайн бере слова „дрібний буржуа“ в іронічні лапки) в сих пунктах хід думок у них такий близький, який лише можна собі уявити. Природна річ, продовжує Бернштайн, значіння муніципалітетів зростає, хоча, „чи подібне, розвязання сучасної державности і повне перетворення її орґанізації, як те малюють Маркс і Прудон (утворення національного зібрання з делеґатів провінціяльних і повітових зібрань, які з свого боку складалися би з делеґатів коммун), мали би бути першим ділом демократії так, що відпадала би отже дотеперішня форма національного представництва, і здається мені сумнівним“. (Бернштайн „Передумови соціялізму“, стор. 134 і 136, видання 1899 року).

Се просто нечувана річ: змішати погляди Маркса на усунення паразита, державної власти з федералізмом Прудона! І се одначе зовсім не нагода, бо оппортуністам цілком і в голову не приходить, що Маркс говорить тут зовсім не про федералізм в протилежности до централізму, а про знищення старої, буржуазної машини, властивої всім буржуазним державам.

Оппортуніст думає лише про те, що він бачить довкола себе в кругах дрібно-буржуазного міщанства і „реформічного“ покою, лише про „муніципалітети“! Про революцію пролєтаріята оппортуніст зовсім і подумати не сміє.

Се смішне. Але варто уваги, що про сей пункт з Бернштайном не спорили. Багато авторів виступали проти Бернштайна, в російській літературі зокрема Плеханов, в західноевропейській — Кауцький, але ні

один ні другий ні словечка не промовили про се перекручення Маркса Бернштайном.

Оппортуніст до такої міри відвик революційно думати і розважати про революцію, що він приписує Марксові „федералізм“, заміняючи його основником анархизму, Прудоном. І ті, що бажають бути ортодоксальними марксистами, боронити науку революційного марксизму, Кауцький і Плеханов мовчать про се! Се одна з головних причин надзвичайного уплощення в поглядах на ріжницю між марксизмом і анархизмом, яке в рівній мірі властиве оппортуністам і кауцькіянцям, і про яке ми ще говоритимемо далі.

В наведених увагах Маркса про спробу Коммуни нема ані сліду федералізму. Маркс згоджується з Прудоном як раз в чімсь иншім, чого оппортуніст Бернштайн зовсім не помічає. Маркс відхиляється від Прудона саме в тім, в чім Бернштайн знаходить подібність.

Маркс згоджується с Прудоном в тім, що обидва вони вимагають „розторощення“ сучасної державної машини. Сього згоджування марксизму з анархизмом (і з Прудоном і з Бакуниним) не хочуть бачити ні оппортуністи ні кауцькіянці, бо вони в сім пункті покинули марксизм.

Маркс відріжняється від Прудона й Бакунина саме в питанню федералізма (не кажучи вже зовсім про диктатуру пролєтаріяту). В основі своїй федералізм випливає з дрібнобуржуазних поглядів анархизму. Маркс централіст і в його наведених тут увагах нема жадної відхилки від централізму. Лише люде, повні суєвірря про державу, можуть вважати знищення буржуазної машинерії за знищення централізму.

Коли ж пролєтаріят і селянська голота захоплять до своїх рук державну власть, орґанізуються зовсім вільно в коммуни і злучать діяльність сих коммун для спільних ударів проти капиталу, для подолання опору капиталістів, для передачі жалізниць, фабрик, землі і т. п. з приватної власности цілій нації, цілій суспільности, — буде се централізм чи ні? Хиба се не був би найпослідовнійший, найдемократичнійший централізм? І то переведений пролєтаріятом централізм?

Бернштайн просто зовсім не в стані зрозуміти того, що можливий і добровільний централізм, добровільне

обєднання коммун в одну націю, добровільна злука пролєтарських коммун для скасування панування буржуазії і буржуазної державної машини. Бернштайнові централізм уявляється, як і кожному міщанинові, яко щось, що приходить згори, яко щось, що можуть навязати й утримати лише урядники й військо.

Але Маркс, неначе передбачаючи можливість перекручення своїх поглядів, підносить, що виставлені проти Коммуни обвинувачення, ніби вона знищила єдність нації, хотіла усунути центральну власть, являються свідомою брехнею. Маркс уживає навмисне вислів „орґанізовується єдність нації“, щоби протиставити свідомий демократичний централізм пролєтаріята буржуазному, мілітарному, який утримується урядництвом.

Гірше глухих одначе ті, що не хочуть чути. Оппортуністи сучасної соціялдемократії саме уявляють з себе тих, що не хочуть і чути про усунення паразита, розбиття державної власти.

5. Усунення паразита, держави.

Ми навели вже відповідні місця з Маркса і мусимо їх лише доповнити:

„... Звичайною долею нових історичних творінь буває те, що їх помилково розглядають яко рідню старших і навіть давно минулих форм суспільного життя, до котрих вони в якійсь мірі подібні. Так сю нову Коммуну, яка ломала сучасну державну власть, розглядалося за відродження середньовічної коммуни... Конституцію Коммуни помилково вважалося за спробу збудувати союз малих держав, про який мріяли Монтескє і жирондісти... за занадто гостру форму старої боротьби проти надмірної централізації“ ...

... Коммунальний лад навпаки повернув би суспільному тілу всі сили, котрі досі пожирав паразитичний наріст, „держава“, яка годується соками суспільства й затримує вільний рух його. Одним сим подвигом він спричинив би відродження Франції“ ...

... „В дійсности ж коммунальний лад повів би сільських продуцентів під духовий провід головних пові-

тових міст і забезпечив би їм там природних заступників їх інтересів, в міських робітниках. Саме поняття коммуни приносило з собою, яко щось самозрозуміле, місцеве самоуправління, але тепер вже яко противагу проти зробленої зайвою державної власти“ ...

„Знищення державної машини“, яка уявляє з себе „паразитичний наріст“, усунення, розбиття її; державна власть стає тепер „зайвою“ — се вислови, в яких Маркс говорить про державу при оцінці й дослідженню досвіду Коммуни.

Все се написано майже перед півстоліттям, а нині доводиться робити просто розкопки, щоб познайомити близче широкі маси з неперекрученим марксизмом. Виводи з спостережень Маркса за останню пережиту ним велику революцію забулося саме тоді, коли надійшов час наступаючої великої революції пролєтаріяту.

„...Ріжноманітність товмачень, котрими пояснювалося Коммуну, і розмаїтість інтересів, яка в тім виявлялася, показують, що Коммуна була дуже і дуже розтягливою політичною формою, тоді як всі попередні форми правління були в сути річи поневолюючими. Її справжня тайна ось в чім: вона була в сути своїй п р а в л і н н я м р о б і т н и ч о ї к л я с и, вислідом боротьби повстаючої проти власницької кляси, знайденою нарешті політичною формою, при котрій економічне ведення праці могло виконуватися само собою“.

„...Без сеї останньої умови коммунальний лад був неможливостю й оманою“...

Утопісти займалися „відкриттям“ політичних форм, при яких мала би відбутися соціялістична перебудова суспільства. Анархисти боролися руками й ногами проти питання про політичні форми взагалі. Оппортуністи сучасної соціялдемократії вважають буржуазні політичні форми парламентарної, демократичної держави за такі, яких не можна переступити, і вони до крови розбивають собі чоло, молячися сьому „болванові“, і проголошують всяку спробу р о з б и т и сю форму за анархизм.

Маркс вивів з цілої історії соціялізму й політичної боротьби, що держава мусить щезнути, що переходова форма сього щезання (перехід від держави до недержави) буде „орґанізований яко пануюча кляса пролєтаріят“. Але Маркс не брався в і д к р и в а т и політичні

форми сеї будуччини. Він обмежився на точнім спостереженню й дослідженню історії Франції й на виводах, які зроблено з 1851-го року:

Розвій наближається до розторощення буржуазної державної машинерії.

Коли наступив масовий рух революційного пролетаріяту, Маркс, не зважаючи на неуспіх сього руху, не зважаючи на коротке тривання й простим оком помітні слабі сторони його, почав досліджувати, які форми знайшов сей рух.

Коммуна уявляє з себе „знайдену нарешті“ пролетарською революцією форму, при якій можливе господарче визволення праці.

Коммуна є першою спробою пролетарської революції розбити буржуазну державну машину, знайденою „нарешті“ політичною формою, яка може і мусить замінити розбиту.

Ми побачимо в дальшім викладі, що російські революції 1905 й 1917 років за инших обставин, при инших умовах продовжують діло Коммуни і стверджують ґеніяльне історичне дослідження Маркса.

Розділ IV.

Продовження. Додаткові пояснення Енґельса.

Маркс дав основу для обсудження питання про значіння досвіду Коммуни. Енґельс нераз вертав до сеї теми, пояснив розбір і виводи Маркса, між иншим з такою силою і наглядностю освітив инші сторони питання, що треба близче спинитися на сих поясненнях.

1. „До кватирного питання“.

В своїй розвідці про кватирне питання (1872) Енґельс користає з досвіду Коммуни і нераз говорить про задачі революції відносно держави. Цікаво, що на конкретній темі ясно унагляднюються з одного боку подібність між пролєтарською й теперішньою державою, ознаки, які дозволяють в обох випадках говорити про державу, а з другого боку ознаки відріжнення чи перехід до усунення держави.

„Як же тоді розвязати кватирне питання? В теперішнім суспільстві саме так, як розвязується кожне инше суспільне питання: спроквольним вирівнанням попиту й прекладання; розвязанням, котре само знову викликає питання, отже зовсім не уявляє з себе жадного розвязання. Як би розвязала се питання соціяльна революція, залежить не тільки від даних кожного разу обставин, але лучиться також зі значно далекосяглійшими питаннями, одним з найважнійших між якими є усунення протилежности між містом і селом. Тому, що ми не хочемо утворяти жадних утопістичних систем для уладження будучої суспільности, було би більше ніж марним спинятися над сим. Але остільки певне, що вже тепер по великих містах досить жилих будов, аби при розумнім використанню їх допомогти кожній справжній

’кватирній нужді’. Се може статися, розуміється, лише вивласненням, експропріяцією нинішніх володільців, або заселенням їх домів безпритульними чи надмірно накопиченими в своїх теперішніх мешканнях робітниками, і як тільки пролєтаріят захопить політичну власть, подібні, продиктовані громадським добробутом заходи легко переводитиметься, як инші експропріяції й розкватирування переводиться теперішньою державою“. (Стор. 22 німецького видання 1897 р.)

Тут не обговорюється зміни форми правительственної власти, а лише пояснюється суть її діяльности. Експропріяції й розкватирування відбуваються й по розпорядженню теперішньої держави. Пролєтарська держава, розглядаючи се формально, буде також давати „розпорядження“ про замешкання й вивласнення домів. Але ясна річ, що старий виконавчий аппарат, звязане з буржуазією урядництво, був би просто непридатним для переведення розпоряджень пролєтарської держави.

...„З рештою треба констатувати, що ’фактичне перебрання володіння’ всіми знаряддями праці, заволодіння цілою індустрією з боку працюючого народу, уявляє з себе просто протилежність до прудонівської „зміни“. При останній поодинокий робітник стає власником мешкання, селянського двору, знарядь праці; при першім ’працюючий народ’ лишається спільним власником домів, фабрик та знарядь праці, і ледве чи зможе дозволити принаймні за переходового часу користання з них без нагороди коштів окремим людям чи товариствам. Саме так, як скасовання земельної власности уявляє з себе не скасування земельної ренти, а передачу її, хоча і в зміненім вигляді, суспільности. Фактичне володіння працюючого народу всіми знаряддями праці зовсім не виключає отже утримання наємно-орендних відносин“. (Стор. 69).

Зачеплене в сих увагах питання про господарчі основи для відмирання держави ми розглядатимемо в найблизчім розділі. Енґельс висловлюється надзвичайно обережно, кажучи, що робітнича держава „ледве чи“ даватиме мешкання задарма „принаймні за переходового часу“. Здача належачих цілому народу мешкань поодиноким родинам за грошеву нагороду вимагає також і інкасування, збору сих грошей, повної контролі і того чи

иншого унормування при роздачі мешкань. Усе це вимагає якоїсь державної форми, але зовсім не окремого мілітарного чи бюрократичного аппарату з урядовими особами в особливо упривилейованім положенню. Перехід до таких відносин, при яких буде можливо давати мешкання задарма, злучений з „відмиранням“ держави. Згадуючи, що блянкисти по Коммуні під вражінням її досвіду зайняли засадниче становище марксизму, Енґельс формулує тут же се становище так:

„...Необхідність політичної акції пролєтаріяту і його диктатури яко переходу до скасування кляс, а з ними, й держави...“ (Стор. 55).

Деякі прихильники буквоїдської критики або міщанські „нищителі марксизму“ може легко знайдуть суперечність між сим признанням „усунення держави“ і запереченням його яко анархистичної формули в наведенім раньше уступі „Анти-Дюрінґа“. Небуло би дивним, коли оппортуністи забажали б зробити з Енґельса „анархиста“. Тепер все більше й більше стає звичаєм у соціялшовіністів обвинувачувати інтернаціоналістів в анархизмі.

Марксизм завжде повчав, що одночасно зі скасуванням клясової держави наступить і усунення держави. Загально відоме місце про „відмирання держави“ в „Анти-Дюрінґу“ закидає анархистам не те, що вони виступають за скасування держави, а те, що вони проголушують можливим скасування держави „з сьогодня на завтра“. З огляду на повне перекручення пануючою тепер соціялдемократичною доктриною позиції, яку займає марксизм проти анархизму в питанню про усунення держави, особливо корисно пригадати полеміку між Марксом та Енґельсом і анархистами.

2. Полеміка проти анархистів.

Сю полеміку велося в 1873-ім році. Маркс і Енґельс написали статті проти орієнтованих „автономістично“ прудоністів чи „антиавторитарців“ в одній італійській соціялістичній газеті, і лише в 1913 році сі статті зявилися в німецькім перекладі в журналі „Neue Zeit“.

„Коли політична боротьба робітничої кляси“, писав Маркс і глузував з анархистів та їх заперечення полі-

тики: „приймає революційні форми, коли робітники диктатуру буржуазії заміняють своєю революційною диктатурою, тоді вони роблять страшний злочин образи принципу, бо для задоволення своїх убогих, грубих щоденних потреб, для зломлення опору буржуазії, вони придають революційну й переходову форму державі замісць того, щоби відложити зброю й скасувати державу“... („Neue Zeit“, 32 річник, I. том, 1913-14 рр., Стор. 40.).

Таке отже було „скасування“ держави, проти якого виключно підніс закид Маркс, поборюючи анархистів. Маркс виступав не проти щезання держави разом з щезнуттям кляс або проти усунення її разом з усуненням кляс, а проти того, щоби робітники зреклися уживання озброєної сили, орґанізованої насильної переваги, себто д е р ж а в и, яка мала би служити „зломанню опору буржуазії“. Маркс навмисно, щоби запобігти перекручуванню справжнього змісту своєї боротьби проти анархизму, підкреслює „революційну й переходову форму“ держави, яку потрібує пролєтаріят. Пролєтаріят потрібує державу лише переходово. Ми зовсім не розходимося з анархистами в питанню усунення держави яко м е т и. Ми твердимо, що для осягнення сеї мети тимчасове ужиття зброї, засобів, метод державної власти п р о т и визискувачів так само потрібне, як і переходова диктатура поневоленої кляси для усунення кляс. Маркс вибірає найгострійшу й найяснійшу постановку питання проти анархистів: чи робітники мусять „відложити зброю“ чи вони мають ужити сеї зброї проти буржуазії, щоби зломити опір капиталістів, аби визволити себе з їх ярма? А що ж инше уявляє з себе систематичне ужиття зброї одною клясою проти другої, як не „переходову форму“ держави?

Нехай кожний соціялдемократ спитає себе, чи він так ставив питання про державу в своїм спорі проти анархистів! Чи так само формулувала се питання переважаюча більшість офиціяльних соціялістичних партій внутрі другої інтернаціоналі?

Енґельс поясняє сі думки ще значно докладнійше й популярнійше. Спершу він сміється з плутанини думок у прудоністів, які вважають себе за антиавторитарців, себто заперечують усякий авторитет, усяке підрядження,

всяку власть. Візьміть фабрики, жалізниці, кораблі в широкім морі, каже Енґельс, — хиба ж не ясна річ, що без якогось підрядження, а тим самим без якогось авторитету чи власти, ні в однім з сих складних технічних підприємств, які сполягають на уживанню машин і пляномірнім співробітництві багатьох осіб, функціонування їх не було би можливим?!

…„Коли я протиставляю сі аргументи“, пише Енґельс: „найсмілійшим антиавторитарцям, вони в стані дати мені лише таку відповідь: овва, се вірно, але тут річ іде не про авторитет, котрий ми придаємо делеґатам, а про доручення. Сі люде думають, що зміною назви вони можуть змінити саму справу. Так глузують сі глибокі мислителі з цілого світу…“

Вияснивши, що авторитет і автономія релятивні поняття, що область уживання сих понятть міняється з ріжними фазами суспільного розвою, що безглуздо вважати їх за щось абсолютне, і вказавши на те, що область уживання машин і великого підприємства все поширюється, Енґельс переходить від загальних уваг про авторитет до питання про державу.

…„Коли би автономісти згодилися признати“, пише він: „що соціяльна орґанізація будучини допускатиме авторитет лише в тих межах, які ставиться неминуче продукційними відносинами, тоді з ними можна було би порозумітися; але вони сліпі до всіх фактів, які роблять авторитем необхідним, і з запалом боряться проти слова.

Чому автономісти не обмежуються криком проти політичного авторитету, проти держави? Всі соціялісти згоджуються в тім, що держава, а з нею і політичний авторитет щезнуть наслідком будучої соціяльної революції, себто, що громадські функції втратять свій політичний характер і перетворяться в прості адміністраційні функції, які доглядають соціяльних інтересів. Але антиавторитарці вимагають скасування політичної держави одним ударом, ще ранше, ніж скасовано соціяльні відносини, які її створили. Вони вимагають, щоби першим чином соціяльної революції було скасування авторитету.

Чи бачили вони, сі панове, коли яку революцію? Революція уявляє собою певне найавторитарнійшу справу,

яка лише може існувати, акт, яким одна часть населення накидає свою волю другій частині рушницями, штиками й гарматами, а це все дуже авторитарні засоби. І партія-побідниця мусить утримувати своє панування страхом, котрий нагоняє її зброя реакціонерам. І коли би Паризька Коммуна не ужила авторитету озброєного народу проти буржуазії, хиба вона утрималася би довше одного дня? Чи не маємо ми навпаки докорити їй, що вона замало ужила сього авторитету? Отже: або — або: або антиавторитарці самі не знають, що вони говорять, і в сім випадку вони викликають лише плутанину, або вони знають се і в сім випадку вони зраджують справу пролєтаріяту. В обох випадках вони служать лише реакції". (Стор. 39).

В сих увагах зачеплено питання, які треба розглядати в звязку з темою взаємозалежности між політикою й економікою при відмиранню держави. (Сій темі присвячено найблизчій розділ). Такими питаннями являються питання про перетворення політичних громадських функцій в звичайні адміністративні функції і питання про „політичну державу". Сей останній вираз, який особливо може викликати непорозуміння, указує на відмирання держави; відмираючу державу на певнім щаблю відмирання можна означити яко неполітичну державу.

Найважнійше в сих розважаннях Енґельса знову постановка питання, направлена проти анархистів. Соціялдемократи, які бажають бути учениками Енґельса, від 1873-го миліони разів спорили з анархистами, але не так, як могли би і мусили би вести спір марксисти. Анархистична уява про усунення держави плутана і не революційна. Так поставлено се питання Енґельсом. Анархисти не хочуть бачити жадної революції в вибуху і розвою революції, в її спеціяльних задачах відносно ужиття сили, власти, держави.

Звичайна критика анархизму сучасними соціялдемократами виливалася в найчистійшу дрібноміщанську тривіяльність: „Ми признаємо державу, анархисти ні". Природна річ, що подібні трюїзми мусили відштовхувати скільки-будь мислячих і революційних робітників. Енґельс говорить щось инше: він підносить, що всі соціялісти згоджуються в тім, що держава щезне наслід-

ком соціялістичної революції. Він ставить потім конкретно питання про революцію, те питання, яке соціялдемократи з оппортунізму стараються звичайно обійти, щоби залишити його „випрацювання“ виключно анархистам. І ставлячи се питання, Енґельс хопає бика за роги: чи не мала Коммуна більше уживати революційної державної власти, себто озброєного орґанізованого пролєтаріяту, яко пануючої кляси?

Пануюча офиціяльна соціялдемократія полагоджувала питання про конкретні задачі пролєтаріяту за часу революції або усмішкою филістера або в найкращім випадку обминаючим суть справи софістичним реченням: „Се ми тоді побачимо“. І анархисти мали право підносити проти такої соціялдемократії обвинувачення, що вона зрадила свому завданню провадити революційне виховання пролєтаріяту. Енґельс використав би досвід останньої пролєтарської революції саме для уважного конкретного досліджения, що має робити і як має поводитися пролєтаріят проти банків і проти держави.

3. Лист Бебелеві.

Одна з найзнаменнійших, коли не найбільш знаменна, увага в творах Маркса й Енґельса про державу знаходиться в слідуючім уступі листа Енґельса Бебелеві з 18 до 28 мая 1875-го року. Сей лист, до речи зазначити, надруковано, по нашим відомостям, Бебелем перший раз в його споминах („З мого життя“), котрі зявилися 1911-го року, себто 36 років по написанню й відісланню.

Енґельс критикував той самий начерк Ґотської програми, котрий зкритикував також і Маркс в своїм знанім листі до Браке, і писав Бебелеві особливо відносно питання про державу ось що:

... „Вільну народну державу перетворено в вільну державу. Беручи граматично вільна держава та, де держава вільна у відношенню до своїх горожан, отже держава з деспотичним правлінням. Треба залишити всю балаканину про державу, особливо від часу Коммуни, яка більше не була вже зовсім державою у властивім значінню. „Народну державу“ до осточортіння накидали нам анархисти, хоча вже книга Маркса проти Прудона, а потім Коммуністичний Маніфест просто говорять, що

з заведенням соціялістичного суспільного ладу держава сама собою розкладається і щезає. Тому ж, що держава уявляє собою одначе лише переходове уладження, котрим користаються в боротьбі, в революції, щоби силоміць приборкати свого противника, чисте безглуздя уявляє з себе говорення про вільну народну державу. Як довго пролєтаріят потрібує ще державу, він потрібує її не в інтересі свободи, а для подавлення своїх противників, а як тільки річ може йти про свободу, держава, яко така, перестає існувати. Ми пропонували би тому всюди замісць держави (Staat) уживати старе добре німецьке слово Gemeinwesen, котре дуже добре може замінити французьке слово „коммуну". (Стор. 323 німецького видання).

Не треба забувати, що сей лист має на увазі партійну програму, котру Маркс зкритикував в написанім кілька тижнів перед тим листі (датованім 5-им мая 1875-го року), і що Енґельс жив тоді в Лондоні разом з Марксом. Коли отже Енґельс в останнім реченню говорить „ми", то він без сумніву в своїм і Марксовім імени радить провідникові німецької робітничої партії вичеркнути з програми слово „держава" і замінити його словом Gemeinwesen. Який крик підняли би ватажки теперішнього, приладженого до ужитку оппортуністів „марксизму", коли би їм запропонувати подібну поправку програми.

Нехай собі кричать; за се їм забезпечено хвалу буржуазії.

А ми вестимемо дальше нашу працю. При перегляді нашої партійної програми треба безумовно прийняти в увагу поради Енґельса й Маркса, щоби наблизитися до істини, відновити марксизм, очистити його від перекручувань і бути в стані тим певнійше вести війну за визволення робітничої кляси. Серед большевиків ледве чи знайдуються противники ради Маркса й Енґельса. Можливо, що трудність лежить в назві. В німецькій мові є два вирази для „общини", з котрих Енґельс вибрав один, який означає не поодиноку громаду, а злучення, систему громад, громадськість, загал. В російській мові нема такого слова, і можливо, що треба буде прийняти французьке слово коммуну, хоча і ся

назва має свої відємні сторони. „Коммуна, яка більше не була вже зовсім державою у властивім значінню“, — се одно з найважнійших теоретичних тверджень Енґельса. По наведених увагах се твердження цілком зрозуміле. Коммуна переставала бути державою, поскільки вона мала подавляти не більшість населення, а меншість (визискувачів) його. Буржуазну державну машину вона розторощила. Замісць особливої власти для подавлення населення виступало наперед само населення. Все се відхилки від держави в її властивім значінню. Коли би Коммуна упевнилася, то сліди держави в ній „відмерли“ би, вона не потрібувала би „усовувати“ державних інституцій: вони переставали би функціонувати в тій мірі, в якій вони зовсім не мали б більше жадної праці.

„'Народну державу' до осточортіння накидали нам анархисти“, каже Енґельс і має на увазі передовсім Бакунина з його випадами проти німецької соціялдемократії. Енґельс признає сі напади постільки за оправдані, поскільки „народна держава“ означає собою таку ж саму нісенітницю і таку ж саму відхилку від соціялізму, як і „вільна народна держава“. Енґельс старається вигіднійше построїти боротьбу німецьких соціялдемократів проти анархистів, поставити її на засадниче вірну основу і позбавити її оппортуністичних передсудків відносно „держави“. На жаль одначе лист Енґельса пролежав запечатаним 36 років. Ми побачимо далі, що Кауцький і по надрукуванню сього листа уперто повторяв в сути ті самі помилки, перед якими перестерегав Енґельс.

Бебель відповів Енґельсові в листі з 21-го вересня 1875-го року, в котрім він між иншим оповідав, що він цілком згодився з гадкою Енґельса про начерк програми і нарікав проти Лібкнехта за його податливість. Коли ж ми візьмемо одначе до рук брошуру Бебеля „Наші цили“, ми знайдемо в ній зовсім помилкові уваги про державу: Державу треба перетворити з основаної на клясовім пануванню держави в народну державу. („Наші цили“, німецьке видання 1886 р., стор. 14.).

Таке можна прочитати в 9-ім (девятім) виданню Бебелевої брошури. Зовсім не диво, що таке уперте повторення оппортуністичних поглядів на державу все-

сано німецькою соціялдемократією, зокрема там, де усовувалося революційні пояснення Енґельса й усі обставини буденного життя на довгий час чужалися революції.

4. Критика начерку Ерфуртської Програми.

Критики начерку Ерфуртської програми, котру Енґельс переслав Кауцькому 29-го червня 1891-го року і котру надруковано в журналі „Neue Zeit" лише аж десятьма роками пізнійше, не можна оминути при дослідженню Марксової науки про державу, бо вона присвячена головно критиці оппортуністичних поглядів соціялдемократії на державні установи.

Ми зазначаємо до речи, що Енґельс подає також надзвичайно важну провідну увагу відносно господарчих питань, котра показує, як уважно й вдумливо стежив він за зміною форм сучасного капиталізму і як умів він тому до певної міри передбачати задачі нашої імперіялістичної доби. Ось ся увага. Відносно слова „безпляновість", котре ужито в начерку програми для характеристики капиталізму, Енґельс пише:

„Коли ми перейдемо від акційних товариств до трестів, які опановують і монополізують цілі галузи індустрії, то тут перестає існувати не тільки приватна продукція, але також і безпляновість". („Neue Zeit", 20-ий річних 1901-2 рр., том I., стор. 8.).

Тут як раз наперед схоплено основу теоретичної оцінки найновійшої фази капиталізму, імперіялізм, а саме той факт, що капиталізм перетворюється в монополістичний капитализм. Се останнє треба зокрема піднести, бо найрозповсюдженійшою помилкою є виготовлене з буржуазно-реформістичного боку твердження, що монополістичний чи державно-монополістичний капиталізм вже зовсім на капиталізм більше, що його можна ніби-то означити вже яко „державний соціялізм" і т. п. Певної пляномірности трести, розуміється, не дали та не можуть її дати й донині. Скільки би вони ні давали сеї пляномірности, як би маґнати капиталу ні обчисляли наперед обсяг продукції та як би ні встановляли його в національнім чи навіть інтернаціональнім розмірі, ми, не зважаючи на все те, лишаємося при капиталізмі, хоча

і в новій стадії, але без похибу в стадії капиталізму. „Близкість“ такого капиталізму до соціялізму мусила би для дійсних заступників пролєтаріяту давати доказ для близкости, легкости, сповнимости, необхідности соціялістичної революції, але за жадних обставин не доказ для прикрашення капиталізму, як то роблять всі реформісти.

Вернемося одначе знову до питання про державу. Енґельс дає цінні уваги троякого роду: перше, до питання про республику; друге, до питання про взаємини між національним питанням і державним ладом; третте, до питання про місцеве самоуправління.

Що до республики, то Енґельс зробив її осередком своєї критики начерку Ерфуртської програми. Коли пригадати значіння Ерфуртської програми в цілій міжнародній соціялдемократії, бо вона стала взірцем для всієї другої інтернаціоналі, то без перебільшення можна сказати, що Енґельс зкритикував тут оппортунізм всієї другої інтернаціоналі.

„Політичні вимоги начерка“, пише Енґельс: „мають одну велику помилку. Того, що треба б було власне сказати, там нема“. (Підкреслено у Енґельса).

Дальше пояснється, що німецька конституція в сути своїй уявляє з себе погану копію найреакційнійшої конституції 1850-го року, що райхстаг, по характеризуванню його Лібкнехтом, є лише „фиговим листом абсолютизму“, що „очевидно безглуздим“ було би бажати прийнятися за перетворення всіх засобів праці в суспільну власність на основі сеї конституції й санкціонованої нею дрібнодержавности та на основі союза малих німецьких держав.

„Сягати на се але небезпечно“, додає до сього Енґельс, котрий точно знає, що в Німеччині не можна виставити в програмі вимогу заведення республики. Енґельс не задоволяється сею самозрозумілою увагою, котра задоволяє усіх. Він продовжує далі: „А одначе треба так чи инакше взятися за сю справу. Як се необхідно, показує саме тепер пануючий в більшій части соціялдемократичного друку оппортунізм. Зі страху перед відновленням закону проти соціялістів, зі вспомину про всякі необачні вислови за панування того закону тепер нараз сучасний законний лад в Німеччині має

вистарчити партії для переведення всіх її вимог мирним шляхом...“

Те, що німецькі соціялдемократи поступали так зі страху перед виключним законом, висовується Енґельсом на перше місце; він означає се без жадних обиняків яко оппортунізм і проголошує „очевидно безглуздими“ мрії про „мирний“ шлях саме зза відсутности республики й свободи в Німеччині. Енґельс досить обережний, щоби не звязувати собі рук. Він признає, що в республиках або країнах з далекойдучою свободою можна собі уявити (лише „уявити!“) мирний розвій в напрямі до соціялізму. Але в Німеччині, повторяє він:

„В Німеччині, де правительство майже всевладне, а райхстаг і всі инші заступничі тіла без жадної власти, проголосити щось подібне — і до того ж ще без нужди — в Німеччині, означає зняти фиговий лист з абсолютизму і самого себе звязати перед сею наготою...“

Переважаюча більшість офиціяльних провідників німецької соціялдемократичної партії таки й дійсно прикрила абсолютизм, а Енґельсову увагу сховала під зелене сукно.

„...Така політика може лише надовго звести на манівці власну партію. На перший плян висовується загальні, абстрактні, політичні питання і скривається тим самим найблизчі конкретні питання, котрі при перших великих подіях, при першій політичній кризі самі стануть на порядок денний. Що може з сього вийти, крім того, що партія нараз в рішучу хвилю безрадна, що в найважнійших пунктах панує неясність і незгода, бо сі пункти не дискутувалося...“

„Се забуття великих провідних поглядів перед тимчасовими інтересами дня, ся боротьба й шукання за негайним успіхом без огляду на пізнійші наслідки, се залишення будучини руху за для його сучасности можуть походити й з ’чесної’ думки, але оппортунізм є мабуть найнебезпечнійша річ“.

„Коли що й певне, так се те, що наша партія й робітнича кляса може прийти до панування лише під формою демократичної республики. Ся остання уявляє собою навіть специфічну форму для диктатури пролєтаріяту, як показала вже велика французька революція...“

Енґельс повторює тут особливо наглядно основну думку, яка червоною смугою тягнеться крізь усі твори Маркса, а саме, що демократична республика є найближчим шляхом до диктатури пролетаріяту. Бо така республика, яка зовсім не усовує панування капиталу, а тим самим і поневолення мас та клясової боротьби, неминуче веде до такого розширення, розвинення, виявлення й загострення сеї боротьби, що коли нараз надійде можливість задоволення головних інтересів поневолених мас, сю можливість неминуче здійснюється шляхом диктатури пролетаріята, за проводу сих мас пролетаріятом. Для всієї другої інтернаціоналі се вже також забуті слова марксизму, і ся забутливість надзвичайно пластично виявилася в історії меньшевиків за першого півроку російської революції 1917-го року.

Відносно федеративної республики в звязку з національним питанням Енґельс писав: „Що має прийти замісць (Німеччини)?" (З її реакційною монархичною конституцією й такою ж реакційною дрібнодержавностю яка увіковічує специфічне прусацтво замісць того, щоби розтворити його в Німеччині яко цілости). „На мій погляд, пролетаріят може потрібувати лише форму єдиної й нероздільної республики. Федеративна республика є тепер ще загалом необхідностю на величезнім просторі сполучених Штатів Америки, хоча на сході вона вже й там стає перешкодою. Вона була би поступом в Анґлії, де на двох островах живуть чотирі нації і де, не вважаючи на один парламент, уже тепер існують одночасно три ріжні системи законів. В невеличкій Швайцарії вона вже давно стала перешкодою, яку терпиться лише тому, що Швайцарія задовольняється ролею чисто пасивного члена европейської державної системи... Для Німеччини федеративне обшвайцарення було би надзвичайним кроком назад. Дві річи відріжняють союзну державу від суцільної держави: те, що кожна подинока союзна держава, кожний кантон має своє власне цивільне й карне законодавство і судівництво, а потім те, що поруч з народною радою існує державна рада, в якій голосує кожний кантон, великий чи малий яко такий. Перше явище ми щасливо подолали і не будемо такими дітваками, вертати його назад, а друге ми маємо в союзній раді і можемо дуже добре обійтися без

нього, бо й взагалі наша „союзна держава“ уявляє з себе вже перехід до суцільної держави. І нам треба не скасувати зроблену зверху революцію 1866-го й 1870-го років, а надати їй рухом знизу необхідне доповнення й поліпшення...“

Енґельс не тільки що не відноситься байдуже до питання про державну форму, але навпаки старається з надзвичайною докладністю аналізувати переходові форми, щоби згідно з конкретно-історичними властивими ознаками для кождого особливого випадку певно встановити, який — звідки і до чого — перехід уявляє з себе відповідна переходова форма.

Енґельс, як також і Маркс, заступає зі становища пролєтаріяту й пролєтарської революції демократичний централізм, єдину й нероздільну республіку. Федеративну республіку він вважає за виїмку і за перешкоду розвою чи за перехід від монархії до централістичної республіки, яко „крок наперед“ за певних окремих відносин. А в таких окремих відносинах виступає національне питання.

У Енґельса, як і у Маркса, не вважаючи на безмилосердну критику реакційних дрібних держав та прикриття сеї реакції в певних конкретних випадках національним питанням, нема й сліду якоїсь спроби ухилитися від національного питання, змагання, котре можна часто закинути голландським і польським марксистам, які виходять з зовсім оправданої боротьби „своїх“ малих держав проти дрібноміщанськи обмеженого націоналізму.

Навіть в Анґлії, де, так мусило би здаватися, як ґеоґрафічні умови так і кількавікова спільність мови й історії мали би усунути національне питання в подиноких малих частинах Анґлії, навіть і тут Енґельс ясно зазначає певний факт, що національне питання ще не пережито, і він бачить тому в федеративній республиці „крок наперед“. Розуміється, і тут також не можна найти й тіни зречення від критики відємних сторін федеративної республики, енерґійної пропаґанди й боротьби за єдину, централізовану демократичну республику.

Енґельс розуміє одначе демократичний централізм не в тім, скажемо, бюрократичнім значінню, в якім розуміють се поняття буржуазні й дрібноміщанські ідеологи, в тім числі також і анархисти. Централізм для Енґельса

зовсім не виключає такого далекойдучого місцевого самоуправління, котре при добровільній обороні „коммунами“ й областями суцільної держави без сумніву усуває всякий бюрократизм і всяке „командування“ зверху.

...„Отже суцільна республика. Але не в значінню теперішньої французької, яка не уявляє з себе нічого иншого, ніж основану в 1798-ім році імперію без імператора. Від 1792-го до 1798-го року кожний французький департамент, кожна громада мали повне самоуправління за американським взірцем; се мусимо мати також і ми. Як можна завести самоуправління і обійтися без бюрократії, показали нам Америка й перша французька республика, і нині ще показують Австралія, Канада і инші анґлійські колонії. І таке областне й громадське самоуправління значно вільнійше наприклад від швайцарського федералізму, де кантон правда дуже незалежний у відносинах до союзу, а також і у відносинах до повіту й громади. Кантональні правительства призначають повітових намісників і префектів, про що нічого не знають в країнах анґлійської мови, і котрих ми в будучині бажали би так само ввічливо заборонити призначати, як і пруських краєвих і правительственних радників*)“.

Я мав вже нагоду в „Правді“ (ч. 68 з 28-го мая 1917 р.) указати на те, як наші ніби-то соціялістичні представники мовляв революційної, ніби-то демократії в сім пункті, само собою розуміється не сім однім лише, завинили голосячі до неба випади проти демократії. Зовсім зрозуміло, що люде, які звязалися „коаліцією“ з імперіялістичною буржуазією, лишилися глухими до сих уваг.

Надзвичайно важно піднести, що Енґельс з фактами в руках на точнім прикладі поборює особливо між брібноміщанською буржуазією надзвичайно поширений передсудок, ніби-то федеративна республика безумовно

---

*) (Комісари, ісправники, ґубернатори, взагалі всі зверху призначені урядники). Енґельс радить згідно з сим уступ про самоуправління формулувати ось як: „Повне самоуправління в провінції (ґубернії чи області), повіті й громаді з вибраними загальним голосованням урядниками. Усунення всіх призначених державою місцевих і провінціяльних властей.

означає більшу свободу, ніж централістична. Се помилка. Наведені Енґельсом факти відносно централістичної французької республики від 1792 до 1798-го року побивають сі припущення. В дійсности демократична централістична республика дає більше свободи ніж федералістична. Або инакше кажучи: найбільшу місцеву, районну і т. д. свободу забезпечувала, як повчає історія, централістична, а не федеративна республика.

В нашій партійній пропаґанді й аґітації не присвячувалося досить уваги цілому сьому питанню як про федеративну й централістичну республику, так і про місцеве самоуправління.

5. Передмова з 1891 р. до Марксової книжки „Горожанська війна у Франції".

В передмові до треттього видання „Горожанської війни у Франції" — сю передмову датовано 18-им марта 1891 р. і надруковано спершу в журналі „Neue Zeit" — Енґельс поруч з попутними увагами до питання про відношення до держави дає надзвичайно пластичне загальне представлення поучень з Коммуни. Се поглублене цілим досвідом двадцятилітньої доби, яка відділяла автора від Коммуни, представлення, яке направлялося зокрема проти поширеного в Німеччині „передсудку" про державу, можна з повним правом вважати за „останнє слово" марксизму до питання, про котре йде річ у нас.

У Франції, зазначає Енґельс, по кожній революції озброювалося робітників. „Тому, як тільки кермуючі буржуа-республиканці почували до якоїсь міри певний ґрунт під ногами, першою задачею їх було розброїти робітників... Тому по кожній переведеній боротьбою робітників революції наступає нова боротьба, яка кінчиться поражкою робітників..."

Се коротке як рівнож і багате змістом резюме досвіду буржуазних революцій. Тут дуже влучно схоплено ядро справи — між иншим також і щодо питання про державу (чи мають зброю поневолені кляси?). Саме се ядро минають здебільшого як підлягаючі впливу

буржуазної ідеологїї кляси, так і дрібно-міщанські демократи. В російській революції 1917-го року „меньшевикові“ і „також-марксистові“ Церетеллі досталася честь, кавеньяківська честь, розголосити тайну буржуазних революцій. В своїй „історичній“ промові 9-го червня розбалакався Церетеллі про ухвалу буржуазії роззброїти петроградських робітників, при чім він видавав сю постанову за свою власну і проголосив її за „державну необхідність“ взагалі!

Ся історична промова Церетеллі, розуміється, для кожного історика революції 1917-го року уявлятиме собою одну з найбільш переконуючих ілюстрацій того, як проваджений паном Церетеллі блок соціялреволюціонерів і меньшевиків перейшов на сторону буржуазії проти революційного пролєтаріята.

Инша попутна увага Енґельса, яка також стоїть у звязку з питанням про державу, відноситься до релїґії. Відомо, що німецька соціялдемократія з зростаючим забагненням її ставала все оппортуністичнійшою і все більше переходила до филістерського товмачення славетної формули „проголошення релїґії приватною справою“. А саме: сю формулу товмачилося так, ніби-то також для партії революційного пролєтаріята питання релїґії є приватною справою!! Проти сеї повної зради революційній програмі пролєтаріята протестував Енґельс, коли він 1891-го року помітив лише найслабші зародки оппортунізму в своїй партії, і тому він висловився надзвичайно обережно.

„Як в Коммуні засідали майже лише робітники чи признані заступники робітників, так і їх ухвали носили виразно пролєтарський характер. Вони або декретували реформи, котрі республиканська буржуазія залишила тільки з лякливости, які одначе уявляли собою необхідну основу для вільної діяльности робітничої кляси, як переведення вимоги, щоби релїґія у відношенню до держави була лише приватною справою; або вони видавали постанови безпосередно в інтересі робітничої кляси, які почасти глибоко врізалися до старого суспільного ладу“.

Енґельс підкреслив слова „у відношенню до держави“ навмисне, наносячи сим удар просто в серце німецького оппортунізму, котрий проголошував релїґію

приватною справою у відношенню до партії і тим самим зводив партію революційного пролєтаріята до рівня тривіяльного „вільнодумного“ міщанства, готового терпіти безцерковність, але й зректися завдання партійної боротьби проти релігійного опіуму, котрим задурманюється нарід.

Будучий історик німецької соціялдемократії при дослідженню коріння ганебного банкроцтва 1914-го року знайде дуже багато цікавого матеріялу, починаючи з ухильних заяв духового провідника партії Кауцького, статті котрого широко відчиняли двері оппортуністам, і кінчаючи відношенням партії до руху з гаслом виступлення з церкви, до Los-von-der-Kirche-Bewegung в 1913-ім році.

Перейдемо одначе до того, як Енґельс по двадцяти роках опісля Коммуни робив виводи з її науки для борця-пролєтаріята.

Енґельс ставив на перше місце ось які поучення:

...„Як раз пригноблююча власть дотеперішнього централізованого правительства, армія, політична поліція, бюрократія, які утворив Наполеон 1798-го року і які від тої доби кожне нове правительство переймало яко бажане знаряддя і уживало проти своїх противників, саме ся власть мала пасти всюди, як вона вже пала в Парижі.

„Коммуна мусила негайно зарані признати, що робітнича кляса, раз діставшися до панування, не може дальше господарити з старою державною машиною; що ся робітнича кляса, щоби знову не втратити свого власного тільки що здобутого панування, мусить з одного боку усунути всяку стару, досі використовану проти неї самої, пригноблюючу машинерію, а з другого — забезпечити себе проти своїх власних депутатів і урядників, проголосивши їх без усякої виїмки за повсякчас відкличних...“

Енґельс все знову підкреслює, що не тільки в монархії, але і в демократичній республиці також держава лишається міцною, себто утримує свою основну властивість робити урядові особи, слуг суспільности і її орґани панами суспільности.

...„Проти сього в усіх дотеперішніх державах неминучого перетворення держави й державних орґанів зі

слуг суспільности в панів суспульности Коммуна ужила двох влучних засобів. Перше, вона замістила всі посади управителів, суддів, учителів вибраними загальним голосуванням учасників особами, а саме до повсякчас можливого відкликання з боку тих же самих виборців. А друге, вона платила за всяку службу, високу чи низьку, лише платню, яку одержували инші робітники. Найвищий оклад, який вона взагалі платила, був 6000 франків". (Номінально се було коло 2400 рублів, згідно з нинішнім курсом коло 6000 рублів. Зовсім негаразд вчиняють ті большевики, які припускають в мійських радах оклади в 9000 рублів, замісць того, щоб завести максимум в 5000 рублів для всеї держави, який зовсім вистарчав би. Автор).

„Сим висовувалося безпечне забороло проти погоні за посадами і карєризму і без долучених ще в додаток до того умовних мандатів у делеґатів до заступничих тіл".

Енґельс наближається тут до тої цікавої границі, де послідовна демократія з одного боку перетворюється в соціялізм, а з другого боку вимагає соціялізму. Бо для усунення держави необхідне перетворення функцій державної служби в такі прості операції як контроля й реєстрація, які може полагоджувати величезна більшість населення, а пізнійше буде в стані виконувати і ціле населення. Повне усунення карєризму вимагає, щоби „почесна посада", хоча вона не приносить нічого, не могла ще служити й ступицею для переходу з державної служби на доходні посади в банках чи акційних товариствах, як се постійно буває в усіх, і в найсвобіднійших, капиталістичних країнах.

Енґельс не робить одначе помилки, яку роблять багато марксистів в питанню самоозначення народів, заявляючи, що подібне самоозначення при капиталізмі ніби-то неможливе, а при соціялізмі мовляв непотрібне. Подібну ніби-то бистроумну, в дійсности ж невірну дедукцію можна повторити для кожної демократичної інституції, так наприклад і для скромних урядницьких окладів, бо до кінця послідовна демократія при капиталізмі неможлива, тим часом як при соціялізмі всяка демократія відмирає.

Сей софізм нагадує старий жарт, чи стає людина лисою, втрачаючи лише одну волосинку.

Вибудування демократії до кінця, винахід форм для подібного вибудування, випробування їх на практиці і т. п. — усе це уявляє з себе одну з багатьох задач в боротьбі за соціяльну революцію. Взята сама по собі, жадна демократія яко така не може принести соціялізму. В життю одначе демократія ніколи не виявляється „сама по собі“, а виступає яко „цілість“. І вона буде впливати на економіку, сприяти її перетворенню, змінятися сама під впливом господарчого розвою і т. д. В сім виявляється діалектика живої історії.

Енґельс продовжує далі так:

„Се розторощення дотеперішньої державної власти і заміна її новою, справді демократичною, докладно представлено в треттім розділі „Горожанської війни“. Але треба було ще раз тут коротко зайнятися деякими рисами її тому, що як раз в Німеччині передсудок про державу з философії перенесено і в загальну свідомість буржуазії і навіть багатьох робітників. По философському уявленню держава є „здійснення ідеї“, чи переложене на философську мову царство боже на землі, область де здійснюється чи має здійснюватися вічна істина і справедливість. А з того слідує потім суєвірна пошана до держави і всього того, що сполучено з державою, і ся пошана упевнюється тим легче, що від діточих кроків люде звикають уявляти собі, ніби-то спільні справи і інтереси цілої суспільности не можна полагодити инакше ніж їх полагоджувалося досі, а саме державою й призначеними нею властями. І багатьом думається, що вони вже зробили незвичайно смілий крок, коли вони позбулися віри в дідичну монархію і присягають демократичній республиці. В дійсности ж держава не уявляє з себе нічого иншого, ніж машину для поневолення одної кляси другою, і саме в демократичній республиці не менше, ніж в монархії, в найліпшім випадку — зло, яке дістанеться в спадщину побідному в боротьбі за клясове панування пролєтаріяту, і найгірші сторони котрого пролєтаріят так же само, як раньше Коммуна, не зможе пообтинати негайно й зараз же, аж доки будуче покоління, вирісши в нових, вільних суспільних відносинах, не буде в стані скинути з себе все державне лахміття“.

Енґельс перестерігає німців, щоби вони в питанню заміни монархії республикою не забували основ со-

ціялізму в питаннях про державу взагалі. Його престорогу читається тепер просто яко курс науки для добродіїв Церетеллі й Чернова, котрі в своїй „коаліційній практиці“ виявили передсудок про державу і суєвірну пошану перед нею!

Ще дві уваги. Перша: коли Енґельс каже, що в демократичній республиці держава лишається „не менше ніж в монархії“ „машиною для подавлення одної кляси другою“, то се зовсім не значить, що пролєтаріяту ніби байдужа форма сього подавлення, як „учать“ деякі анархисти. Ширша, вільнійша, яснійша форма клясової боротьби і клясового поневолення означає для пролєтаріята велетенське полегшення в боротьбі за скасування кляс взагалі. Друга: питання, чому лише нове покоління буде в стані викинути за борт ціле се старе лахміття державности, стоїть у звязку з питанням про подолання демократії, про котре ми тепер говоритимемо.

6. Енґельс про подолання демократії.

Енґельс мав нагоду висловитися про се в звязку з питанням про наукову неточність назви „соціялдемократія“.

В передмові до одного видання своїх статей з сімдесятих років на ріжні теми, переважно „інтернаціонального“ змісту („Міжнародне з народної держави“), в передмові, датованій 3-ім січня 1894-го року, написаній отже 1½ роки перед своєю смертю, Енґельс зазначає, що в усіх статтях ужито слова „коммуніст“, а не „соціялдемократ“, тому що тоді соціялдемократами називали себе прудоністи у Франції і лясальянці в Німеччині.

Для Маркса і мене було тому просто неможливо, каже Енґельс, вибрати для означення нашого окремого становища вираз такої розтягливости. Тепер се инакше, і все ж, як би се слово (соціялдемократ) ні втерлося, воно і надалі не надається для партії, економічна програма котрої не тільки що загально соціялістична, але просто коммуністична, і остання, найвища політична мета котрої подолання цілої держави, отже і демократії також. Але назви *дійсних* (підкреслено Енґельсом)

політичних партій ніколи цілком не відповідають їх сути; партія розвивається, імя лишається.

Діалектик Енґельс зостається до кінця днів своїх вірним діалектиці. Маркс і я, каже він, мали дуже добру, науково точну назву для партії, але дійсної, себто масової пролетарської партії не було. Тепер, наприкінці девятнадцятого століття, існує дійсна партія, але її назва науково невірна. Се нічого не шкодить, „як би слово ні втерлося", нехай собі й так, головна річ, що партія розвивається, важно лише, щоби науково неточна назва партії не лишалася непорушною і не перешкоджала їй розвиватися вірним шляхом.

Чиодин жартун захоче може і нас, большевиків, потішити по способу Енґельса: ми маємо дійсну партію, вона дуже добре розвивається; нехай собі втерлося і таке безглузде й покалічене слово як „большевик", котре абсолютно нічого не означає, крім чисто випадкової обставини, що ми мали більшість на брюсельсько-лондонськім зїзді 1903 року... Може і я би тепер, після того, як липневі і серпневі переслідування нашої партії республиканцями і „революційною" дрібноміщанською демократією зробили слово „большевик" почесною назвою в цілім народі, коли вони крім того документально встановили велетенський історичний крок, зроблений нашою партією в її дійснім розвою, — може і я захитався би щодо моєї квітневої пропозиції змінити назву нашої партії. Може бути, що і я запропонував би „компроміс", називати себе надалі коммуністичною партією, а в скобках долучати слово большевики...

Але питання про партійну назву без порівнання менш важне, ніж питання про відношення революційного пролетаріяту до держави.

В розважаннях про державу звичайно роблять помилку, перед якою перестерігає тут Енґельс і яку ми зачепили між иншим в попередніх увагах. А саме завжде забувають, що усунення держави означає також і усунення демократії, і що відмирання держави уявляє з себе також і відмирання демократії.

Спершу подібне твердження здається надзвичайно дивним і незрозумілим. Чимало хто матиме може обаву, ніби ми бажаємо такого суспільного ладу, при котрім не дотримуватиметься засади, що меншість має підрядитися

більшости, бо ж демократія означає саме признання такої засади!

Ні. Демократія не ідентична з підрядженням меншости більшости. Демократія — держава, себто орґанізація для систематичного знасильнення одної кляси другою, одної частини населення другою, держава, котра признає підрядження меншости більшости.

Ми прямуємо, яко до найвищої мети, до усунення держави, себто всякої орґанізованої і систематичної власти сили, всякого знасильнення людей взагалі. Ми зовсім не бажаємо такого суспільного ладу, при якім не шанувалося би засади, що меншість має підрядитися більшости. Але, простуючи до соціялізму, ми переконані, що зростаючи він мусить перетворитися в коммунізм, а в звязку з сим мусить щезнути всяка необхідність знасильнення людей взагалі, підрядження одної людини одній, одної части населення иншій частині, бо люде звикнуть дотримувати елементарних правил суспільного співжиття без знасильнення і без підрядження.

Щоби підкреслити сей елемент призвичаєння, Енґельс говорить про покоління, яке, виросши в нових, вільних суспільних відносинах, буде в стані скинути з себе усяке державне лахміття, цілу державність, між иншим також і державність демократичної республики.

Для вияснення сього питання треба занятися питанням про господарчі основи для відмирання держави.

Розділ V.

Господарчі основи для відмирання держави.

Найдокладнійші уваги в сім питанню Маркс робить в своїй критиці Ґотської програми (лист до Браке з 5-го мая 1875-го року, котрий надруковано лише аж 1891-го року в журналі „Neue Zeit“, 9-ий річник, І тім, і котрий вийшов в російській мові окремим виданням). Полемічна частина сього визначного твору, уявляючого собою критику лясальянців, відсунула так сказати до затінку його позитивну частину, а саме розбір взаємин між розвоєм коммунізму і відмиранням держави.

1. Постановка питання у Маркса.

При поверховнім порівнанню між листом Маркса до Браке з 5-го мая 1875-го року і вищезгаданим листом Енґельса до Бебеля з 28-го марта 1875-го року спершу може здатися, що Маркс настроєний значно „державнійше“ ніж Енґельс і що ріжниця в поглядах сих обох авторів на державу дуже значна.

Енґельс радить Бебелеві залишити всяку балаканину про державу, вичеркнути слово „держава“ зовсім з програми і замінити його словом „Gemeinwesen“ — громада, загал. Енґельс заявляє навіть, що Коммуна більше зовсім не була властивою державою. Маркс навпаки говорить про будучу державність коммуністичної суспільности, себто він признає ніби-то необхідність держави також і при коммунізмі.

Подібне розуміння було би одначе зовсім помилковим. Близче ознайомлення показує, що погляди Маркса й Енґельса на державу та її відмирання скрізь згоджуються між собою і що згаданий вислів Маркса відноситься саме до сеї відмираючої держави.

Ясно, що про означення моментa, коли наступить се відмирання, не може бути зовсім і розмови, тим більше, що тут, само собою розуміється, річ іде про довший процес. Існуючу ніби-то протилежність між Марксом і Енґельсом пояснюється ріжностю обмірковуваних ними тем, поставлених ними собі задач. Енґельс поставив собі задачу наглядно, гостро, в головних рисах показати Бебелеві ціле безглуздя розповсюджених (до високої мірі поділяємих і Лясалем) передсудків відносно держави. Маркс зачіпає се питання лише попутно; його цікавить инша тема: розвій коммуністичної суспільности.

Ціла Марксова теорія уявляє з себе уживання теорії розвою в її найпослідовнійшій, найдоконалійшій, найпродуманійшій і найзмістовнійшій формі у відношенню до новітнього капиталізму. Природна річ, що Маркс став тим самим і перед питанням ужиття сеї теорії також і для освітлення наступаючого банкроцтва капиталізму й будучого розвою майбутнього коммунізму.

На основі яких же засад можна ставити питання про будучий розвій майбутнього коммунізму?

На основі того, що коммунізм виходить з капиталізму, розвивається історично з капиталізму, уявляє з себе наслідок роботи тої суспільної сили, яку створив капиталізм. У Маркса нема ані тіни спроби, будувати утопії, шукати в порожнечі ради про те, чого неможна знати. Маркс ставить питання про коммунізм так, як природознавець поставив би його, скажемо, відносно нової біолоґічної ріжновидности, коли б йому було відомо, що вона повстала тоді й тоді і змінюється в тім чи иншім напрямі.

Маркс усуває спершу плутанину, яку Ґотська програма внесла до питання про взаємини між державою й суспільностю.

..."'Нинішня суспільність' — капиталістична суспільність", пише він, „яка існує в усіх культурних країнах більш-менш вільних від середньовічних додатків, більше чи менше розмножена особливим історичним розвоєм, більше чи менше розвинута. Навпаки, 'нинішня держава' міняється з границею країни. Вона инша в Прусько-німецькій імперії, ніж в Швайцарії, инша

в Анґлії, ніж в Сполучених Штатах Америки. 'Нинішня держава' уявляє з себе отже фікцію.

Одначе у всіх ріжних держав ріжних культурних країн, не зважаючи на їх сорокату ріжноманітність форм, спільне те, що вони стоять на основі новітньої буржуазної суспільности, будучи лише більше чи менше розвинутими капиталістично. Тому вони мають також і певні спільні в сути річи характери. В сім значінню можна говорити про „нинішню державність", в протилежність до будучини, коли її теперішнє коріння, буржуазна суспільність, відімре.

Тоді встає питання: якого перетворення зазнає державність в коммуністичній суспільности? Иншими словами: котрі лишаться тоді ще функції, які аналоґічні теперішнім державним функціям. На се питання треба дати наукову відповідь і тим, що тисячекратно складається разом слово нарід з словом держава не наближується до проблєми ані на блошиний скок..."

Висміявши так всю балаканину про „народну державу", Маркс виясняє своє становище до питання і до якоїсь міри перестерігаюче підносить, що науковій відповіди на нього треба оперувати лише з певними науковими фактами.

2. Перехід від капиталізму до коммунізму.

..."Між капиталістичною і коммуністичною суспільностю", продовжує Маркс: „лежить доба революційного перетворення одної в другу. Сій добі відповідає також і політична переходова доба, держава котрої не може бути нічим иншим ніж революційною диктатурою пролєтаріяту."

Сей вивід сполягає у Маркса на розборі ролі, яку грає пролєтаріят в новітній капиталістичній суспільности, на основах розвою сеї суспільности і непримирности протилежних інтересів між пролєтаріятом і буржуазією.

Раньше питання ставилося так: для переведення свого визволення пролєтаріят мусить повалити буржуазію, перебрати політичну власть до своїх рук, завести власну революційну диктатуру.

Тепер постановка питання трохи инша: перехід від капиталістичної суспільности, яка розвивається в напрямі коммунізму, до коммуністичної суспільности неможливий без „політично переходової доби“, і державу сеї доби може уявляти з себе лише революційна диктатура пролетаріяту.

Як же відноситься ся диктатура до демократії?

Ми бачили, що коммуністичний маніфест просто ставить поруч два поняття: „перетворення пролетаріяту в пануючу клясу“ і „завойовання демократії“. На основі вищенаведених уваг можна точнійше означити, як зміняється демократія при переході від капиталізму до коммунізму.

В капиталістичній суспільности при найсприяючих умовах розвою її більше-менше повна демократія буває в демократичній республиці. Сю демократію завжде одначе втиснуто в тісні рамки капиталістичного визиску і вона лишається тому в сути своїй стало демократією меншости, демократією заможних кляс, багачів. Свобода капиталістичної суспільности завжде лишається приближно такою ж самою, якою вона була в грецьких республиках старовіку: свободою для рабоволодільців. Сучасні раби лишаються з огляду на умови капиталістичного визиску пригніченими в такій нужді і бідноті, що вони не мають часу думати ні про демократію ні про політику, так що при звичайнім мирнім ході подій більшість населення тримається далеко від участи в публичнім і політичнім життю.

Вірність сього твердження найнагляднійше можна показати на прикладі Німеччини, де конституційна законність трималася на подив довго й уперто, майже півстоліття (1871 до 1913), тоді як соціялдемократія за сей час значно більше ніж в усіх инших країнах світу зуміла використати законні шляхи для орґанізації такої великої частини робітництва в політичну партію.

Як же велика ся найбільша з усіх спостережених за капиталістичної суспільности випадків частина політично свідомих і діяльних наємних рабів? Миліон членів соціялдемократичної партії на пятнадцять миліонів наємних рабів, три милііони фахово орґанізованих з пятнадцяти милііонів.

Демократія для незначної меншости, демократія для багатих — так виглядає демократія капиталістичної суспільности. Придивіться близче до механізму капиталістичної демократії і ви побачите всюди, як в „незначних“, ніби-то незначних, подробицях виборчого права і техніки представничих тіл, так також і в фактичних перешкодах права зібрань (громадські будови замкнуто для „бідних“) і в чисто капиталістичній орґанізації щоденної преси і т. д. — всюди, куди ні поглянь, обмеження демократії. Сі обмеження, виїмки, перешкоди для бідних здаються незначними особливо тим, хто сам ніколи на власнім тілі не відчував нужди і не здибувався з поневоленими клясами в їх масовім життю (а се влучно для девяти десятих, коли не девятидесяти девяти сотих буржуазних публицистів і політиків) — всі сі обмеження, взяті разом, утримують одначе бідноту далеко від політики, від активної участи в демократії.

Маркс як найкраще зрозумів сю суть капиталістичної демократії, коли він в своїм досліджeнню досвіду Коммуни сказав, що поневоленим клясам дозволяється раз в кілька років рішати про те, котрий заступник пануючої кляси має заступати їх чи наступати на них в парламенті.

Розвій від сеї капиталістичної демократії — яка неминуче мусить бути обмеженою, потайки відсуває на бік бідноту, а тому мусить бути наскрізь ліцемірною й брехливою — не простує прямо й легко до все ширшого демократизування, як се люблять оповідати нам ліберальні професори і дрібноміщанські оппортуністи. Ні. Дальший розвій, себто розвій до коммунізму веде через диктатуру пролєтаріяту і не може йти жадним иншим шляхом, бо ніхто инший крім пролєтаріяту не в стані зломити опір капиталістичних визискувачів.

Диктатура пролєтаріяту, себто орґанізація передового відділу поневолених в пануючу клясу для приборкання визискувачів не може вести просто лише до поширення демократії. Одночасно з нечуваним поширенням демократії ся остання перший раз стає демократією для бідних, для народу, а не демократією для багачів. Диктатура пролєтаріяту заводить ряд виїмок щодо свободи визискувачів, гнобителів, капиталістів. Ми мусимо їх приборкати, щоби визволити людскість від

наємного рабства. Їх опір необхідно зломити силою, і ясна річ, що, де існує приборкання, де його переводиться силоміць, там нема жадної свободи, ніякої демократії.

Енґельс се чудесно висловлює в своїм листі до Бебеля, коли він, як пригадує собі читач, каже: „як довго пролєтаріят потрібує ще державу, він потрібує її не в інтересі свободи, а для подавлення своїх противників, а як тільки може йти річ про свободу, держава яко така перестає існувати“.

Демократія для переважаючої більшости народу і для подавлення силою, себто виключення з демократії визискувачів, гнобителів народа — се та зміна, яку демократія має пережити при *переході* від капиталізму до коммунізму.

Лише в соціялістичній суспільности, по рішучім зломанню опору капиталістів, коли капиталісти щезнуть, коли не буде більше жадних кляс (себто: коли не буде більше ріжниці між членами суспільности у відношенню до громадських засобів продукції). — *лише тоді* перестане існувати держава і *можна буде говорити про свободу*. Лише тоді можлива демократія і можна буде перевести повну демократію без усяких виїмок. Тільки тоді демократія почне відмирати з тої простої причини, що визволені від капиталістичного рабства, безлічи страхіть, божевілля, безглуздя й підлостей люде помалу *звикнуть* додержувати найелєментарнійших, від тисячеліть відомих і споконвіку повторяємих правил суспільного співжиття, шануватимуть їх без вимоги того силою, без примусу, без підрядження, *без окремого примусового аппарату*, який зветься державою.

Вираз „держава відмирає“ вибрано дуже влучно, бо він указує як на постепенність так і на стихійність сього процесу. Лише привичка може і без сумніву буде мати такий вплив, бо ми можемо миліони разів спостерігати довкола нас, як легко привикають люде додержувати правил суспільного співжиття, де нема жадного визиску, де їх ніщо не обурює, ніщо не викликає протестів, не спонукає до повстань і де ужиття насилля стає непотрібним.

Резюмуючи отже можна сказати: в капиталістичній суспільности існує і можлива обмежена, убога, пе-

рекручена демократія лише для багатих, для меншости. Тільки диктатура пролєтаріяту, доба переходу до коммунізму перший раз створить демократію для народу, для більшости поруч з необхідним приборканням меншости визускувачів. Лише коммунізм один в стані буде забезпечити справді повну демократію, і чим повнійше вона буде, тим ранше вона стане непотрібною і почне сама собою відмирати.

Иншими словами: при капиталізмі ми маємо державу у властивім значінню сього слова, окрему машину для подавлення одної кляси другою, і саме більшости меншістю. Природна річ, що для успіху такого змагання як систематичне подавлення більшости визискуваних меншістю визискувачів — потрібно найбільшої жорстокости, звірячого гноблення, потрібно моря крови, в якім людство йшло своїм шляхом досі в стані рабства, кріпацтва і наємного рабства.

Далі. При переході від капиталізму до коммунізму подавлення ще необхідне. Але се є вже подавлення меншости визискувачів більшостю визискуваних. Окремий аппарат, окрема машина для подавлення, „держава“ ще потрібна, але вона уявляє з себе вже переходову державу, зовсім не державу у властивім значінню сього слова, бо приборкання меншости визискувачів більшостю вчорашніх наємних рабів порівнююче така легка, проста і природна справа, що вона вимагатиме значно менше крови, ніж подавлення повстань рабів, кріпаків, наємних робітників, і коштуватиме людству значно дешевше. Се приборкання сполучиме з поширенням демократії на таку переважаючу більшість населення, що потреба в окремій машині для подавлення починає щезати. Визизкувачі, розуміється, не в стані пригноблювати нарід, не володіючи для сього складною машиною. Нарід навпаки може приборкати визискувачів дуже простою „машиною“, майже без неї, без окремого аппарата, простою орґанізацією озброєних мас (чимсь в роді робітничих і солдатських рад, як зазначимо, забігаючи наперед).

І коммунізм нарешті створює положення, при котрім держава стає цілком непотрібною, бо нема нікого, кого треба було би подавляти, „нікого“ в значінню кляси, в значінню систематичного поборювання певної

части населення. Ми зовсім не утопісти і цілком не заперечуємо можливости й неминучости ексцесів, поодиноких осіб як рівно ж і необхідности виступати проти таких ексцесів. Але, перше, для сього не потрібно ніякої окремої машини, ніякого аппарату для подавлення. Се так просто і так легко полагоджуватиме озброєний нарід, як то робиться якою завгодно купкою цивілізованих людей навіть в нинішній суспільности проти осіб, які бушують або виступають з насиллям проти жінки. Друге ж, ми знаємо, що основну соціяльну причину всіх ексцесів, які означають порушення правил суспільного співжиття, уявляють з себе визиск мас, нужда і злидні. З усуненням сеї ґоловної причини сі ексцеси неминуче мусять почати „відмирати“. Ми не знаємо, як — швидко чи помалу — воно станеться, але ми знаєм добре, що се відмирання наступить. З відмиранням ексцесів відмиратиме також і держава.

Не захоплюючися утопіями, Маркс докладнійше означив те, що тепер можна зазначити відносно сеї будучини, а саме ріжницю між низчою й вищою фазою (щаблем, етапом) коммуністичної суспільности.

3. Перша фаза коммуністичної суспільности.

В своїй критиці Ґотської програми Маркс докладно оспорює думку Лясаля, ніби-то робітник діставатиме при соціялізмі „незменшений“ або „повний вислід праці“. Маркс указує на те, що з цілого суспільного виробу всієї суспільности треба буде відчислити запасний фонд, фонд для поширення продукції, фонди для погашення й обновлення зужитих машин і т. д., тоді як при споживчих засобах необхідно відчислятиметься кошти завідування, видатки на школи, слабниці, доми для старих людей і т. д.

Замісць туманної, неясної загальної фрази Лясаля (про повний вислід праці робітникові) Маркс наводить тверезе перечислення того, як муситиме господарювати соціялістична суспільність. Маркс приступає до конкретного дослідження життєвих умов тої суспіль-

ности, в якій не буде більше жадного капиталізму, і каже ось що:

„Те, з чим ми маємо тут (при розборі програми робітничої партії) діло, уявляє з себе коммуністичну суспільність не такою, якою вона **розвинеться** на своїй власній основі, а навпаки, якою вона тільки що вийшла з капиталістичної суспільности; вона отже ще в усіх відношеннях, економічно, морально і духово заплямлена матерськими ознаками власної суспільности, з лона котрої вона походить“.

Сю коммуністичну суспільність, яка саме тільки що зявляється на світ з глибин капиталізма, яка в усіх відношеннях має на собі тавро старої суспільности, Маркс означає яко „першу“ чи найнизчу фазу коммуністичної суспільности.

Засоби продукції не являються більше приватною власністю поодиноких осіб. Засоби продукції належать цілій суспільности. Кождий член суспільности за полагодження якоїсь частини необхідних суспільности робіт дістає від суспільности посвідку, що він виконав певну працю. На основі сеї посвідки він дістає з суспільного запасу на споживчі засоби відповідну скількість продуктів. По відчисленню части праці для спільного громадського фонду кожний робітник тим самим одержить від суспільности назад стільки, скільки він їй дав.

Здається панує „рівність“.

Але коли Лясаль, котрий має на увазі такий громадський лад (який звичайно означається яко соціялізм, тим часом як Маркс означає його яко першу фазу комунізму), каже, що се було би „справедливим“ поділом, „рівним правом на рівний вислід праці“, то він помиляється, і Маркс поясняє йому його помилку. Рівне право, каже Маркс, ми тут маємо, та проте се ж ще „буржуазне право“, котре, як кожне право, **має передумовою нерівність**. Кожне право означає ужиття **рівного** мірила у **нерівних** осіб, які в дійсности не рівнородні, не рівноцінні. „Рівне право“ означає тому порушення рівности і уявляє з себе несправедливість. Дійсно, кожний дістає по виконанню певної суспільної праці рівну участь в суспільнім виробі (по переведенню згаданих відчислень).

Але при сім поодинокі особи не рівні. Одна людина міцнійша, друга слабша. Та одружилася, инша ні, перша має більше, друга менше дітей і т. д.

„...При рівній виконаній праці“, продовжує Маркс: „а тому і при рівній участи в суспільнім споживчім фонді одна людина дістає отже фактично більше, ніж друга, перша отже багатша ніж друга і т. д. Щоби запобігти сьому неладу, право мусило би замісць рівного бути нерівним“.

Справедливости й рівности тим самим перша фаза коммунізму ще не може дати. Ріжниці в заможности і несправедливі ріжниці все ще лишаються. Але неможливим зробиться визиск одної людини другою, бо більше неможливо захопити в приватну власнісгь засоби продукції, фабрики, машини, землю і т. д. Оспорюючи дрібноміщанську неясну фразу Лясаля про „рівність“ і „справедливість“ взагалі, Маркс показує хід розвою коммуністичної суспільности, яка змушена спершу усунути лише ту „несправедливість“, що поодинокі особи захопили в свої руки володіння засобами продукції. Коммуністична суспільність спершу не в стані, усунути також і дальші несправедливости, а саме, що розділ засобів продукції відбувається на основі праці (а не по потребам).

Вульґарні економісти, між ними буржуазні професори, між ними також і наш Туган-Барановський, завжде закидають соціялістам, що вони ніби забувають про нерівність людей і мріють про усунення сеї нерівности. Подібний закид показує лише, як ми бачимо, велику темноту буржуазних ідеолоґів.

Маркс не тільки як найточнійше приймає в увагу неминучу нерівність людей, він узглядняє також і те, що перехід засобів продукції до володіння цілої суспільности (соціялізм в звичайнім значінню сього слова) не усуває відємних сторін розділення і нерівностей „буржуазного права“, яке панує й далі, доки засоби споживи розділюється згідно з працею.

„...Але сей нелад неминучий в першій фазі коммуністичної суспільности, якою вона тільки що по довгих муках родів вийшла з капиталістичної суспільности. Право ніколи не може бути вище ніж економічна будова і обумовлений нею культурний розвій суспільности“.

Тим самим в першій фазі коммуністичної суспільности (яку означається звичайно яко соціялізм) буржуазне право усувається не цілком, а лише почасти, лише в згоді з виконаним уже економічним переворотом, себто лише відносно засобів продукції. Буржуазне право признає їх приватною власністю поодиноких осіб. Соціялізм робить їх суспільною власністю. Постільки, і саме лише постільки, відпадає буржуазне право.

Воно одначе лишається існувати в другій своїй частині яко реґулятор, яко розділитель праці і споживчих засобів поміж членами суспільности. „Хто не працює, той не має також і їсти“, сю соціялістичну засаду вже здійснено; „при рівній виконаній праці рівна участь в суспільній продукції“, і сю соціялістичну задачу вже здійснено. Але се ще не коммунізм і се ще не усуває буржуазного права, котре призначає нерівним особам при нерівній (в дійсности нерівній) виконаній праці рівну скількість засобів споживи.

Се є „нелад“ — Mißstand, каже Маркс, який одначе неминучий в першій фазі коммунізму, бо, не захоплюючися утопіями, неможна вірити, що люде з поваленням капиталізму відразу навчаться працювати для суспільности без усяких правових норм. Усунення капиталізму не створить відразу економічних передумов для такої зміни.

А инших норм, крім буржуазного права, нема. І постільки необхідна ще держава, яка при захованню суспільного володіння засобами продукції, забезпечує рівність праці і рівність в призначенню засобів споживи.

Держава відмирає, поскільки нема більше жадних капиталістів, ніяких кляс. Тоді неможливе також більше і поневолення якої-будь кляси.

Держава одначе ще не зовсім відмерла, бо лишається ще охорона буржуазного права, котре робить святою сю фактичну нерівність. Для повного відмертя держави потрібно повного коммунізму.

4. Вища фаза коммуністичної суспільности.

Маркс продовжає ось як:

„...У вищій фазі коммуністичної суспільности, коли щезне вже поневолююче підрядження осіб при розділі

праці, а тим самим також і протилежність між духовою й тілесною працею; коли праця стане не тільки засобом для життя, але навіть першою життєвою потребою; коли разом з усестороннім розвоєм осіб виростуть також і продукційні сили і всі джерела суспільного багатства тектимуть повнійше, — тоді лише можна зовсім переступити тісний кругозір буржуазного права і написати на прапорах суспільности: кожний по своїм здібностям, кожному по його потребам“.

Лише тепер ми можемо оцінити всю вірність уваг Енґельса, в котрих він немилосердно глузує з безглуздя сполучення слів „свобода“ і „держава“. Доки існує держава, нема жадної свободи. Коли буде свобода, не буде більше жадної держави.

Сю господарчу основу і таке повне відмирання держави ми матимемо при такім високім розвою коммунізму, при котрім щезнуть протилежности між духовою й тілесною працею; при них отже усунеться одну з головних причин теперішньої суспільної нерівности, причину, яку не можна раптом усунути зі світу лише усуспільненням засобів продукції, вивласненням капиталістів.

Се вивласнення дає можливість велетенського розвою продукційних сил. Вже тепер видно, яким неймовірним способом затримує капиталізм сей розвій, як багато можна би чого посунути наперед на основі новітньої техніки, і тому з найбільшою певністю можна сказати, що вивласнення капиталістів без сумніву матиме своїм наслідком подивляючий розвій продукційних сил людської суспільности. Як швидко йтиме наперед сей розвій, як скоро приведе він до розриву з засадою розділення праці, усунення протилежности між духовою й тілесною працею, до перетворення праці в „першу життєву потребу“, сього ми не знаємо і не можемо знати.

Тому також ми й маємо лише право говорити про неминуче відмирання держави, зазначуючи довгу тривалість сього процесу, його залежність від темпа розвою вищої фази коммунізму, полишаючи зовсім відкритим питання доби чи конкретних форм відмертя, бо для розвязання сього питання нема основ.

Держава може цілком відмерти тоді, коли суспільність здійснить засаду: „кождий по його здібностям, кождому по його потребам“, себто коли люде так звикнуть додержувати основних правил суспільного співжиття і коли праця їх буде такою продуктивною, що вони добровільно будуть діяльними по своїм здібностям. Тоді переступиться „тісний кругозір буржуазного права“, кругозір, який спонукає з жорстокосердям Шайлока думати про те, щоби лише не працювати півгодини довше, не одержати меншої платні, ніж инший. Розділення засобів споживи зробить тоді зайвим призначення частини припадаючої для кожної поодинокої особи; кожна людина братиме вільно „по своїм потребам“.

Зі становища буржуазії легко означити подібне суспільне уладження яко „чисту утопію“ і глузуючи скалити зуби з того, що соціялісти обіцяють кождому право без усякої контролі над виконаною працею поодинокого громадянина жадати від суспільности яке завгодно число трюфелів, автомобілів, піянін і т. п. Більшість буржуазних „учених“ донині обмежується сим глумуванням і сим виявляє лише своє незнання справи і свою заінтересованість в обороні капиталізму.

Своє незнання, бо ще жадному соціялістові не приходило на думку „обіцяти“, що вища фаза розвою коммунізму наступить зараз же. Видатні соціялісти, передбачаючи, що вона наступить, вважають передумовою сього не теперішню продуктивність праці і не теперішнього міщанина, який в стані „без жадної причини“ — як семинаристи у Помяловського — нівечити запаси суспільного багатства і вимагати неможливого.

До наступлення вищої фази коммунізму соціялісти вимагають найгострійшої контролі суспільностю і державою розмірів праці й споживи. Ся контроля має одначе почати з вивласнення капиталістів, з контролі капиталістів робітниками, і виконуватися не державними урядниками, а державою озброєних робітників.

Своєкористна оборона капиталізму буржуазними ідеологами (і їх прихвостнями в роді добродіїв Церетеллі, Чернова й инших) саме в тім і є, що вони спором і балаканиною про далеку будучину стараються пе-

рекрутити настирливе й актуальне питання нинішньої політики: вивласнення капиталістів, перетворення всіх громадян в робітників і служачих одного великого „синдикату“, а саме цілої держави, і повного підрядження всієї діяльности цілого сього синдикату дійсно демократичній державі, державі салдацьких і робітничих рад.

В дійсности учений професор і з ним міщанин, а поруч з ними і Церетеллі з Черновим, коли вони говорять про безглузді утопії, демаґоґічні обіцянки большевиків, неможливість „заведення“ соціялізму, мають на увазі саме сю вищу стадію, вищу фазу коммунізму, „заведення“ котрої ніхто не обіцяв, завести котру ніхто і не думав, бо її взагалі не можна „завести“.

Тут ми наблизилися до питання наукової ріжниці між соціялізмом і коммунізмом, котре зачіпає Енґельс в згаданих увагах про невідповідне означення „соціялдемократ“. Політична ріжниця між першою, чи низчою, і вищою фазою коммунізму з часом буде правдоподібно надзвичайно великою. Признавати ж сю ріжницю тепер при коммунізмі було б смішним, і підносити її можуть що найбільше кілька анархистів (коли серед анархистів є ще люде, які нічому не навчилися з перетворення Кропоткина, Ґрава, Корнеліссена і инших „зорь анархизму“ за плехановським взірцем в соціял-шовіністів або в окопних анархистів, як їх назвав Ґюе, один з небагатьох анархистів, котрі зберегли ще честь і совість).

Але наукова ріжниця між соціялізмом і коммунізмом ясна. Те, що звичайно означається яко соціялізм, Маркс назвав першою чи низчою фазою коммуністичної суспільности. Поскільки засоби продукції стають суспільною власністю, можна ужити і тут слова коммунізм, але не треба забувати, що тут говориться не про повний коммунізм. Уваги Маркса мають велике значіння тому, що Маркс і тут уживає послідовно матеріялістичної діалектики, теорії розвою, розглядаючи розвій коммунізму з капитализму. Замісць схоластично вимудрених, „вигаданих“ дефініцій і безплодних спорів зза слів (що таке соціялізм і що є коммунізм), Маркс дає розбір того, що можна означити яко щаблі господарчої зрілости коммунізму.

В своїй першій фазі, на своїм першім щаблі коммунізм не може ще бути зовсім зрілим, цілком вільним від традицій і слідів капиталізму. Сим пояснюється цікаве явище, що за першої фази коммунізму ще удержується, „тісний кругозір буржуазного права“. Буржуазне право в области розділення засобів споживи, розуміється, наперед вимагає також і буржуазної держави, бо се право без усякого аппарату зовсім не в стані примусити додержувати правних норм.

Виходить отже, що певний час при коммунізмі продовжує існувати не тільки буржуазне право, але і буржуазна держава без — буржуазії.

Се може здаватися парадоксальним чи діалектичними мудрощами, які закидається марксизму людьми, котрі ані трошечки не постаралися придивитися близче до його надзвичайно глубокого змісту.

В дійсности в життю, в природі й суспільстві ми на кождім кроці бачимо рештки старого. Маркс не встромив довільно шматочок буржуазного права в коммунізм, а прийняв яко дане те, що неминуче мусить бути в суспільности, яка господарче й політично вийшла з глибин капитализму.

Демократія має надзвичайне значіння в боротьбі робітничої кляси проти капиталістів. Але демократія зовсім не уявляє з себе непереступної границі, а служить лише етапом на шляху від феодалізму до капитализму і від капитализму до коммунізму.

Демократія означає рівність. Зрозуміло, якої великої ваги набуває боротьба пролєтаріяту за рівність і гасло рівности, коли сю останню розуміти в значінню усунення кляс. Зараз же по здійсненню рівности всіх членів суспільства у відношенню до володіння засобами продукції, себто рівности праці й нагороди за неї, перед людськістю неминуче виринає питання, як вона має дальше перейти від формальної до фактичної рівности, себто до здійснення вимоги: „кожний по своїм здібностям, кожному по його потребам“. Які етапи мусить перейти людськість по шляху до сеї вищої мети, яких практичних заходів вона для сього мусить ужити, — сього ми не знаємо і не можемо знати. Але важно, щоби ми вияснили собі те, як безмежно брехлива й перекручена звичайна буржуазна уява, ніби соціялізм щось

мертве, закаменіле, раз назавжде дане, тоді як в дійсности лише з соціялізмом наступить швидкий, дійсний, справжній масовий поступ в усіх областях громадського й особистого життя, за участи спершу більшости, а пізнійше й цілого населення.

Демократія є державна форма, одна з ріжновидностей держави. Тому вона уявляє собою, як і кожна держава, орґанізовану для систематичного уживання силу у відношенню до людей. Се з одного боку. З другого демократія означає формальне признання рівности громадян, рівного права всіх приймати рішаючу участь в уладженню й провадженню держави. Се знову має своїм наслідком те, що на певнім щаблі розвою демократії вона спершу злучує разом революційну у відношенню до капиталізму клясу, пролетаріят і дає йому можливість розбити на черепки буржуазну, також і буржуазно-республиканську державну машину — постійне військо, поліцію, урядництво, — усунути їх зі світу і замінити демократичнійшою державною машиною, але все ще державною машиною, утвореною з озброєних робітничих мас і прямуючою до участи в міліції цілого народу.

Тут „кількість переходить в якість": подібний щабель демократії обумовлює виступлення з рамок буржуазної суспільности, означає початок соціялістичної перебудови. Коли дійсно всі приймають участь в провадженню держави, капиталізм не може більше триматися. З другого боку розвій капиталізму створює знову передумови, які уможливлюють „всім" участь в державнім проводі. До сих передумов належать: загальна шкільна освіта, яку переведено вже в найпоступовійших капиталістичних країнах, „обучення і дисциплинування" милионів робітників великим складним усуспільненим аппаратом почти, жалізниць, великих підприємств, гуртової торговлі, банків і т. д. і т. д.

При таких господарчих передумовах зовсім можливо, зараз же, з сьогодні на завтра, по усуненню капиталістів і урядників перейти до заміни їх на полі контролі виробу й розділу, реєстрації праці й продуктів озброєними робітниками, цілим озброєним народом. (Не треба змішувати питання про контролю і реєстрацію з питанням про науково освічений персонал — інжене-

рів, аґрономів і т. д.: сі панове працюють і коряться нині капиталістам; завтра вони ще краще працюватимуть і коритимуться озброєним робітникам).

Реєстрація й контроля се найважнійше, що необхідно, щоби пустити в хід першу фазу коммуністичної суспільности, підготовити правильне функціонування її. Всі громадяне перетворюються тут в наємних служачих держави, котру складають озброєні робітники. Всі громадяне стають служачими і робітниками державного синдикату цілого народу. Важно лише, аби всі вони виконували рівну працю, вірно додержували денної праці й діставали призначену, рівну платню. Сю реєстрацію, переведення сеї контролі капиталізм дуже упростив, перетворив їх в надзвичайно прості, в приступні кожній грамотній людині операції догляду й зазначень, для виконання котрих вистарчає знаття чотирьох аритметичних правил і виставлення відповідних посвідок. (Коли держава в найважнійшій частині своїх функцій досягає до подібної реєстрації й контролі самими робітниками, вона перестає бути „політичною державою". Суспільні функції перетворюються тоді з політичних в звичайні функції технічного завідування. Дивись вище розділ 4-ий, § 2-ий про полеміку Енґельса з анархистами). Коли більшість народу самостійно і повсюду візьме до своїх рук сі реєстрації, сю контролю капиталістів (які віднині стали служачими) і тих добродіїв інтеллiґентів, котрі ще утримали свої капиталістичні алюри, вона стане дійсно універсальною, загальною контролею цілого народу, тоді втекти від неї більше годі буде, бо викручення стане більше неможливим.

Ціла суспільність стане бюро й фабрикою з рівною працею і рівною нагородою за неї. Але ся фабрична дисциплина, котру побідний пролєтаріят по поваленню капиталістів, по усуненню визискувачів поширить на цілу суспільність, зовсім не є нашим ідеалом, нашою найвищою метою. Вона уявляє з себе лише малий щабель, необхідний для радикального усунення бруду й подлости капиталістичного визиску і для дальшого поступу.

Від того моменту, коли всі члени суспільности або тільки й переважаюча більшість їх самі навчаться провадити державу, самі візьмуть сю справу до своїх рук, уреґулюють контролю над незначною меншостю капита-

лістів і над тими добродіями, які охоче б зберегли капиталістичні алюри, контролю над сильно деморалізованими капиталізмом робітниками, — від того часу всякий провід стане непотрібним. Чим повнійше демократія, тим близче доба, коли вона стане зайвою. Чим демократичнійшою є утворена озброєними робітниками держава, яка вже не уявляє з себе зовсім держави у властивім значінню, тим швидче почне відмирати всяка держава.

Бо коли всі навчаться провадити державу і на ділі також будуть самостійно провадити суспільну продукцію, вестимуть і виконуватимуть догляд і контролю над бездільниками й иншими „оборонцями традицій капиталізму“, тоді обійти сю реєстрацію й контролю, яку вестиме цілий нарід, буде так надзвичайно тяжко, а ухилення від них буде такою рідкою виїмкою і матиме своїм наслідком таку швидку й поважну кару (бо озброєні робітники люде практичного життя, а не сантіментальні інтелліґенти; вони не дозволяють з себе знущатися), що додержання простих основних правил кожного людського співжиття дуже скоро наслідком необхідности стане привичкою.

Тоді відчиняться ворота для переходу від першої фази коммуністичної суспільности до вищої фази, а тим самим також стане вільним і шлях до повного відмертя держави.

Розділ VI.

Уплощення марксизму опортуністами.

Питання відношення держави до соціяльної революції і соціяльної революції до держави дуже мало займало найвизначніиших теоретиків і публицистів другої інтернаціонали (1889 — 1914), як і взагалі їх мало цікавили питання революції. Найзнаменнійшим в сім процесі постійного зросту оппортунізму, який довів до банкротства другої інтернаціоналі в 1914-ім році, є те, що існувало змагання о м и н у т и сі п и т а н н я чи лишити їх непоміченими навіть тоді, коли вони стояли щільно перед людьми.

Беручи справу загалом і цілком, можна сказати, що се ухилення від питання про відношення пролетарської революції до держави, яке сприяло оппортунізму і годувало його, повело до п е р е к р у ч е н н я і повного уплощення марксизму.

Щоби хоча коротко охарактеризувати сей сумний процес, ми звертаємося до найвизначніиших теоретиків марксизму, Плеханова та Кауцького.

1. Полеміка Плеханова проти анархистів.

Плеханів присвятив питанню про відношення між анархизмом і соціялізмом окрему брошуру, яка зявилася 1894-го року в німецькій мові під заголовком: „Анархизм і соціялізм“.

Плеханів умудрився обговорити сю тему, оминувши найактуальнійшу в боротьбі проти анархизму справу, а саме відношення революції до держави, як і питання про державу взагалі. В його брошурі перед нами виступають дві частини: літературно-історична з цінним матеріялом до історії думок Штирнера, Прудона і т. д.,

і филістерська з невдалими увагами, ніби-то анархиста тяжко відріжнити від бандита.

Поставлення поруч сих тем дуже цікаве і надзвичайно знаменне для цілої діяльности Плеханова напередодні революції і за часу революційної доби в Росії: Плеханів виявив себе тоді, як також і від 1905 до 1917-го року, згідно з сим яко напів-доктринер напівфилістер, котрий в політиці ходив на помочах у буржуазії.

Ми бачили, як Маркс і Енґельс в своїй полеміці проти анархистів найдокладнійше вияснили свої погляди на відношення революції до держави. Енґельс писав при виданню Марксової критики Ґотської програми в 1891-ім році: „Ми (себто Маркс і Енґельс) вели тоді, ледве два роки по Газьким конґресі (першої) інтернаціоналі, найзавзятійшу боротьбу з Бакуниним та його анархистами".

Анархисти змагалися просто проголосити Паризьку Коммуну так сказати своєю власністю, яка стверджувала би їх науку, при чім вони зовсім не зрозуміли поучень Коммуни й розбору сих поучень Марксом. Анархизм не дав також і нічого такого, що хоч би в найменшій мірі наближалося до дійсности в конкретних політичних питаннях, чи треба розторощити стару державну машину і чим її необхідно замінити.

Говорити про анархизм і соціялізм, виключаючи питання про державу, не помічаючи цілого розвою марксизму до Коммуни й опісля неї, означало немунуче зкотитися до оппортунізму. Найважнійшою прикметою оппортунізму є саме те, що він взагалі не ставить обох тільки що згаданих питань. Сей факт сам по собі вже означає побіду оппортунізму.

2. Полеміка Кауцького проти оппортуністів.

Твори Кауцького без порівнання більше переложено на російську мову, ніж взагалі на всякі инші мови. Жартом отже між иншим деякі німецькі соціялдемократи заявляли, ніби Кауцького в Росії читається більше ніж в Німеччині. (До речи зазначити, що сей жарт має значно глибше історичне значіння, ніж думали батьки його, а саме: російські робітники виявили в 1905-ім році незвичайно великий, нечуваний просто попит за кра-

щими творами, за найліпшою світовою соціялдемократичною літературою. Вони доставали для багатьох країн нечувано велике число перекладів і видань таких творів і тим самим переносили на молоде поле нашого пролєтарського руху в прискоренім темпі багатий досвід сусідньої поступовійшої країни).

Особливо відомий у нас Кауцький своїми популярними викладами марксизму, своєю полемікою проти оппортуністів з Бернштайном на чолі. Левде чи відомий одначе факт, якого не можна замовчати, коли хто ставить собі задачу простежити падіння Кауцького до неймовірно ганебної безрадности й до оборони соціял-шовінізму за часу найтяжчої кризи 1914 і 1915 років, той факт, що до свого виступлення проти найвизначнійших представників оппортунізму у Франції (Мілєрана і Жореса) і в Німеччині (Бернштайна) Кауцький виявив дуже великі вагання. Марксівська „Заря", яка виходила 1901 й 1902 року в Штутґарті й заступала революційно-пролєтарські погляди, мусила полемізувати проти Кауцького, означати „каучуковою" його повну половинчатостей, ухильну, примирливу у відношенню до оппортуністів резолюцію на паризькім міжнароднім соціялістичнім зїзді в 1900 році. В німецькій літературі опубликовано листи Кауцького, які виявляють зовсім не менші хитання в його поході проти Бернштайна.

Без порівнання більше значіння має одначе та обставина, що ми навіть в його полеміці проти оппортуністів, в його постановці питань й методі їх обговорення можемо тепер, при дослідженню і с т о р і ї найновійшої зради Кауцького марксизму, простежити його систематичний нахил до оппортунізму саме в питанню про державу. Візьмемо його перший більший твір проти оппортунізму, його книжку „Бернштайн і соціялдемократична програма". Кауцький докладно оспорює Бернштайна. Але знаменне ось що:

Бернштайн в своїх геростратовськи славетних „Передумовах соціялізму" обвинувачує марксизм в бланкизмі (обвинувачення, яке від тої доби оппортуністи і ліберальні буржуа в Росії тисячі разів повторяли проти представників революційного марксизму, большевиків). Бернштайн спиняється при сім особливо на Марксовій „Горожанській війні у Франції" і пробує, як ми вже се

бачили, з найбільшою невдачею — ідентифікувати становище Маркса щодо поучень Коммуни з Прудоновим. Особливу увагу Бернштайн присвячує виводу Маркса, який підкреслено Марксом в написаній ним 1872-го року передмові до Коммуністичного Маніфесту і який каже, „що робітнича кляса не може просто перебрати володіння державною машинерією та й пустити її в рух для своїх власних цілей".

Бернштайнові так дуже сподобався сей вислів, що він не менше трьох разів повторяє його в своїй книзі, щоби вкласти в нього своє перекручене оппортуністичне товмачення.

Маркс хоче, як ми бачили, сказати, що робітнича кляса мусить скасувати, розбити, взірвати в повітря (останній вираз належить Енґельсові) цілу державну машинерію. Бернштайн навпаки представляє се так, неначеб Маркс бажав сими словами перестерегти робітничу клясу від перебільшеного революційного чину при захопленню власти.

Грубшого й скандальнійшого перекручення Марксових думок не можна собі уявити.

Що ж зробив отже Кауцький в своїм докладнім спростованню бернштайніяди?

Він ухиляється в сім пункті від розяснення перекручення оппортунізмом Марксизму в усій його цілости. Він наводить цитоване раньше місце з Енґельсової передмови до Марксової „Горожанської війни" й обмежується заявою, що по Марксу робітнича кляса не може просто перебрати готову державну машинерію, але що вона, взагалі кажучи, може заволодіти нею. Про те, що Бернштайн приписує Марксові саме протилежне до Марксової думки, що Маркс від 1852-го року висовує на перший план яко задачу пролетарської революції розторощення державної машинерії, у Кауцького нема ані слова. Так повстає потім те, що найважнійша ріжниця між марксизмом і оппортунізмом в питанню пролетарської революції у Кауцького виступає затушованою!

„Розвязання проблеми пролетарської диктатури ми можемо зовсім спокійно полишити будучині", писав Кауцький проти Бернштайна (стор. 172 німецького видання).

Се зовсім не полеміка проти Бернштайна, а власне кажучи, згода з ним, здача позицій проти оппортунізму, бо оппортуністи тимчасово й не бажають більше нічого, ніж „зовсім спокійно полишити будучині“ основні питання про задачі пролєтарської революції.

Маркс і Енґельс від 1852 до 1891-го року, протягом сорока літ учили пролєтаріят, що він мусить розбити державну машинерію. Кауцький навпаки в 1899-ім році з приводу повної зради оппортуністів марксизму в сім пункті перекручує питання, чи розторощення сеї машини необхідне, в питання конкретних форм сього скасування і спасається під крило „неоспорної“ (і нікчемної) филістерської істини, що неможна знати наперед конкретних форм! Між Марксом і Кауцьким лежить безодня в їх відношенню до задачі пролєтарської партії приготовляти робітничу клясу до революції.

Візьмемо дальший, найзрілійший твір Кауцького також в значній мірі присвячений спростованню помилок оппортунізму. Се його брошура про соціяльну революцію. Автор обговорює тут зокрема тему пролєтарської революції і пролєтарського ладу. Автор подає тут дуже багато цінних уваг, але саме питання про державу він оминає. В брошурі всюди йде розмова про завоювання державної власти і ні про що инше, себто вибрано формулування, яке йде назустріч оппортунізму, поскільки воно припускає можливість завоювання власти без розбиття державної машинерії. Як раз те, що в 1872-ім році Маркс проголосив „застарілим“ в програмі Коммуністичного Маніфесту, славить своє відродження в 1902-ім році у Кауцького.

В брошурі є окремий параґраф, присвячений формам і зброї соціяльної революції. Тут іде мова як про масовий страйк і горожанську війну так і про таку „зброю новітніх великих держав як бюрократія і військо“, але ні одним звуком не згадано про те, чому научила робітників Коммуна. Очевидячки Енґельс недарма перестерігав, особливо німецьких соціялістів, перед „суєвіррям“ про державу.

Кауцький малює справу ось як: побідний пролєтаріят здійснить демократичну програму, і він поясняє її параґрафи. Але про те, що нового дав 1871-ий рік

для питання про заміну буржуазної демократії пролєтарською демократією, у Кауцького нема ні слова. Кауцький задовольняється „солідними“ для уха банальностями такого роду:

„І все-ж-таки само собою розуміється, що ми прийдемо до панування не за нинішніх відносин. Революція вимагає наперед довгої й глибокойдучої боротьби, яка змінить вже нашу нинішню політичну і соціяльну структуру“.

Ясна річ, що се „само собою розуміється“ так, як і той факт, що коні їдять овес, а Волга впадає в Каспійське море. Шкода лише, що сею порожньою й високомовною фразою про „глибокойдучу боротьбу“ о м и н у т о важне для революційного пролєтаріяту питання, в ч і м же виявляється „глибина“ й о г о революції у відношенню до держави, до демократії в порівнанню з попередніми непролєтарськими революціями.

Оминаючи се питання, Кауцький робить в сім важнім пункті уступку оппортунізму, хоча він і проголошує йому страшну боротьбу н а с л о в а х підкресленням значіння „ідеї революції“ (чого там може бути варта ся „ідея“, коли боятися поширювати серед робітників конкретні революційні думки?!), чи увагою про „сей революційний ідеалізм передовсім“, чи заявою, що анґлійські робітники ледве чи уявляють з себе тепер що инше, ніж дрібних буржуа. „В соціялістичній суспільности“, пише Кауцький; „можуть існувати поруч... найріжнійші форми підприємства — підприємство виключно бюрократичне (??), фаховоспілкове, кооперативне...“

„...Єсть наприклад підприємства, де без бюрократичної орґанізації не обійтися, як ось жалізниці. Демократична орґанізація може тут утворитися так, що робітники вибиратимуть делеґатів, котрі уявлятимуть з себе свого роду парламент, який встановлятиме розпорядки праці та доглядатиме за завідуванням бюрократичного аппарату. Инші підприємства можна передати в управління фахових спілок, инші знову можна провадити кооперативно“.

Сі уваги помилкові й означають собою крок назад в порівнанню з тим, що показали Маркс та Енґельс

в сімдесятих роках минулого століття на прикладі досвіду Коммуни.

Жалізниці абсолютно нічим не ріжняться з погляду ніби-то необхідної „бюрократичної“ орґанізації від всіх инших великих підприємств машинової індустрії, від якої завгодно фабрики, гуртової торговлі, великого капіталістичного сільського господарства. В усіх подібних підприємствах техніка вимагає безумовно найстрогшої дисципліни, найбільшої совістности при виконанню доручених кожному робіт, инакше загрожує спинення цілого ходу праці, порушення механізму, пошкодження предметів виробу. В усіх подібних підприємствах робітники вибиратимуть, розуміється, „делеґатів“, „котрі уявлятимуть з себе свого роду парламент“.

Але саме в тім і суть, що сей „свого роду парламент“ не буде зовсім парламентом в значінню буржуазно-парламентських тіл. Як раз в тім і сіль, що саме сей „свого роду парламент“ не тільки встановлятиме „вимоги робітників“ і доглядатиме за завідуванням бюрократичного аппарату, як се малює Кауцький, думки котрого не виходять поза рамки буржуазного парламентаризму. В соціялістичній суспільности буде, розуміється, свого роду парламент з робітничих депутатів, які встановлятимуть розпорядки праці та доглядатимуть за завідуванням бюрократичного аппарату, але сей аппарат н е буде бюрократичним. Робітники по здобуттю політичної власти розібють старий бюрократичний аппарат, зруйнують його до основ, не лишать в нім камня на камні; вони замінять його новим, утвореним з рівних робітників і служачих, при чім зараз же переведеться точно указані Марксом і Енґельсом заходи п р о т и перетворення їх в бюрократів: 1) не тільки виборність, але також і повсякчасну відкличність; 2) неперевищаючу робітничу платню нагороду за працю; 3) негайний перехід до того, щоби в с і виконували функції контролі й догляду, щоби всі якийсь час були „бюрократами“ і тим самим всі ставали забезпечені від перетворення в бюрократів.

Кауцький абсолютно не продумав слів Маркса: „Коммуна мала бути не парламентарним, а працюючим тілом, одночасно виконавчим і законодавчим“, Кауцький затушував ріжницю між буржуазним парламентаризмом,

який лучить демократію (не для народу) з бюрократизмом (проти народу), і пролєтарською демократією, яка зараз же приймає заходи для викорінення бюрократизму і яка в стані буде перевести сі заходи до кінця, до цілковитого усунення бюрократії, до введення повної демократії для народу.

Кауцький виявляє тут все ту ж саму забобонну пошану перед державою, те ж саме суєвірря до бюрократії.

Перейдемо до дальшого й найліпшого твору, написаного Кауцьким проти оппортуністів, до його книжки „Шлях до власти“ (котру, здається, не переложено на російську мову, бо вона зявилася в 1909-ім році, в часі найгіршої реакції у нас.) Сей твір є великим кроком наперед, оскільки в нім розмова йде не про революційну програму взагалі, як в книжці проти Бернштайна з 1899-го року, не про задачі соціяльної революції відокремлено від часу її вибуху, як в брошурі про соціяльну революцію з 1902-го року, а про конкретні умови, які змушують нас признати, що починається доба революції.

Автор указує з певністю на загострення клясових протилежностей взагалі і на імперіялізм, котрий грає в сім відношенню особливо велику ролю. По революційній добі від 1798 до 1871-го року для Західної Европи від 1905 починається подібна пора для Сходу. Загрожуюче наближається всесвітня війна. „Він (пролєтаріят) не може більше говорити про передвчасну революцію“. „Ми вступили в революційний період“. „Починається революційна ера“.

Сі заяви зовсім ясні. Сей твір Кауцького може служити мірилом того, чого чекала німецька соціялдемократія перед імперіялістичною війною і як глибоко вона (разом з Кауцьким) пала при вибуху сеї війни. „Нинішня ситуація“, писав Кауцький в брошурі, про яку йде мова: „ховає в собі небезпеку, що ми (себто німецька соціялдемократія) легко здаємося 'поміркованійшими', ніж ми є“.

В дійсности німецька соціялдемократична партія виявила себе поміркованійшою і оппортуністичнійшою, ніж вона здавалася.

Тим знаменнійше те, що при такій певности заяв Кауцького про добу революцій, яка вже наступила, він також і в сій книжці, котру по його власним словам присвячено дослідженню питання „політичної революції“, знову цілком обминає питання про державу.

Всі сі обминання сього питання, се замовчування й ухиляння разом мали своїм неминучим наслідком повний перехід до оппортунізму, про котрий ми тут говоримо.

Німецька соціялдемократія в особі Кауцького ніби заявляла: Я тримаюся революційних поглядів (1899). Я признаю зокрема неминучість соціяльної революції пролєтаріята (1902). Я признаю наступлення нової доби революцій (1909). Але все-таки я йду назад в порівнанню з тим, що Маркс сказав вже в 1852-ім році, як тільки ставиться питання про задачі пролєтарської революції відносно держави (1912). Саме так формульовано се питання в полеміці з Паннекуком.

3. Полеміка між Кауцьким і Паннекуком.

Паннекук виступив проти Кауцького яко представник того „ліворадикального“ напряму, котрий мав в своїх рядах Розу Люксембург, Карла Радека та инших і яко заступник революційної тактики тримався одностайного переконання, що Кауцький зайняв середню позицію й беззасадно хитається туди й сюди поміж марксизмом і оппортунізмом. Вірність сього погляду ствердила війна, коли кауцькіянство, чи течія „центра“ (яку помилково зоветься марксівською) виявилася в цілій своїй відштовхуючій гидоті. В статті „Масова чинність і революція“ („Neue Zeit“, 30-ий річник, II том, 1912), в котрій зачеплено питання про державу, Паннекук охарактеризував позицію Кауцького яко становище пасивного радикалізму, яко „теорію байдужого чекання“. „Кауцький не хоче бачити революційного процесу“ (стор. 616). Подібною постановкою питання Паннекук наближається до цікавої для нас теми про задачі пролєтарської революції відносно держави.

„Боротьба пролєтаріяту“, писав він: „уявляє собою не просто боротьбу проти буржуазії за державну власть яко обєкт, а боротьбу проти державної власти...

Зміст сеї революції знищення і скасування засобів власти держави засобами власти пролєтаріяту (стор. 544)... Ся боротьба перестане палати тільки тоді, коли наступить її останній здобуток — повне зруйнування державної орґанізації. Орґанізація більшости тоді виявить свою перевагу знищенням орґанізації пануючої меншости". (Стор. 548).

Форма, в яку Паннекук одяг свої думки, має дуже багато вад. Все-ж-таки думка ясна, і цікаво, як спростовує її Кауцький.

„Досі протилежність між соціялдемократами й анархистами була в тім, що перші бажали завоювати, а другі зруйнувати державну власть. Паннекук хоче і те й друге". (Стор. 724).

Коли викладу Паннекука й бракує потрібної ясности, бо він не досить конкретний (не кажучи про инші вади сеї статті, які не зачіпають нашої теми), то Кауцький зрозумів назначену Паннекуком засадничу суть річей і в сім основнім принципіяльнім питанню цілком здав позицію марксизму й схилився до оппортунізму. Протилежність між соціялдемократами й анархистами означено у нього зовсім невірно, марксизм перекручено й уплощено.

Протилежність між марксистами й анархистами ось в чім: 1) перші ставлять собі метою повне усунення держави, що, на їх думку, може наступити одначе лише по усуненню соціялістичною революцією кляс, наслідком заведення соціялізму, який веде до відмирання держави; другі вимагають повного усунення держави з сьогодні на завтра, не розуміючи умов здійснення сього усунення; 2) перші вважають необхідним, щоби пролєтаріят по завоюванню політичної власти зовсім зруйнував стару державну машинерію, щоби замінити її новою державною машинерією, створеною з орґанізації озброєних робітників за взірцем Коммуни; другі виступають за знищення державної машинерії, при чім вони зовсім не уясняють собі того, чим пролєтаріят має замінити її, і як він має ужити революційної власти; анархисти зрікаються отже навіть використання державної власти революційним пролєтаріятом; 3) перші вимагають підготовлення пролєтаріята до революції використанням сучасної держави; анархисти ж зрікаються сього. В по-

рівнанню з Кауцьким Паннекук заступає в сім спорі марксизм, бо саме Маркс учив нас, що пролєтаріят не може завоювати державної власти просто в значінню перехода старого аппарата до нових рук, а мусить розбити, зломити сей аппарат, замінити його новим.

Кауцький переходить від марксизму до оппортунізму, бо у нього цілком щезає се зруйнування державної машини, котре здається зовсім неприпустним оппортуністам. Для них лишається відчиненою задня хвіртка при товмаченню „завоювання" яко простого осягнення більшости.

Щоби прикрити своє перекручення марксизму, Кауцький за взірцем начотчиків у старовірів робить ось що: він пускає в рух „цитату" з самого Маркса. В 1850-ім році Маркс писав про необхідність рішучої централізації сил в руках державної власти. Кауцький питає тріумфуючи, чи не хоче Паннекук, може бути, зруйнувати централізм!

Се вже просто мистецтво, яке може рівнятися Бернштайнівському зтотожненню марксизму й прудонізму в поглядах на федерацію замісць централізму.

Кауцький наводить сю „цитату" без всякого змислу й розуміння. Централізм можливий і при новій державній машинерії, як і при старій. Коли робітники добровільно злучать свої озброєні сили, ось і централізм, але се централізм який тримається на повнім зруйнуванню централістичного державного аппарату, постійного війська, поліції, бюрократії. Кауцький просто плутає тут карти, обминаючи відомі уваги Маркса і Енґельса про Коммуну і притягаючи цитату, яка зовсім немає нічого спільного з спірним питанням.

... „Може він (Паннекук) хоче скасувати державні функції урядників?" — питає Кауцький.

„Але ми без урядників не обходимося в партії й фахових орґанізаціях, не кажучи вже про управління. Наша ж програма вимагає не скасування державних урядників, а вибору властей народом".

„При наших теперішніх міркуваннях важне не те, як утвориться адміністраційній аппарат 'держави будучини', а те, чи наша політична боротьба розвяже державну власть раньше ніж ми її ще завоювали. (Підкреслено Кауцьким). Яке міністерство з його уряд-

никами можна розвязати?“ Перелічується міністерства освіти, судівництва, фінансів, війни. „Ні, жадного з теперішніх міністерств не усунеться нашою політичною боротьбою проти правительства... Я повторяю, щоби запобігти непорозуміння: тут іде мова про утворення не держави будучини побідною соціялдемократією, а держави сучасности нашою оппозицією“ (стор. 725).

Тут перед нами очевидне відсунення питання. Паннекук ставив питання про революцію. Се ясно видно з заголовку його статті і з наведених місць. Перескакуючи до питання про „оппозицію“, Кауцький заміняє революційне становище оппортуністичним. У нього справу представлено так: тепер ми в оппозиції, по завоюванню власти ми про се поговоримо окремо. Революція щезає... Се саме те, чого треба оппортуністам.

Тут говориться не про оппозицію й політичну боротьбу взагалі, а розмова йде саме про революцію. Революція саме в тім і є, що пролєтаріят руйнує „адміністраційний аппарат“ і цілий державний аппарат і заміняє його новим аппаратом, утвореним з озброєних робітників. Кауцький виявляє своє суєвірря до „міністерств“. Чому б їх не замінити, скажемо, комісіями з фаховців, коли власть вповні й цілком належить радам робітничих і салдацьких депутатів? Суть зовсім не в тім, чи „міністерства“ лишаються, чи їх заміняється „комісіями фаховців“ чи яким иншими. Це все зовсім не важне. Суть справи в тім, чи звязану тисячами рубців з буржуазією й просякнуту рутиною та застоєм стару державну машинерію зберігається чи її руйнується й заміняється новою. Революція має бути не в тім, що нова кляса перебирає команду й управляє з допомогою старої державної машини, але в тім, що ся нова кляса руйнує машину і провадить управління з допомогою нової машини. Кауцький затушовує сю основну думку марксизму або ж він її зовсім і не второпав.

Його запит відносно урядників наглядно показує, що він не зрозумів поучень Коммуни й марксової науки. „Без урядників ми не обходимося в партії й фахових орґанізаціях...“

Ми не обходимося без урядників при капіталізмі, при пануванню буржуазії. Пролєтаріят

поневолено, працюючі маси тримається в рабстві капиталізмом. При капиталізмі демократію стиснуто, здавлено, обтято, перекручено наємним рабством, нуждою й злиднями мас. Тому, і лише з сеї причини, вироджаються (чи вірнійше сказати, виявляють нахил до виродження) урядники в наших політичних і фахових орґанізаціях, наслідком капитализму. Вони виявляють змагання перетворятися в бюрократів, себто в одірваних від мас, стоячих понад ними упривилейованих осіб.

Се є суть бюрократії, і, доки не вивласнено капиталістів, доки не повалено буржуазії, доти певна „бюрократизація“ навіть пролєтарських урядових осіб неминуча.

У Кауцького справу представлено так: коли лишиться виборних урядових осіб, то й при соціялізмі існуватимуть також урядники, існуватиме бюрократія. І як раз се невірно. Саме на прикладі Коммуни Маркс показав, що виборні особи при соціялізмі перестають бути „бюрократами“, „урядниками“ в такій мірі, в якій здійснюється крім виборности ще також і повсякчасну відкличність, а дотого ж ще й зменшення окладу до рівня середньої робітничої платні, а до всього того ще й заміну парламентарних тіл працюючими, одночасно виконавчими й законодавчими тілами.

Власне кажучи, ціла арґументація Кауцького проти Паннекука в її сути, і особливо блискучий закид Кауцького, ніби ми і в партії та фахових орґанізаціях не обійшлися би без урядників, виливається в повторення старих закидів Бернштайна проти марксизму взагалі. В своїй перекинчицькій книзі „Передумови соціялізму“ Бернштайн поборює думки „примітивної демократії“, поборює те, що він означає яко доктринерську демократію: імперативні мандати, неоплачених урядників, безсиле центральне заступництво і т. д. Для доказу того, що „примітивна демократія“ не може утриматися, Бернштайн покликається на досвід англійських трейд-юніонів в описанню їх подружжам Вебб. Протягом семидесяти років свого розвою трейд-юніони, які ніби-то розвивалися „в повній свободі“ (стор. 137-а німецького видання), мовляв переконалися в непридатности примітивної демократії і замінили її, як звичайно, злученим з бюрократією парламентаризмом.

В дійсности трейд-юніони розвивалися не „в повній свободі“, а в цілковитім капиталістичнім рабстві, при чім „не можна було оминути“ цілого ряду уступок пануючому лиху, знасильненню, брехні, виключенню голоти з „вищого“ управління. При соціялізмі без сумніву багато дечого з примітивної демократії знову оживе, бо перший раз в історії цивілізованих народів маси населення досягнуть самостійної участи не тільки в голосуванню й виборах, але також і в біжучих працях управління. При соціялізмі всі навперемінку працюватимуть в управлінню і скоро привчаться до того так, що провід відпаде сам собою.

Маркс з його ґеніяльним, критично-аналітичним розумом побачив у практичних заходах Коммуни той перелім, котрого бояться і з лякливости, зі страху перед повним розривом з буржуазією не хочуть признати оппортуністи, і чи то з зайвої бундючности чи зза браку зрозуміння умов масових соціяльних переворотів взагалі не хочуть бачити анархисти. „Про зруйнування старої державної машинерії зовсім нема чого й думати: як же ми обійшлися би без міністерств і без урядників“, — так говорить просякнутий филістерством оппортуніст, котрий в сути справи не вірить в революцію, в творчу силу революції, має смертний жах перед нею (як наші меньшевики, наші соціялреволюціонери).

„Треба думати лише про розторощення старої державної машинерії і не потрібно залазити в конкретні поучення попередніх пролєтарських революцій та аналізувати, як і чім би замінити зруйноване“, — так говорить анархист (найліпший з них і, розуміється, не такий, який з Кропоткиним і т-ством на чолі шкандибає за буржуазією). У анархистів се веде до тактики розпуки, а не безоглядно смілої й одночасно узглядняючої практичні умови масового руху революційної праці над конкретними задачами.

Маркс учить нас оминати обідві помилки, веде нас до безмежної смілости при зруйнуванню цілої старої державної машинерії й навчає нас одночасно конкретній постановці питання: Коммуна в кількох тижнях була в стані взятися за будову нової пролєтарської державної машини і таким чином перевести згадані заходи до більшої демократизації й винищення бюрократизму.

Візьмемо ж приклад з революційної смілости коммунарів, розглядаймо їх практичні заходи яко вказівки для практично невідложних заходів, які зараз же треба й можна перевести, і сим шляхом ми осягнемо тоді повного знищення бюрократизму. Можливість подібного знищення забезпечується тим, що соціялізм скоротить денну працю, піднесе маси до нового життя, створить для більшости населення умови, які дадуть змогу всім без виїмок виконувати „державні функції". Але се веде до повного відмирання всякої держави взагалі.

..."Задачею його (масового страйку)" — продовжує Кауцький — „може бути не зруйнування державної власти, а лише спонукання правительства до податливости в певних питаннях чи заміна ворожого до пролетаріяту правительства йдучим йому назустріч... Але се ніколи в світі не може повести до зруйнування державної власти, і вестиме завжде лише до пересунення взаємного відношення сил внутрі державної власти... І мета нашої політичної боротьби лишається та сама, яка була й досі: завоювання державної власти здобуттям більшости в парламенті і піднесенням парламента до панування над правительством" (стор. 726, 727, 732). Се вже чистійший і банальнійший оппортунізм, зречення з революції на ділі при признанню її на словах. Думки Кауцького не сягають дальше йдучого назустріч пролетаріяту правительства, що означає крок назад до филістерства в порівнанню з 1847-им роком, коли Комуністичний Маніфест проголосив орґанізацію пролетаріяту, яко пануючої кляси.

Нехай Кауцький здійснює улюблену ним „єдність" з Шайдеманами, Плехановими, Вандервельде, котрі всі готові боротися за йдуче назустріч пролетаріяту правительство.

Але ми розлучимося з сими зрадниками соціялізму і боротимемося за зруйнування цілої старої державної машинерії для того, щоби озброєний пролетаріят сам утворив правительство. Се „дві великі ріжниці".

Нехай Кауцький поділяє приємне товариство Леґінів, Давидів, Плеханових, Потресових, Церетеллі, Чер-

нових, котрі всі готові боротися за „пересунення взаємного відношення сил внутрі державної власти“, за „здобуття більшости в парламенгі й піднесення парламенту до панування над правительством“. Се шляхотна мета, яку можуть прийняти зовсім і цілком оппортуністи, при чім все лишається в рамках буржуазної парламентарної республики.

Але ми розійдемося з оппортуністами. І цілий клясовосвідомий пролетаріят йтиме з нами в боротьбі не за „пересунення взаємного відношення сил“, а за повалення буржуазії, за скасування буржуазного парламентаризму, за демократичну республику в роді Коммуни, чи за республику рад робітничих і салдацьких депутатів, за революційну диктатуру пролетаріяту.

Правійше від Кауцького в міжнароднім соціялізмі стоять такі течії як „Die sozialistischen Monatshefte“ — „Соціялістичні щомісячники“ (Леґін, Давид, Кольб і багато инших, з скандинавцями Шгавнінгом і Брантінгом включно, жоресисти й Вандервельд у Франції й Бельґії, Тураті, Тревес і инші представники правого крила італійської партії, фабіянці й незалежні, „незалежна робітнича партія“, яка в дійсности постійно була в залежности від лібералів, в Анґлії і т. п.), всі ці люде, які грають надзвичайну, почасти пануючу ролю в парламентарній праці й публицистиці партії, відкидають диктатуру пролетаріяту, прославляють неприкритий оппортунізм. Для сих людей „диктатура“ пролетаріяту означає „заперечення“ демократії. Вони дійсно ледве чи „відріжняються від дрібноміщанських демократів.

З уваги на се ми маємо право сказати, що друга інтернаціоналя в переважаючій більшости своїх официяльних представників зовсім віддалася оппортунізму. Досвід Коммуни не тілько забуто, але й перекручено. Робітничим масам не внушалося, що наближається час, коли вони будуть змушені повстати і розбити стару державну машину, щоби замінити її новою і таким шляхом перетворити своє політичне панування в основу соціялістичної перебудови суспільства. Масам вмовлялося щось протилежне і „завоювання власти“ викладалося так, що для оппортунізму лишалися відчиненими тисячі задніх хвірток.

Перекручення і замовчення питань про відношення пролєтарської революції до держави мусило грати надзвичайну ролю, коли сі держави з їх зміцненим наслідком імперіялістичної конкуренції мілітарним аппаратом перетворювалися в мілітарні страхіття, нищили миліони людей для того лише, щоби розвязати спір, Анґлія чи Німеччина, той чи сей финансовий капитал має панувати над цілим світом.

Післяслово.

Сю брошуру написано мною в серпні й вересні 1917-го року. Я вже мав готовий план сьомого розділу: „Досвід російських революцій 1905-го і 1917-го років“. Одначе крім заголовку я не міг написати про се ні одного рядка. Мені „навпоперек дороги“ стала політична криза, яка була передоднем жовтневої революції 1917-го року. З подібної перешкоди можна лише тішитися. На другу частину сеї брошури (присвячену „досвіду 1905 і 1917 рр.“) доведеться мабуть ще довго чекати. Приймати участь в „досвіді революції“ приємнійше й користнійше, ніж писати про нього.

АВТОР.

Петроград, 30-го падолиста 1917 року.

ВІД ПЕРЕКЛАДЧИКА.

НАШ ПЕРЕКЛАД ЗРОБЛЕНО НЕ З РОСІЙСЬКОГО ОРИҐІНАЛУ, А З НІМЕЦЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ, ВИДАНОГО ФРАНЦЕМ ПФЕМФЕРТОМ В БЕРЛІНІ.

Автор книжки „Держава і Революція“ настільки яскрава постать і займає таке виразне становище в сучасній світовій революції, що ми вважаємо потрібним познайомити читачів з його особою. Наводимо отсе коротку біоґрафію, видану 1918 р. в Москві.

«Володимир Ілліч Ульянів (Н. Лєнін) народився в Симбірську 10 квітня 1870-го року. Батько його, селянин родом, служив там директором народних шкіл і користався великою любовю серед учителів мійських і сільських шкіл свого округа.

Володимир Ілліч учився добре і ще в ґімназії звертав на себе увагу своїми писаннями. Учителі пророкували, що в будучині він стане видатним письменником.

В 1887-ім році, коли Володимир був в останній клясі ґімназії, в Петербурзі за спробу вбити царя Олександра III-го повісили його старшого брата Олександра Ілліча Ульянова. Ся кара зробила міцне враження на Володимира Ілліча й усіх членів родини і послужила ніби кровавим хрещенням їх для революційної праці.

По скінченню ґімназії Володимир вступив на юридичний факультет Казанського університету. Столичні університети для нього, яко для брата повішеного террориста, були зачинені. Але студентом Володимир пробув недовго, по місяці його виключили з університету за участь в студентськім революційнім русі, і лише по чотирьох роках він дістав змогу скласти испити. Сі чотирі роки не пропали для Ульянова марно. Володіючи великою пильностю й міцною волею, він багато й уперто працював над своєю самоосвітою, готуючися до тієї революційної праці, котра стала метою цілого його життя. На сю ж пору припадають його перші спроби навязати зносини з революційною молодіжжу того часу.

Скоро опісля скінчення університету Володимир Ілліч переїхав до Петербурга і від тієї доби присвятив себе вже цілковито й неподільно революційній праці. В Петербурзі утворився „Союз боротьби за визволення робітничої кляси“, котрий став на чолі тільки ще повстаючого робітничого руху. Членів його незабаром арештовано і по році з гаком вязниці вислано на Сибір. Ульянів пробув на засланню 3 роки і написав там кілька розвідок по економічним питанням, найбільшою з котрих є книга „Розвій капиталізму в Росії“, і кілька нелеґальних брошур.

По повороті з заслання Володимир Ілліч їде закордон, де разом з Мартовим, Потресовим і членами ґрупи „Визволення праці“ засновує в 1900 р. газету „Іскра“. Завданням „Іскри“ було підготувати ідейне обєднання революційної соціял-демократії й керувати боротьбою робітничої кляси й її партії. І „Іскра“ цілковито сповнила сю працю. Ніодна часопись не виконала такої великої ролі в нашій революційній боротьбі, як „Іскра“, котру потайки привозили до Росії і поширювали серед робітників. І до дірок зачитувалося тоненькі листочки улюбленої робітничої газети. Від тієї доби провідний центр партійної праці був

закордоном. Там видавалося нелеґальну літературу, там скликалося партійні зїзди, конференції й наради. Звідти виходили всі партійні вказівки.

Володимир Ілліч цілий час був в осередку сеї праці. Ціле життя, всі його думки належали партії й революційній роботі. Люде, що близько знають його, завжде дивувалися, як мало уваги уділяє він своїм особистим потребам, з якою упертістю й непохитною енерґією він працює.

В 1905 році Ульянів на короткий час вертає до Росії. Але прожити леґально в Петербурзі йому вдається лише один день, а далі доводиться ховатися нелеґально, зпочатку в Петербурзі, а потім у Фінляндії. Побідна контрреволюція змушує його знову виїхати закордон, при чім на сей раз йому з бідою вдається обманути уважність царських шпиків і ухилитися від арешту.

І знову починаються довгі роки закордонних тулянь, в тяжких умовах життя еміґранта, відтятого від народа. І не зважаючи на се — уперта, беззавітна праця во імя великої справи визволення працюючих.

Володимир Ілліч написав дуже багато і брошур і статей в ріжних леґальних і нелеґальних часописях і журналах. Більшість з них зявилася в світ без підпису або під ріжними вигаданими іменами: Тулін, В. Іллін і т. п. Бо се був час жорстоких переслідувань революційного друкованого слова і сама лише фамилія відомого революціонера могла засудити статтю на конфіскацію, а часопись на суворі кари й заборону.

Тодішні партійні працьовники знали Володимира Ілліча понайбільше під прізвищем „Леніна“, і се прізвище (псевдонім) так і лишилося за ним.

В 1912 р. Ульянів-Ленін переїхав до Кракова, щоби бути близче до Росії і мати змогу співробітничати в заснованій тоді петербурзькій „Правді“.

По своїм поглядам Володимир Ілліч був завжде непримирним послідовним марксистом і уперто боровся з усіма відхиленнями від революційного марксизму, з усіма хитанням й нахилами на бік угодовства у відносинах з буржуазією. Його непримирні боєві „необтяті гасла“ стверджувало саме життя і вони гуртували довкола себе все більші верстви робітників.

Сі гасла побідили і за революції 1917 р.

З першою вістю про побіду петроградських робітників Володимир Ілліч став невпинно рватися до Росії, щоби прийняти найдіяльнійшу участь в наростаючих подіях, мати змогу керувати ними.

І в перший же день його приїзду при промові Леніна на святочнім засіданню петроградського комітету партії большевиків всі відчули, що приїхав справжній провідник робітників, провідник, котрий не кине зброї, не задовольниться напівзаходами, котрий непереможно пійде до повної побіди працюючих. Нові широкі задачі відкрила присутнім ся промова, в котрій перше дано гасло: „вся власть Радам“.

Несамовите виття й сичання почалися в лавах буржуїв та угодовців, котрі були тоді в більшости.

Угодовці (меньшевики і есери) змагалися тоді переконати нарід, що нічого поважного в міркуваннях Лєніна нема, що революція не може привести до побіди над буржуазією. Одним словом, що приїхав нічого не розуміючий в життю чоловік, і слова його про власть Рад — „балаканина божевільного“.

Тепер життя показало, по чиїм боці була правда.

А буржуазні часописи? Вони вірно відчули, що мають до діла з найнепримирливійшим, найпослідовнійшим своїм ворогом. Яко вихор завертілася навколо Лєніна найбезсоромнійша, найвідкритійша клевета. Иншої зброї у них не було. Обвинувачення в підкупности, в запроданности німцям і т. д. і т. п. Чого тільки не вигадувалося, яких помиїв не лили на голову Володимира Ілліча! І се робили ті, хто тепер відкрито й явно мріє про допомогу німців проти революції.

Читач памятає, що тодішні правителі, меньшевики і есери, на вимогу буржуазії стали хопати і саджати до вязниць всіх видатних провідників робітничої кляси большевиків — Троцького, Луначарського, Каменева, і багатьох инших. Вони видали були приказ арештувати і ненависного для буржуазії Лєніна.

Але передові петроградські робітники взяли на себе охорону свого провідника, і схопити Лєніна Керенському не вдалося, як ні старалася його контр-розвідка. А Лєнін був тут, поруч, і кожний крок революційного пролєтаріяту обговорювалося разом з ним.

Вибух жовтневої революції 1917 р. здмухнув власть буржуазії й її прислужників. У власти стали пролєтаріят та його вірна союзниця сільська біднота. І коли зайшла розмова про склад членів робітниче-селянського правительства, то перше імя, користаюче з загального довірря, було імя освідченого, непохитного борця Володимира Ілліча Ульянова-Лєніна. Саме життя ствердило вірність його поглядів. Загнаного, засланого туляка-революціонера життя поставило на найпочеснійше і найтяжче місце — голови робітниче-селянського правительства за нечувано тяжких обставин. Такова доля сього чоловіка.

Він завжде непохитно простував до поставленої мети, не звертаючи уваги на те, що про нього говорять вороги. Його задовольняла свідомість, що правда по його боці.

Ворогів у нього багато. Але так же само глибоко, як ненавидить його буржуазія, його цінять і люблять робітники і селяне, вся та біднота, для визволення котрої зпід гніту капіталу він віддавав і віддає всі сили».

Вороги пролєтарської революції, борячися проти неї всіма засобами, спустили проти неї білий і чорний террор і передовсім змагаються вбити найвидатнійшого провідника теперішньої світової революції. 30-го серпня 1918 їм вдалося тяжко ранити в руку і в груди Лєніна. Але він переніс операцію і далі веде свою працю. 17-го марта 1919 р. знов зроблено спробу застрілити Лєніна. Подібних спроб було чимало.

В марті сього року в Москві відбувся установчий зїзд треттьої, революційної пролєтарської інтернаціонали, в працях котрого найдіяльнійшу участь приймав предсідатель його Ульянов-Лєнін.

Один з учасників сього зїзду оповідає в 31 ч. віденського „Průkopnika Svobody“ про свої враження зі зїзду і між иншим пише ось що: „Встає Лєнін і вітає присутніх. Кожне його слово певне, пересвідчене, переконуюче. Думки плинуть в бездоганній стилістично й лоґічно формі з багатого джерела його мабуть невичерпного духу. Говорить спокійно, підкреслює визначні місця свого викладу піднесеним голосом і відповідними жестами правої руки. Він промовляє плавно й безвадно майже на всіх европейських мовах, а почасти володіє й деякими східними язиками. Нікому нічого не накидає; чого він хоче, того по його викладі мимохіть мусить бажати кожний. Доки зробить вивід і висловить виразно свої певні твердження, він так докладно розбере всі думки за і проти, що всі, хто стежить за ним, мусять прийти до того ж виводу ще ранше, ніж він його висловив. Стільки захоплюючої і пересвідчуючої сили в сім великім философі світової соціяльної революції. Він ніколи не поспішає з гадками, кожне слово його зі стали. Перед тим, як висловити свій вивід, він розщіпить кожний предмет своєї аналізи, розбере його просто по елєментам, ніщо не зостанеться тайним чи скритим, і в такім стані виложить його перед вашими очима, усміхнеться в свідомости своєї побіди над усіма вашими ваганнями й сумнівами, а ви самі яко лоґічне закінчення, яко вислід його аналізи мусите висловити те, що він міг би вам сказати без усякого розбору, не переконавши вас одначе, вже наперед. Але ж він зацікавлений в тім, аби понад усякі сумніви пересвідчити вас, що так дійсно є, як він вам доказав, і що инакше і бути не може. Се — Лєнін, людина благородного серця, великого духа, цілим своїм єством і життям віддана ідеї визволення пролєтаріяту з політичного й господарчого ярма злочинного капіталізму, ідеї, в побіду котрої вірить надлюською вірою».

Українському читачеві цікаво довідатися, як же сей найвидатніший діяч III-ьої интернаціоналі дивиться на національне питання взагалі і на українське зокрема. Лєнін одним з перших поміж російськими соціялістами, відкрито признав український нарід окремим народом і право за українським пролєтаріятом і селянством на утворення самостійної держави, передбачаючи, що по утворенню її українські соціялісти в інтересах цілосвітової революції висловляться за координацію сил пролєтарсько-селянських національних держав та за їх світову федерацію. Живим словом, чесним пером, революційним ділом він помагав здійсненню найблизчого ідеалу українських пролєтарів, утворенню української соціялістичної радянської республики. Хто уважно перечитав в сій книзі про „орґанізацію національної єдности“ (ст. 43 — 46) і „критику начерку ерфуртської програми“ (ст. 61 — 63), той може вже уявити, як відноситься до українського питання Лєнін. На жаль книжка лишилася незакінченою і висліди досвіду російських революцій 1905 і 1917 років Лєніну“ довелося писати вже инде і не тільки чорнилом, а навіть своєю власною кровю. І тут в боротьбі українського пролєтаріяту й селянства з кадетами, есерами й меньшевиками, що збиралися судити українців за проголошення федерації, Лєнін став по стороні працюючих мас України, поміг їм здобути само-

стійну Українську Соціялістичну Радянську Республику і помагає боронити її проти Васильків, Томашівських, Петлюр та Петрушевичів і всіх їх румунських, польських, московських і щироукраїнських прихильників капиталістичного ладу з його хазяйською демократією, а то й новогетьманства. І разом з українськими працюючими масами він далі бється за здійснення ідеалу цілої світової коммуністичної вселюдської суспільности, федеративної світової соціялістичної республики!

Як же відноситься протиреволюційний петлюрівськи-український табор до Леніна? Тут повторюється — на жаль иноді й збитими з пантелику робітниками — всі безглузді брехні ворогів коммунізму, ніби-то Ленін вороже чи байдуже ставиться до національно-українських вимог і т. д. аж до тверджень, що Ленін німецький наймит і жид. А для пояснення глибини своєї ненависти прогол шується, ніби „ціла Україна" воліє краще гетьмана Скоропадського, Короля Румунського, Миколу II, ніж Леніна. Та то люде чорні або темні. А инші? А оппозиція?

У. с. д. і „також-коммуніст" В. Левинський в своїй брошурі „Народність і Держава" закидає основникам коммунізму, „що вони замовчують національне питання". «Маркс і Енґельс — пише він — ніде просто не кажуть, яким шляхом йде людськість до соціялізму, чи через історично дані державні рами, себто через істнуючі держави, чи через нові, відповідаючі національному прінціпові. Цікаво теж, що Ленін, який так багато набалакався про „самовизначення народів аж до відділення", в книжці своїй п. з. „Держава і Революція", в якій у перве зводить думки Маркса і Енґельса про державу в одну заокруглену цілість, це питання теж замовчує, хоч повинен про його докладно говорити».

Ленін не дописав, за те се зробив Манчіні 1851 р.: „Кожний нарід має розпоряджатись у своїй хаті", поучає В. Левинський. „Бо частина скапиталізованої надвартости, видушеної з поневоленого народу, усім аппаратом насильства, яким розпоряджає держава, яка (надвартість) золотими потоками спливає в банки буржуазії пануючого народу, повертається теж в кишені великої частини робітників цьогож народу в виді висшої заробітної платні. І цей факт майже непомітно опановує їх політичну психіку. Цим треба пояснити, . . . чому польські робітники так завзято виступали проти поділу Галичини; чому вкінці московські робітники завсігди (?) в словах (?) і на ділі (?) боронили цілість і неподільність Росії нарівні з найбільш реакційними її елементами, чому вони люто виступали і виступають проти самої думки про відділення України від Росії" . . .

Так пишуть українські правдолюби з II-ої, золотої інтернаціоналі. Не диво, що Петлюра і у. ендеки поширюють подібні писання, бо ж така „боротьба . . . за національну і пролетарську державу" найкраще утворює єдиний національний протиреволюційний фронт і оправдує старе ендецьке гасло: „Україна для українців" і нові погроми.

А Ленін розбив колишню Росію на національні пролетарсько-селянські радянські держави і голосно кличе: „Пролетарі усіх країн, єднайтесь!"

Відень, другі роковини жовтневої революції. П. Д.

Зміст.

---

*) Проситься читачів вписати заголовок сього підрозділу на 14-ій сторінці між другим і третім уступом.